

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

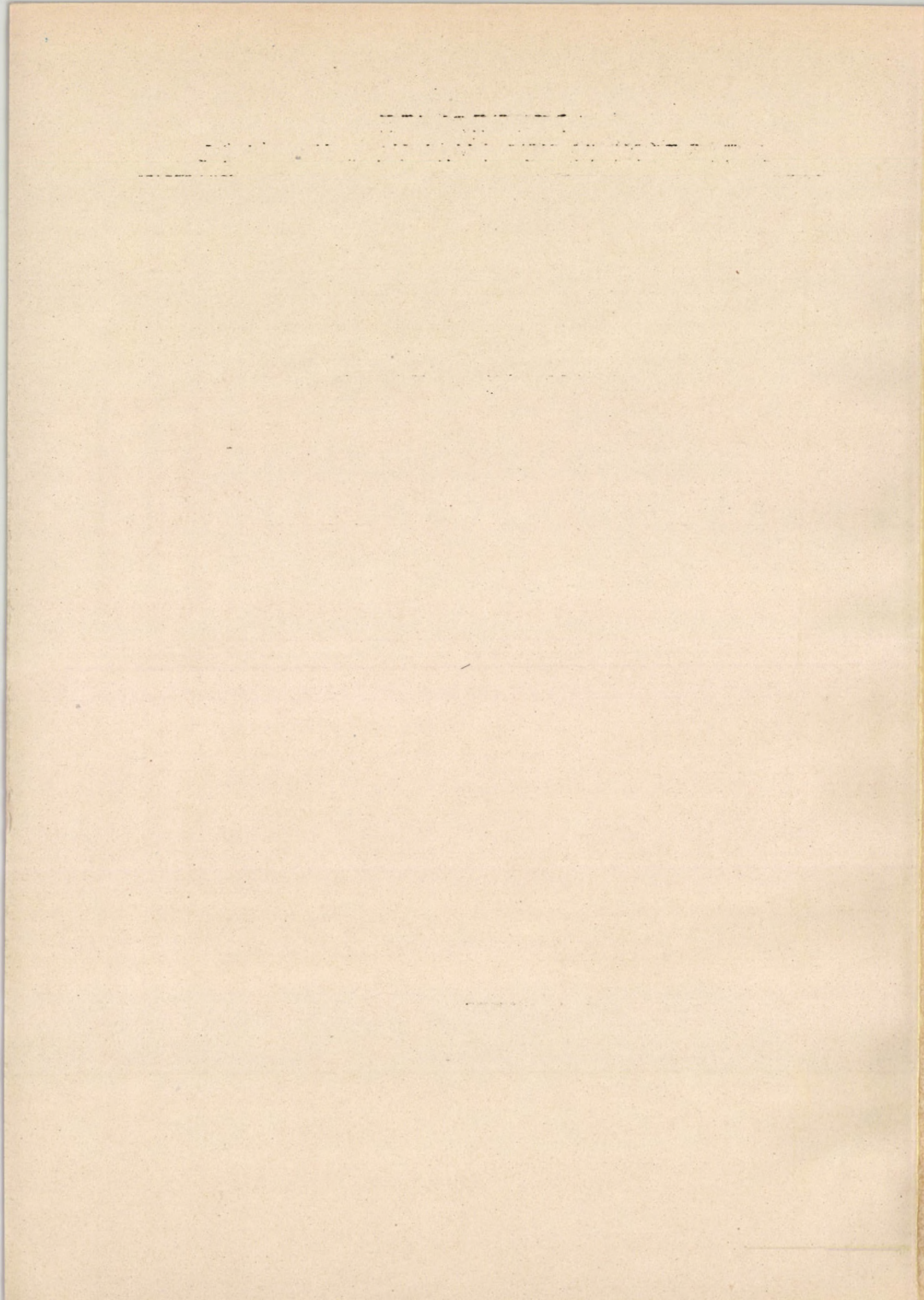
9.

MÁLYUSZ ELEMÉR

A KONSTANZI ZSINAT
ÉS A MAGYAR FŐKEGYÚRI JOG

1958

Mályusz Elemér:

A KONSTANZI ZSINAT ÉS A MAGYAR FŐKEGYŰRI JOG

A magyar jogtörténeti kutatás egyik izgalmas problémája volt hosszú időn át az a kérdés, hogy a magyar királyok az egyházi javadalmak betöltésének jogát, a főkegyúri jogot pápai felhatalmazás vagy csupán az erőviszonyok nyomán kialakult szokásjog alapján gyakorolták-e. Mályusz Elemér tanulmánya most eldönti az évszázados kérdést: a szerző avatott történetírói munkával hozza napvilágra az okmányt, amellyel a konstanzi zsinat bíborosainak testülete átengedi Zsigmond királynak és utódainak a nagyobb egyházi javadalmak betöltésének jogát. A magyar történetírás nagy gazdagodását jelentik azok a fejezetek, amelyekben a szerző azt a folyamatot ábrázolja, ahogyan az európai és a magyar egyházi társadalom belső erőinek fejlődése szükség-szerűen létrehozta a korszakalkotó konstanzi bulla kiharcolásának előfeltételeit.

Mályusz Elemér
A KONSTANZI ZSINAT
ÉS A MAGYAR FŐKEGYÚRI JOG

ÉRTEKEZÉSEK
A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

ÚJ SOROZAT

Szerkeszti

BARTA ISTVÁN

9.

A sorozatban megjelent

HAJNAL ISTVÁN

A BATHYÁNY-KORMÁNY KÜLPOLITIKÁJA

RÉVÉSZ IMRE

FEJEZETEK A BACH-KORSZAK EGYHÁZPOLITIKÁJÁBÓL

WITTMANN TIBOR

AZ „ÁRFORRADALOM” ÉS A VILÁGPIACI KAPCSOLATOK
MOZZANATAI

KOVÁCS ENDRE

MAGYAR—DÉLSZLÁV MEGBÉKÉLÉSI TÖREKVÉSEK
1848/49-BEN

MAKSAY FERENC

PARASZTSÁG ÉS MAJORGAZDÁLKODÁS A XVI. SZÁZADI
MAGYARORSZÁGON

V. WINDISCH ÉVA

KÖZLÖNY 1848—1849. A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC
HIVATALOS LAPJAINAK TÖRTÉNETE

LACKÓ MIKLÓS

ADALÉKOK A BUDAPESTI MUNKÁSSÁG ÖSSZETÉTELÉHEZ
AZ 1920-AS ÉVEK VÉGÉN

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

MÁLYUSZ ELEMÉR

A KONSTANZI ZSINAT
ÉS A MAGYAR FŐKEGYÚRI JOG

1958

Lektor
SZÉKELY GYÖRGY

Szerkesztő
BARTA ISTVÁN

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1958

A kiadásért felel a Akadémiai Kiadó igazgatója
A szerkesztésért felelős: Bárkány Livia Műszaki felelős: Horváth Éva
Kézirat beérkezett: 1957. VIII. 13. Példányszám: 700. Terjedelem: 8³/₄ (A/5) fv

---

46637/58 — Akadémiai Nyomda Budapest — Felelős vezető: Bernát György

BEVEZETÉS

Az oklevélről, amelynek értelmezése áll tanulmányunk központjában, a magyar jogászok évszázadok óta tudnak. Egyik pontját az 1498. évi decretum¹ szóról szóra idézte s ugyanakkor félre nem érthetően megmondotta, hogy a római egyháznak a konstanzi zsinaton megjelent püspök, presbyter és diaconus bíborosai bocsátották ki, egy másik rendelkezését pedig néhány év múlva Werbőczy kevésbé szó szerint ugyan, de lényegében hűen tolmácsolta, amidőn a konstanzi zsinaton kiállított és esküvel megerősített bullát tanúságul hívta azon tanításához, hogy Magyarországon a pápának a javadalmak adományozása terén nincs semmi joga és csak a megerősítés, a confirmatio tartozik reá.² A Corpus Iurist és a Hármaskönyvet naphosszat forgató feudális magyar társadalomnak nem volt oka kételkedni mesterének tanításában. Nemcsak azért, mert a tényleges állapot, a gyakorlat erősítette azt, hanem mert a klérus tagjai is, mint Pázmány Péter, reá hivatkoztak, ha a pápaság és az uralkodóház között ellentétek merültek fel a főkegyúri jog értelmezése körül.

A polgári történetírás művelői aszerint hittek vagy kételkedtek a bulla kibocsátásában, amint Werbőczyt szavahihetőnek vagy elfogultnak vélték. Az egyházi rendhez tartozó Karácsonyi János³ és Fraknoi Vilmos,⁴ akár a zsinati kor, akár a magyar főkegyúri jog volt kutatásuk tárgya, nem vonták kétségbe a Hármaskönyv állítását, mégha némi kételyt nem is tudtak elnyomni, ellenben Városey Gyula⁵ regének nyilvánította azt. A rejtély, aminek Fraknoi a sokat keresett oklevél lappangását elnevezte,⁶ miután sem a segítségül hívott forráskiadványok, sem a vatikáni levéltárban folytatott kutatások nem vezettek a bulla nyomára,

¹ 63. art.

² Tripartitum, pars I. tit. II.

³ Magyarország és a nyugati nagy egyházszakadás. Nagyvárad, 1885. -

⁴ A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Buda pest, 1895.

⁵ A konstanzi kiváltságlevél. Magyar Sion 1896. 16. l.

⁶ Nyomozások a pápai levéltárakban. Századok 1892. 188. l.

az 1930-as években történezszt és közjogászt egyaránt arra bírta, hogy tagadja az oklevél kibocsátását. Barta István széles látókörű doktori értekezése⁷ nem fogadta el Werbőczy előadását, mivel lehetetlennek tartotta, hogy a XV. század folyamán, amidőn Hunyadi János, Mátyás király hevesen összetűztek a pápával a javadalmak betöltése miatt, egyetlen esetben sem hivatkoztak volna az uralkodók a kiváltságlevélre, amelyről egyébként a zsinati jegyzőkönyvek sem tudnak. Úgy vélte tehát, hogy Werbőczy, mint máskor is tette, a „rég, szokásjogon alapuló eljárást írott szabadságjogok következményeinek tüntette fel”. Polner Ödön, a közjogász még erőteljesebben vonta le következtetését. Szerinte Werbőczy valami kezébe került koholt hamisítványra támaszkodott, az vezette őt félre.⁸ Velük szemben oly források gondos elemzésével, amelyek már Fraknoi előtt is ismeretesek lehettek volna, Stolpa József a régi felfogásnak adott igazat.⁹ Fillastre bíboros drámai közvetlenségű naplójának segítségével, amelyet Heinrich Finke előbb 1889-ben, majd 1923-ban adott ki,¹⁰ bizonyossá tette, hogy Zsigmond jogait nem ugyan a zsinat, hanem az ott jelenlevő bíborosi testület elismerte. A bulla és a reá hivatkozó 1498. évi decretum között, tehát Werbőczy kiiktatásával, a kapcsolat Stolpa fejtegetései után többé nem volt kétségbe vonható.¹¹

Arra sohasem volt remény, hogy a bulla eredetije valaha előkerülhet, mivel bizonyosra kellett venni, hogy Mohács után a középkori magyar királyság egész levéltárával együtt éppen úgy elpusztult, mint a liber regius-ok vagy a nemzetközi szerződések, békekötéseket tartalmazó oklevelek sorozata. Másolati példány fellelhetésére azonban nem alaptalanul gondolhattunk, tudva, hogy a magyar történelem forrásait őrző levéltárak mennyire átbúvárolatlanok. Reménykedésünk nem csalt meg: Eperjes város levéltára megőrizte a bullának eléggé pontos és korai másolatát. A szöveg előkerülését nem mondhatjuk meglepőnek, sokkal inkább a körülményeket, amelyek közt az történt. Kivonatát uya-

⁷ Egyház és állam viszonya Magyarországon a középkor végén. Budapest, 1935. 58. l.

⁸ Jelentés a Molnár Kálmán-féle jutalomról. Akadémiai Értesítő 50 (1940) 176. l.

⁹ Adalékok a magyar királyi főkegyúri jog történetéhez. (A konstanci bulla.) Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Budapest, 1941. 1007. sköv. l.

¹⁰ Forschungen und Quellen zur Geschichte des Konstanzer Konzils. Paderborn, 1889. 163. sköv. l., Acta concilii Constanciensis. Münster i. W., 1923. II. k. 13. sköv. l. (A továbbiakban: *Finke: Acta*)

¹¹ Karácsonyi, mint óvatos előadásából kihüvelyezhető, még arra gondolt, hogy két külön oklevél készült a kiváltságról (i. m. 86. l.).

nis már 1931-ben megismertette Iványi Béla, akinek nevéhez nemcsak az eperjesi városi levéltár középkori részének rendezése, hanem regesztázása is fűződik, közlése azonban, bár így foglalta össze az oklevél tartalmát: „a bíbornoki kollégium egyházi javak betöltésére vonatkozólag kompromisszumot köt Zsigmonddal”, egyik mondatát pedig szó szerint idézte,¹² nem keltett figyelmet. Annak ellenére sem, hogy közben a Magyar Tudományos Akadémia ismételten pályázatot hirdetett oly munkára, amely a főkegyúri jog problémáját fejtegeti s a kérdés iránt érdeklődés nyilvánult meg.

A magyar polgári történettudományt, benne élve és határai közt munkálkodva, ismételten bíraltuk szervezetlensége miatt. Ma is ennek a fogyatékoságának tulajdonítjuk, hogy a forrásanyag feltárását és a feldolgozást, a tulajdonképpeni történetírói tevékenységet ritkán sikerült úgy összekapcsolnia, hogy azok fogaskerekek módjára illeszkedjenek össze, egymást kölcsönösen előrelendítve. A konstanzi bulla esetében egyik oldalon a történések, jogászok kerestek egy szöveget s találgatták, volt-e egyáltalán ilyen, a másik oldalon a szöveg modern regesztagyűjteményben napfényre került, de észrevétlen maradt. Még azután is, hogy Iványi könyve alapján Daniel Rapant pozsonyi egyetemi tanár lekötelezően szíves közvetítésével 1936-ban megszerezve Eperjesről az oklevél fényképét, kibocsátásának körülményeit 1943-ban röviden vázoltuk.¹³ Ekkor már játszva rálapozhatott volna más is a keresett helyre, hiszen pontos napi kelettel emlegetett oklevélről volt szó, az pedig közismert, hogy középkori írott emlékeink tömege nem hasonlítható áttekinthetetlen tengerhez, de — úgy látszik — még könnyebb volt s talán tetszetősebb is gyanúsítgatásokkal fizetni.¹⁴ Ma már történettudományunk tagadhatatlanul szervezetten foglalkozik az anyag feltárásával s éppen a XV. század első éveiből származó oklevelek programszerűen kiadásra is kerülnek. Még sem lehetünk megelégedettek. A középkori egyház és állam kapcsolatának tisztázása, mint Kardos Tibor tanulmányából¹⁵ világosan kitűnik, a marxista történetírás számára sem jelentetlenül fontos. Ennek ellenére marxista történettudományunk sem kereste meg az oklevél szövegét. Káros hagyományaink, úgy

¹² Eperjes szabad királyi város levéltára. Szeged, 1931. (Acta litterarum ac scientiarum reg. universitatis Hung. Franciscus-Josephinae. Sect.: Iuridica-politica. Tom. II.) I. k. 71. l.

¹³ Budapesti Szemle 264. k. (1943) 65. sköv. l.

¹⁴ Kühár Flóris, Katolikus Szemle 1943. 75. sköv. l.

¹⁵ A huszita mozgalmak és Hunyadi Mátyás szerepe a magyar nemzeti egyház kialakításában. Századok 1950. 121. sköv. l.

tűnik fel előttünk, túlon túl hosszú életűek. Pedig a szöveg nemcsak arra alkalmas, hogy a kutató szenvedélyt kielégítse. Igazi jelentősége abban rejlik, hogy segít felfedni és megérteni a mögötte meghúzódó társadalmi tényezőket. Bizonyos, hogy ezek más úton-módon is megismerhetők, talán elevenebben és életszerűbben is, mint nekünk sikerült, mivel azonban tudományunk — talán gyengéje, talán ma még ereje — tág teret hagy a jelenségek megértésében az egyéni hajlamnak, sőt a véletlennek, megengedhetőnek véljük, hogy az oklevélhez fűzve mondjuk el nézeteinket.

Az oklevél szövegét, mint minden további magyarázat alapját, legyen szabad előrebozsátanunk.

I.

A BÍBOROSOK OKLEVELE

Miseratione divina episcopi, presbiteri et dyaconi sancte Romane ecclesie cardinales universis et singulis presentes litteras inspecturis salutem in domino et infrascriptis fidem indubiam adhibere. Cum ecclesia Romana debitor sit unicuique iustitiam ministrare, quantomagis hiis, qui assiduis laboribus et impendiis pro eiusdem et universalis ecclesie pace et unione laborare non desistunt. Cum igitur serenissimus princeps dominus Sigismundus Romanorum et Hungarie rex semper augustus assiduis curis, gravibus periculis, indefessis laboribus et excessivis impendiis pro unione Cristianorum et pace eiusdem ecclesie continue per tot annos iam laboravit et laborare intensissima devotione non desinat, nimirum eadem ecclesia pro debito etiam gratitudinis ipsum et sua regna tenetur in sua iustitia confovere. Sane cum sicut exhibita nobis pro parte ipsius serenissimi regis insinuatio continebat, ex antiqua consuetudine reges Hungarie pro parte^a) existentes consueverant presentare ad ecclesias metropolitanas et kathedrales ac ad alia beneficia eiusdem regni personas ydoneas eis gratas, nos attendentes premissa dicti serenissimi regis ingentia merita, quodque idem regnum Hungarie in confinio infidelium constitutum quasi quoddam propugnaculum et clipeus Cristianitatis esse dinoscitur nolentesque, quantum in nobis est, de huiusmodi consuetudine ulterius dubitari, promittimus bona fide eidem serenissimo regi, sicut eiusdem petitiio subiungebat, nos facturos et efficaciter curaturos, quod sumpmus pontifex de proximo domino concedente assumendus et eiusdem in sede apostolica successoris imperpetuum providebunt ecclesiis metropolitanis et katedralibus et monasteriis prefati regni Hungarie de personis ydoneis, pro quibus supradictus rex et successores ipsius in regno Hungarie pro tempore supplicabunt, sine solutione annatarum vel alterius cuiuscunque exactionis. Ita tamen, quod hii, quos ad metropolitanas ecclesias promoveri postulaverit, moderatas solvant annatas ad instar ceterarum ecclesiarum nationis Germanice. Item quod sedes apostolica non intromittat se de collatione beneficiorum quorumcunque in regno Hungarie et aliis sibi annexis. Item quod nullus extrahatur extra sua regna predicta ad iudicia auctoritate litterarum apostolicarum,

nisi cum cause predictorum regnorum per appellationem legitime fuerint ad sedem apostolicam devolute. In quorum testimonium presentes litteras fieri et sigillorum trium priorum nostri collegii iussimus appensione muniri subscriptionibus propriis presentem promissionem et paginam roborantes. Datum Constantie die dominico XIX mensis Septembris anno a nativitate domini MCCCCXVII apostolica sede vacante.

Ego Johannes episcopus Ostiensis sancte Romane ecclesie cardinalis et vicecancellarius promitto me facturum et curaturum, prout superius continetur.

Ego Angelus episcopus Penestiensis^{b)} cardinalis Laudensis promitto me etc.

Ego Persus^{c)} episcopus Sibirensis^{d)} cardinalis Yspanie promitto etc.

Ego Jordanus episcopus Albanensis sancte Romane ecclesie cardinalis et maior penitentiarius promitto etc.

Ego Franciscus tituli sancte Crucis in Jerusalem presbiter cardinalis promitto etc.

Ego Johannes tituli sancti Sixti presbiter cardinalis promitto etc.

Ego Anthonius tituli sancte Susanne presbiter cardinalis promitto etc.

Ego Alamannus tituli sancti Eusebii presbiter cardinalis Pisanus promisi et subscripsi.

Ego Angelus tituli sanctorum Marcellini et Petri presbiter cardinalis Veronensis promitto etc.

Ego Petrus tituli sancti Crisogoni presbiter cardinalis Camerantensis^{e)} promitto etc.

Ego Thomas tituli sanctorum Johannis et Pauli presbiter cardinalis Tricaricensis promitto ut superius continetur.

Ego Branda tituli sancti Clementis presbiter cardinalis Placentinus promitto etc ut superius.

Ego Guilelmus tituli sancti Marci presbiter cardinalis ita promitto.

Ego A. cardinalis de Thalant^{f)} presbiter ita promitto.

Ego cardinalis Remensis ita promitto.

Ego Petrus cardinalis de Fluxo ita promitto.

Ego Amadeus sancte Marie nove sacrosancte Romane ecclesie diaconus cardinalis promitto etc.

Ego Raynaldus sancti Viti in Macello sacrosancte Romane ecclesie diaconus cardinalis de Braccicys^{g)} promitto etc.

Ego Ludovicus sancti Adriani sancte Romane ecclesie diaconus cardinalis de Flisco promitto etc.

Ego Oddo sancti Georgii ad velum amarum^{h)} diaconus cardinalis de Columpna promitto etc.

Ego Lucidus sancte Marie in Cosmedin sancte Romane ecclesie diaconus cardinalis de Comitibus promitto me facturum et curaturum, ut superius continetur.

a) Helyesen : pro tempore b) Helyesen : Penestrinus c) Helyesen : Petrus
d) Helyesen : Sabinensis e) Helyesen : Cameracensis f) Helyesen : Chalant
g) Helyesen : Brancaciis h) Helyesen : aureum

A szöveg első átolvasására feltűnhet, hogy nem kiváltságokat biztosít, hanem kötelezettségeket tartalmaz, amelyek teljesítését a bíborosi kollégium magára vállalta. Werbőczy helyesen nevezi tehát az oklevelet bullának és mondja róla, hogy általa a konstanzi zsinaton megerősítést nyert az ország több más jogával együtt a beneficiumok adományozására vonatkozó is. Találó jogász megkülönböztetést takar meghatározása, mivel egyetlen szóval sem állítja, hogy a zsinat nevében kelt az irat; következőleg elhibázott kísérlet volt ilyenek még csak nyomait is keresni a jegyzőkönyvekben. Megjegyzése, hogy a megerősítést esküvel támasztották alá, túlzás ugyan, tagadhatatlan azonban, hogy a bíborosok sajátkezü aláírása és ígérete csak formailag különbözik attól. Az 1498-i decretum, amely 63. cikkében hivatkozik az oklevélre, idézve annak egyik mondatát, már az országnak a kardinálisok engedélyéből nyert privilégiumáról beszél, felfogása azonban megmagyarázható. A külső alak ugyanis mindenképpen privilégiumszerű. Ilyenné teszik az aláírások s még inkább a három tekintélyes kardinálisnak a függő pecsétje, amelyeket magától értetődően csak pergamenhez fűzhettek hozzá. Sőt a szöveget is jóhiszeműen lehetett kiváltságadomány gyanánt felfogni, mivel végleges rendelkezést tartalmaz. Érvényessége nincs attól függővé téve, hogy a zsinat vagy a megválasztandó pápa megerősíti-e tartalmát, helyesebben: elfogadva azt, új, végleges formába öntött bullát állítanak-e ki. A magyar diplomatikai gyakorlat értelmében pedig, amely csak kevéssé ismerte a nemzetközi érintkezésekben szokásos és elmaradhatatlan oklevéltípusokat, mint jogokat megerősítő okmány privilégiumnak számíthatott.

Az ígéret, amelyet a bíborosok hit alatt tettek, így hangzik: Gondoskodni fognak, hogy a megválasztandó pápa és utódai mindenkor olyanokat helyezzenek az érseki és püspöki egyházak, valamint a monostorok élére, még pedig annata vagy más díj követelése nélkül, akiknek érdekében a magyar királyok supplicatiót nyújtanak be; annata egyedül az érsekeket terheli kinevezésükkor, azonban ezeket is csak mérsékelt, a germán nemzet többi egyházának módjára. Gondoskodnak továbbá, hogy az apostoli

szék ne avatkozzék be semmiféle magyarországi és a csatolt országokban levő beneficium adományozásába. Végül arról is gondoskodik, hogy senkit se lehessen megidézni pápai oklevéllel külföldi egyházi fórum elé, hanem perek csak fellebbezés útján kerülhessenek az apostoli székhez.

A szöveg értelmében a kisebb egyházi javadalmak adományozásába a pápának nincs semmi beleszólása. A kegyurak, a királyi alapításúak esetében meg az uralkodók döntenek el, kiknek jussanak azok. A főpapi székek, valamint a monostorok, vagyis bencés, ciszterci apátságok és premontrei prépostságok betöltése pedig úgy történik, hogy a király minden esetben alkalmas személyt prezentál, hoz javaslatba, aki azután a pápától nyeri el a kinevezést.¹ A forma tehát a XIV. század sajátja; ekkor ugyanis az uralkodónak csak abban az esetben volt reménye jelöltjét nagyobb egyházi javadalomhoz juttatni, ha érdekében supplicatiót nyújtott be a pápához. Arra vonatkozólag minden utalás hiányzik, hogy hol húzódik a határ a király közvetlen rendelkezése alá tartozó monostorok és azon apátságok, prépostságok közt, amelyek felől előterjesztésére a szentszék provideál. Pedig ilyennek kellett lennie, mivel kétségtelen, hogy amint a magánalapítású konventek függetlenek maradtak a kúriától, a királyiak sem mind kerültek a XIV. században pápai rendelkezés alá. Irányadónak vagy a pápai udvarban egyetemlegesen érvényesülő elvet tekinthetjük, amelynek értelmében csak a 24 aranyforintnál többet jövedelmező beneficiumok adományozása felől kell bullát kiváltani,² vagy a Konstanzban megkötött román konkordátum meghatározását. Az utóbbi szerint azok az apátságok, amelyeknek évi jövedelme a tizedtaxa szerint Franciaországban 200 forintot, Olasz- és Spanyolországban 60 forintot nem ér el, a kegyurak hatáskörébe tartoznak és mentesek minden servitium-kötelezettségtől, a gazdagabbak fölé ellenben kiterjed a pápa hatalma.³ Feltehetőleg az olasz—spanyol megállapodásnak megfelelően gondolták az értékhatárt a magyar monostorok esetében megvonni.

Bővebb magyarázatot igényel az annata-kérdés. A kifejezés nem pontos, mivel az adót, amelyet az érsekek, püspökök és előkelőbb apátok kinevezésük alkalmával fizettek, egy évi jövedelmük

¹ A javadalmak problémájáról általánosan tájékoztat *Mollat, G.*: *Bénéfices ecclésiastiques en Occident. Dictionnaire de droit canonique.* II. k. Paris, 1937. 406—449. l.

² *Kirsch, J. P.*: *Die Annaten und ihre Verwaltung in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Historisches Jahrbuch 1888.* 304. l.

³ *Hübner, B.*: *Die Constanzer Reformation und die Concordate von 1418.* Leipzig, 1867. 198. l.

harmadának a pápai taxakönyvben megrögzített összegét szolgáltatva be a kamarának, servitiumnak nevezték, míg annata a kisebb beneficiumok után járt s 24-től 100 aranyforintig terjedő bevételüknek mindig esetenként megállapított felét tette ki.⁴ A mindennapi nyelvhasználat azonban nem tett éles különbséget a jellegében és eredetében egyaránt eltérő két adó között. S bár a konstanzi konkordátumok ragaszkodtak a helyes kifejezésekhez, általánosan annatának mondták a servitiumot. Így beszélt a párizsi egyetem elé terjesztett reformterv 1411-ben arról az óhajról, hogy „a pápának a prelaturák, leginkább pedig az érsekségek, püspökségek, apátságok és perjelségek után tíz évenként csak egyetlen annata jusson, még ha ezen idő alatt többször üresednének is meg”.⁵ Ha tehát az oklevél mellőzi is a pontos meghatározást, tévedést vagy félreértést semmiképpen sem okozhatott.⁶

A mentesítés az annaták és servitiumok lerovásától nagy kedvezményt jelentett a magyar klérus, főleg annak elsősorban számba jövő előkelőbb tagjai számára, 1417-ben azonban nem volt feltűnő, mivel megfelelt a fejlődés akkori fokának. A főpapok ugyanis, akiket Zsigmond teljesen önhatalmúlag nevezett ki 1404 óta, amikor IX. Bonifácnak felmondotta az engedelmességet, pápai felhatalmazás nélkül egyházmegyéik valóságos birtokosai lettek s természetszerűleg nem fizettek servitiumot. Csak 1410-ben mutattak közülök egyesek erre hajlandóságot, amikor Zsigmond lépéseket tett, hogy XXIII. János pápával megteremtse a kapcsolatot. Az éveken át érvényesült gyakorlat hasonlított az angolhoz, amelyet — szemben a franciával — ugyancsak az elvi kérdések iránti érzéketlenség, de egyszersmind a kúria ellenes XIV. századi törvényhozás eredményeihez való ragaszkodás jellemezte.⁷ A közvélemény valóban úgy ítélte meg Magyarországot

⁴ Kirsch i. h. 302. sköv. l., ua. : Die päpstlichen Annaten in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte. Hrsg. von der Görres-Gesellschaft IX.) Paderborn, 1903. XLIX. l., *Samaran, Ch.—Mollat, G.* : La fiscalité pontificale en France au XIVe siècle. (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 96.) Paris, 1905. 23. sköv. l., *Feine, H. E.* : Kirchliche Rechtsgeschichte I. k. Die katholische Kirche. 3. kiadás. Weimar, 1955. 307. sköv. l.

⁵ *Finke* : Acta I. k. 146. l., ugyanígy 144. sköv. l., 38. és 42. §. Egy zsinati tractatus szintén „Contra annatas.” (Ua. II. k. 600. l.)

⁶ Jellemző, hogy *H. Hardt* nagy kiadványa (Magnum oecumenicum Constantiense concilium. Francofurti et Lipsiae, 1700.) a legkülönbözőbb eredetű iratok tartalmát megjelölve, a servitiumokat és annatákat közös néven említi. Pl. I/13. k. 760. l. a francia nemzet nyilatkozatában „de annatis non solvendis”, „de annatis tollendis”, stb.

⁷ *Hübler* i. m. 78. l. — A magyar főpapok 1410-i servitiumfizetéséről *Fraknoi* i. m. 95. sköv., 101. sköv., 110. sköv. l.

helyzetét, hogy az Angliáéval rokon. Jellemző erre vonatkozólag a wesztfáliai származású pápai scriptor, Niemi Dietrich „Avisamenta”-jának előadása : A pénzsóvár IX. Bonifác és környezete az érseki, püspöki, apáti és alsóbb méltóságok, valamint egyházi javadalmak adományozásáért igen nagy jövedelmet biztosítottak maguknak, kapzsiságuk eredményeül azonban előbb Angliát, azután Magyarországot veszítették el, majd fokozatosan más provinciákat is. Attól az időtől kezdve a mai napig ez országokból nem jöttek s ma sem jönnek klerikusok a római kúriába javadalmak kieszközlésére, hanem mintegy fejnélküliek lettek, akik nem engedelmessé válnak Krisztus vicariusának, amint a kiáradt folyót is nehéz visszavezetni medrébe.⁸

Ugyancsak alátámaszthatták a magyar igényt a zsinaton elhangzott követelések, amelyek minden servitium és annata eltörlése mellett szállottak síkra. Mint a nagyhatású „Capitula agendorum” szerzője, minden jel szerint Ailly Péter megfogalmazta : Az annaták teljesen szűnjenek meg, mivel miattuk romlanak meg az egyházak s monostorok és kerülnek a lelkek veszedelembé, mivel általában a prelátust közösisítik ki.⁹ A kívánság oly népszerű volt, hogy az 1417 júliusában megalakult zsinati reformbizottság tagjainak többsége élénk vita után, szintén magáévá tette s bár a bíborosok, hogy a végleges határozat meghozatalát elodázhassák, a napirendről levétették a kérdést, a francia nemzet — viharos jelenetek között — újból lekötötte magát mellette.¹⁰ A problémát egyébként a zsinat sem tartotta elintézettnek, amint az kellőleg kifejezésre jutott a reformhatározatokban, majd a reájuk támaszkodó német és francia konkordátumokban, amelyek öt évben szabták meg a pápa annata-szedési joga ügyében létrejött egyezség

⁸ „primo Anglie et postea Ungarie regna necnon successive quosdam alias provincias . . . postea perdiderunt.” (*Finke*: Acta IV. k. 598. l.) A munka korábban, *Hardt* kiadása (I/7. k. 282. sköv. l.) nyomán, amely Ailly Pétert tűntette fel szerzőül, „De necessitate reformationis ecclesiae in capite et in membris” címen volt ismeretes. (Vö. *Finke*: Forschungen 132. sköv. l.)

⁹ „Item, quod omnino cessent annate. Quia per illas destruuntur ecclesie et monasteria et secuntur animarum pericula, quia communiter prelatus excommunicatur pro illis.” (*Finke*: Acta IV. k. 562. l.)

¹⁰ *Hübler* i. m. 84. sköv. l. A francia nemzet éles viták során nemcsak az annaták eltörlése, hanem a hátralékok elengedése mellett is állást foglalt. (*Beß, B.*: Die Annatenverhandlung der „natio gallicana” des Konstanzer Konzils. Zeitschrift für Kirchengeschichte XXII. [1901.] 52. sköv. l.) Sőt 1418 januári Avisament-jában is hangoztatja : „Natio stat in aliis deliberationi per eandem, videlicet, quod nullo iure debentur vacantie, communia et minuta servitia ac annate.” (*Finke*: Acta II. k. 674. l.)

hatályát.¹¹ A régi adózási rendszernek tehát a zsinaton állandó ellenzéke volt s ennek helyeslésére Zsigmond éppen úgy számíthatott, mivel mintegy praecedentst teremtett számára, mint az angolokéra. Az annata-mentesség melletti érvnek lehet még végül tekintenünk az oklevél „in perpetuum” formuláját. Ezzel a kifejezéssel ugyanis csak az angol konkordátumban találkozunk, amelynek érvényességét, éppen mert nem szól beneficiumokról és annatakról, nem kellett határidőhöz kötni.¹²

Nincs ellentétben a mentesség általános elvével az a kikötés, hogy az érsekek — s csak ők — kötelesek megfizetni az annatát. A kivételt szabályt erősítővé teszi az oklevélnek magyar érdekeket biztosító az a kikötése, hogy az efféle annatának mérsékeltnak kell lennie a germán nemzet többi egyházának módjára. A zsinati tárgyalásokon — tudomásunk szerint — nem volt szó ilyen megkülönböztetésről s így arra kell gondolnunk, hogy a múltból átöröklött állapotok képe lebegett Zsigmond előtt. Ez pedig a német, főleg az északi érsekségek javára nagy előnyöket mutatott a francia és angol metropolitai egyházakkal szemben, mivel servitiumuk aránylag alacsonyan volt megállapítva.¹³

Ismét általános óhaja volt a zsinatnak, hogy a kúriai bíróságoknak a XIV. században szerfelett kiterjedt hatásköre szűkebbre vonassék. A konkordátumok teljesítették a kívánságot, azonban korántsem oly nagy mértékben, mint oklevelünk, mivel a francia és német nemzettel kötött megállapodás egyaránt elismerte, hogy nemcsak fellebbezéssel, hanem más módon, nevezetesen a kánonjogban gyökerező kivétel esetében, sőt a felek elhatározásából is kérhető közvetlenül a kúriától ítélet.¹⁴

¹¹ A Reformatorium szerint: „Et huiusmodi taxas per modum caritativae subventionis papalis usque ad proximum futurum generale concilium haec sacra synodus pro restauratione sanctae Romanae ecclesiae concedit duntaxat duraturas et non ultra.” (*Hardt* i. m. I/12. k. 676. l.) A francia konkordátum közvetlenül a servitiumokról szóló részhez fűzte az öt évre terjedő megszorítást (a pápa „non vult nec intendit levare seu percipi... usque ad quinquennium”), míg a német az egész megállapodásra terjesztette azt ki. (*Hübler* i. m. 201. és 192. l.) Arra vonatkozólag, hogy az annata-kérdés okozta a korlátozást, olv. *Hübler* előadását, 115. sköv. l.

¹² Az „in perpetuum” formuláról *Hübler* i. m. 117. l.

¹³ *Hauck, A.*: Kirchengeschichte Deutschlands. 8. kiadás. Berlin, Leipzig, 1954. V/2. k. 609. l. — *Gottlob, A.*: Die Servitientaxe im 13. Jahrhundert. Eine Studie zur Geschichte des päpstlichen Gebührenwesens. (Kirchenrechtliche Abhandlungen 2.) Stuttgart, 1903. 138. sköv. l.

¹⁴ A francia konkordátum szerint: „Quae [causae] vero ad forum ecclesiasticum... pertinent et de iure sunt per appellationem aut aliter ad Romanam curiam legitimè devolutae aut de sua natura in illa curia tractandae, tractentur in illa. Ceterae committantur in partibus, nisi forte pro causarum

A meglehetősen szűkszavú, mindössze négy mondatból álló rendelkezést viszonylag nagy terjedelmű indokolás vezet be. Kifejezései és tartalma egyaránt két külön eredetű részből megszerkesztettnek mutatják. Az első kétségtelenül a pápai kancellária munkája. Ez Zsigmondnak az egyház uniója és békéje érdekében kifejtett fáradozásait magasztalja s az oklevél kibocsátásának indokolása gyanánt fogható fel. A második rész a magyar királyoknak — kétkedéssel elismert — prezentáló jogát¹⁵ és az ország helyzetét, érdemeit emeli ki, amelyek mintegy méltóvá teszik nagy előjogaira: Magyarország a hitetlenek szomszédságában a kereszténység bástyája és pajzsa. Az elismerés gyanánt csengő szavak szerzőjéül — a látszat ellenére — a magyar közfelfogást, pontosabban a királyi udvart és kancelláriát kell tartanunk. Nem a magyarságra külföldiek által reá ruházott díszítő jelzőt ismételték meg, hanem oly feladatot emeltek ki, amelynek elvégzését a magyarság később, a törökkel szemben pusztá létének védelmére kényszerülve, nemzeti hivatásának tekintette. Adatszerűen is igazolható, hogy a magyar igénynek ilyen megalapozása a zsinati korban nem egyedülálló jelenség. Zsigmond abban az utasításában, amelyet 1410-ben XXIII. János pápához küldött követeinek adott, öt pontban foglalva össze a kiegyezés és tartós béke feltételeit, azon a címen kérte a szentszék védelmét az ellenséges államokkal szemben, hogy ő, a legkeresztényibb király, mint a hit jeles pajzsa és bajnoka harcol a kereszténységért a hitetlenekkel. A pápai válaszirat kifejezése, hogy Zsigmond „az igaz hit legyőzhetetlen bajnoka és hőse”, „pajzs és bevehetetlen fal”,¹⁶ az időbeli sorrend bizonyossága szerint is csak visszhang volt.

aut pro personarum qualitate illas tractare in curia expediret pro iustitia consequenda vel de partium consensu in curia tractentur.” (Hübler i. m. 203. l.) Nem helyes tehát Fraknói előadása, hogy a német konkordátum, amely ebben a pontban megegyezik a franciával, „megállapította, hogy a római curia elé perek csak fellebbezés útján vihetők”. (I. m. 227. l.)

¹⁵ Az „antiqua consuetudo” nem egyezett ugyan a XIV. századi gyakorlattal, a magánegyház korában azonban a királyi rendelkezési jog érvényesülésével volt azonos s így a hivatkozás reá nem XV. századi igényeknek a múltba előzmények nélkül való visszavetítését jelenti. Igen valószínű, hogy elemei éltek a pápai províziós-rendszer idejében is. Dolgozatunkban sem ezekre a közvetlen előzményekre, sem a magánegyház korának viszonyaira, bármily vonzó feladat is volna foglalkozni velük, nem térhetünk ki.

¹⁶ „dominus christianissimus rex scutum singulare et pugil pro fide et continuo pugnet et pugnare intendat cum infidelibus propter defensionem christianitatis.” (Finke: Acta I. k. 96. l., Történelmi Tár 1892. 398. l.) — „pugil et athleta invictissimus orthodoxe fidei adversus barbaras infidelium nationes”, „tanquam scutum atque murus inexpugnabilis.” (Theiner, Aug.: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Romae, 1862. II. k. 186.

A bíborosok azzal, hogy a magyar érvelést Konstanzban a magukévá tették, minden jel szerint meg akarták indokolni a világ előtt, hogy miért vállaltak magukra oly súlyos kötelezettségeket. Eljárásuk azonban más szempontból is figyelemre méltó. Eddig a legelső adat, amely Magyarországot a hívők falának és pajzsának nevezi, kiemelve, hogy a barbár nemzetekkel szomszédos, 1440-ből volt ismeretes.¹⁷ Előzőleg csak a királyt aposztrofálták így. Oklevelünk tanúsága szerint az uralkodó személye már negyedszázaddal korábban háttérbe szorult az ország fogalma mögött, megegyezőleg a társadalmi fejlődéssel, amelynek irányát a XV. század elején a rendiség érvényesülése kezdte megszabni. A szállóige, amely Magyarországnak a kereszténység s vele együtt az európai kultúra védelmében játszott szerepét volt hivatva szemléltetni, gyorsan elterjedt. Ha a bíborosok körében visszhangra talált, a zsinat többi résztvevője sem vonhatta ki magát hatása alól. A világ szellemi elitjének bizonyára nem egy tagja vitte magával haza emlékei közt és sorozta öntudatlanul is azon kancelláriák szóvirágai közé, amelyek a nemzetek közvéleményét alakították.¹⁸

Bár az oklevél hitelességének kérdése nem külső ismertetőjegyek vizsgálatán fordul meg, nem hagyható megemlítés nélkül, hogy a bíborosok névsora mennyire teljes és pontos. Néhány elírás leszámítva, amelyek a másolásnak szinte elengedhetetlen velejárói, nemcsak a kardinálisok keresztneve és titulusa, hanem ún. vulgáris neve is kifogástalanul egyezik a hivatalos lajstromban olvashatókkal. A legügyesebb hamisító sem tudta volna a XV. század közepén ily gondosan összeállítani sorozatukat. Ha pedig netán a kollégiumnak egy másik bulláját vette mintául, akkor a személyeket és körülményeket rendkívül alaposan kellett volna ismernie, hogy kihagyja a zsinaton ez idő tájt jelenlevő 24 bíboros közül¹⁹ Zabarellát, aki pár nappal előbb halt meg, valamint a

sköv. I.) Vö. Benda K.: Keresztény közösség, Magyarország és a török hatalom a XV. században. A Gr. Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. VI. k. (1936) 3. sköv. I., a 16. l.-hoz megjegyezve, hogy Zsigmond az idézett kijelentések idején még nem volt római király.

¹⁷ Terbe L.: Egy európai szállóige életrajza (Magyarország a kereszténység védőbástyája). Egyetemes Philologiai Közöny 1936. 301. l.

¹⁸ Nem szükséges tehát arra gondolni, hogy a szállóige „a XV. század eleji Olaszországban, a humanizmus légkörében született meg,” mint Terbe teszi (348. l.). — A szállóige XVI. századi franciaországi elterjedéséről Győry J.: A kereszténység védőbástyája. Minerva XII (1933) 81. sköv. I.

¹⁹ 1417. szept. 11-én mondták a bíborosok magukról: „in toto praesenti cardinalium collegio sunt viginti quatuor.” (Hardt i. m. I/20. k. 920. l.) A zsinaton összesen 29 bíboros volt jelen; közülök többen már 1417 előtt meghaltak.

távollevőket. Ekkora jártasságot azonban bizonyára senki sem fog egy középkori hamisítóról feltételezni.

A bíborosok úgy, amint az egyházi archontológia ma számon tartja nevüket,²⁰ az aláírások sorrendjében a következők:

Johannes de Bronhiaco, alkancellár. Bíborossá VII. Kelemen tette meg, 1385-ben. Ostiai püspök 1405 óta. †1426.

Angelus de Anna de Summaripa, a kamalduli rend tagja. A bíbort 1384-ben VI. Orbántól kapta meg. Palestrinai püspök 1412 óta (ep. Prenestinus, Penestrinus). Vulgáris neve: „Laudensis” vagy „de Laude”. †1428.

Petrus Ferdinandi de Frigidis (Frias). Bíborossá VII. Kelemen nevezte ki 1394-ben. Sabinai püspök 1413-tól. Vulgáris neve: „de Hispania”, „card. Hispanus”. †1420.

Jordanus de Ursinis. Bíboros 1405-ben lett VII. Ince kinevezéséből. Albanoi püspök 1412-től. †1438.

Franciscus Landus. Bíborossá XXIII. János nevezte ki 1411-ben. Ugyanettől az évtől kezdve card. presbiter tit. s. Crucis in Hierusalem. †1427.

Johannes Dominici, a dominikánus rend tagja. Bíborossá XII. Gergely tette meg 1408-ban, amióta card. presbiter tit. s. Sixti. Vulgáris neve: „Ragusinus”, mivel ragusai választott érsek volt. †1419.

Antonius Pancernius de Portuquaro. Bíborossá XXIII. János nevezte ki 1411-ben; ugyancsak 1411-től card. presbiter tit. s. Susanne. †1431.

Alamannus Adimarius. Card. presbiter tit. s. Eusebii 1411-től XXIII. János kinevezéséből. Vulgáris neve, mint pisai érseknek: „Pisanus”. †1422.

Angelus Barbadicus. Card. presbiter tit. ss. Marcellini et Petri lett 1408-ban XII. Gergely kinevezéséből. Vulgáris neve, mint veronai püspöknek, „Veronensis”. †1418.

Petrus de Alliaco, Ailly Péter. Card. presbiter tit. s. Chrysogini lett 1411-ben XXIII. János rendelkezésére. Vulgáris neve, mint Cambrai-i püspöknek: „Cameracensis”. †1420.

Thomas de Brancatiis. Card. presbiter tit. ss. Johannis et Pauli 1411-től XXIII. János kinevezéséből. Vulgáris neve, mint tricaricoi püspöknek: „Tricaricensis”. †1427.

(Zähringer, K.: Das Kardinalkollegium auf dem Konstanzer Konzil bis zur Absetzung Papst Johanns XXIII. [Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung III. Folge VIII. Heft.] Münster, 1935. 38. sköv. I.)

²⁰ Vö. Eubel, C.: Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, s. r. e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum 1431 perducta. Monasterii, 1898.

Branda de Castilione. Card. presbiter tit. s. Clementis lett 1411-ben XXIII. János kinevezéséből. Vulgáris neve, mint piacenzai püspöknek: „Placentinus”. †1443.

Guillelmus Filiastri (Fillastre), a naplóíró, Card. presbiter s. Marci lett 1411-ben XXIII. János akaratából. †1428.

Antonius de Chalanto, Savoia kancellárja. Kardinálissá 1404-ben XIII. Benedek nevezte ki. Card. presbiter tit. s. Caeciliae 1412-től. Vulgáris neve: „de Chalant(o)”. †1418.

Simon de Cramaud. Card. presbiter tit. s. Laurentii in Lucina 1413-ban lett XXIII. János kinevezéséből. Vulgáris neve, mint reimsi érseknek: „Remensis”. †1422.

Petrus e comitibus de Fuxo, a ferences rend tagja. Card. presbiter tit. s. Stephani in Coelio Monte 1414 óta XXIII. János kinevezéséből. †1464.

Amadeus de Salutis. Card. diaconus tit. s. Mariae novae 1383 óta VII. Kelemen rendelkezésére. †1419.

Rainaldus de Brancatis. Card. diaconus tit. ss. Viti et Modesti 1384 óta VI. Orbán kinevezéséből. Vulgáris neve: „de Brancacis”. †1427.

Ludovicus de Flisco. Card. diaconus tit. s. Adriani VI. Orbán kinevezéséből 1384-től. Vulgáris neve: „de Flisco”. †1423.

Oddo de Columna, a későbbi V. Márton pápa, a római Colonna család tagja. Card. diaconus tit. s. Georgii ad velum aureum lett VII. Ince kinevezéséből 1405-ben. Vulgáris neve: „de Columna”. †1431.

Lucidus de Comite. Card. diaconus tit. s. Mariae in Cosmedin 1411-től XXIII. János kinevezéséből. Vulgáris neve: „de Comite” vagy „de Comitibus”. †1437.

A felsorolt 21 bíboros vett részt a pápaválasztó conclaven is, azzal a különbséggel azonban, hogy még két kardinális csatlakozott hozzájuk: Antonius Corrarius és Gabriel Condolmerius, a későbbi IV. Jenő pápa.

Ezek után még csak egy kérdés vár magyarázatra: hogyan jutott az oklevél másolata Eperjes város levéltárába? A feleletet nem nehéz megadni, ha átolvassuk azt a másik oklevelet, amely a kettőbe hajtott papíríven megelőzi a konstanzit. A magyar követeknek Cillei Frigyes közbenjárásával Frigyes római királlyal és Albert osztrák herceggel Radkersburgban 1447. jún. 1-én két évre szólólag megkötött fegyverszünetének szövege ez. A megállapodás egyik pontja szerint a két fél Márton-napra (nov. 11.) nyolcnyolc megbízottat küld Bécsbe azzal a felhatalmazással, hogy a pápai legátussal együtt vizsgálják meg a kölcsönös panaszokat és kössenek egyezséget, ha pedig ez nem sikerülne, az ügy a pápa és a

bíborosi kollégium elé kerül annak a kérésnek a kíséretében, hogy egy év alatt hozzanak ítéletet, sőt a felek arra is kötelezik magukat, hogy a megegyezést tartalmazó oklevelet, ha sikerül végleges formába önteniök, átnyújtják nekik.²¹ A szemben álló felek elhatározása, hogy döntőbírák elé terjesztik viszályukat, magában még nem volna rendkívüli jelenség, választásuknak a pápa személyére esése megmagyarázható a római kúria élénk diplomáciai tevékenységével, annál szokatlanabb és feltűnőbb azonban a bíborosi kollégium előtérbe állítása. A kijelentésből, hogy a választott bíraktól *via et ordine iuris* hozott döntést várnak, azt kell következtetnünk, hogy a szentszéknak oly szerepet szántak, amilyent Magyarországon a királyi kúria bíróságai játszottak. Mivel a király sem egyedül, hanem előkelői mint bírótársak közt ülve ítélkezett, joggal gondolhatták, hogy a pápai ítélet is bölcsőbb és vitathatatlanabb lesz, ha a bíborosok tanácsára támaszkodva formálódik ki. Bármennyire a bíborosokkal egyetértésben kormányzott a pápa s hivatkozott gyakran intézkedései meghozatalakor consensus-ukra, a kollégium uralkodótársi szerepének ily kiemelése ellenkezett a pápai auctoritas-t hangsúlyozó szólamokkal. A nyolc magyar követ, akik a radkersburgi fegyverszüneti egyezményt megkötötték — Szécsi Dénes esztergomi érsek, Salánki Ágoston győri püspök, Hédervári Lőrinc nádor, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, Pálóczy László országbíró, Garai László macsói bán, Guti Országh Mihály főkincstartó, Szécsi Tamás komáromi ispán — valamint kancelláriai tanácsadók a bíborosi kollégium jelentőségéről alkotott elgondolásukat és mintegy biztosítékul való felhasználását a konstanzi oklevélre alapíthatták. Ennek ismeretében, bevezető szavait olvasva, pecsétjeit és aláírásait látva támadhatott ötletük, amelynek elutasítására a másik félnek, Frigyesnek semmi oka sem volt, a kancellária pedig mintegy törekvésük alátámasztására s annak illusztrálására, hogy kívánságuk nem mondható szokatlan-nak, kapcsolta azt a fegyverszüneti megállapodáshoz és tette ily módon lehetővé ismertté válását.

Nem kétséges ugyanis, hogy a konstanzi oklevél eperjesi példányát Budán másolták le. Az 1447-i oklevél szövege teszi ezt bizonyossá. A fegyverszüneti szerződést szokás szerint két változatban állították ki. Az egyik a magyar követek nevében kelt s ezt Frigyes kapta meg, a másik a római király nevében s ez Budára került. Az első ma is megvan a bécsi állami levéltárban,²²

²¹ Chmel, J.: *Materialien zur österreichischen Geschichte*. Wien, 1837. I. k. 239. l.

²² Innen adta ki Chmel.

a másik elpusztult. Éppen mert az eperjesi másolat a Frigyes által kiállított oklevelet, tehát az általa vállalt kötelezettségekről szólót, nem pedig a Bécsben őrzöttet tartalmazza, állíthatjuk, hogy Budáról származik a konstanzi oklevél másolata is. Az eperjesieket nem a főkegyúri joghoz fűződő valamiféle érdekük indította, hogy megszerezzék a bíborosok kötelezettségvállalásának szövegét. Ez mellékesen, mint a számukra fontosabb 1447-i fegyverszüneti egyezséghez — el kell ismernünk : nem sok joggal — kapcsolódó magyarázó szöveg jutott kezükbe. Végül az is valószínű, hogy nem egyedül ők szereztek így másolatot, ők azonban levéltárunkban megmentették az enyészettől.

II.

A MEGEGYEZÉS ELŐZMÉNYEI, A ZSINAT FORDULÓPONTJA

Ahhoz, hogy a bíborosok kollégiuma ily kötelezettségeket vállaljon magára, több tényező összetetalálkozására volt szükség. A pápa tényleges hatalmának megcsorbulása, ugyanakkor a kardinálisokénak túltengése éppen olyan elengedhetetlen feltétel volt, mint a másik fél, az államot jelképező uralkodó tekintélyének nyomasztó fölénye.

A fejlemények 1378-ban a nagy egyházszakadással vették kezdetüket. Az Avignonból Rómába költöző bíborosi kollégium, amely háromnegyed részében franciákból állott, olasz egyház-nagyot, Bari érsekét ültette ugyan a pápai trónra, de még egy félév sem telt el, s máris megrettenve VI. Orbán fenyegetésétől, hogy új kardinálisok kinevezésével fogja túlsúlyát megtörni és engedelmisségre kényszeríteni, egyértelműleg ellene fordult s VII. Kelemen személyében egyik tagját állította az egyház élére.¹ A bíborosok testülete nem most kezdte igényelni az uralkodótárs szerepét. Amint a hűbéri intézmények a pápai kúriában meghonosodtak,² itt a hatalom gyakorlásának oly formája fejlődött ki, amely a tiara viselőjének a primus inter pares szerepét engedélyezte, azaz a szokás alapján környezetete hozzájárulását, consensusát az uralom gyakorlásának feltételül tekintette,³ sőt a XIII.

¹ *Pastor, L.*: Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters. 12. kiadás. Freiburg, Rom. 1955. I. k. 120. sköv. 1.

² *Jordan, K.*: Die Entstehung der römischen Kurie. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. 59. (Kanon. Abt. 28.) k. 1939. 97. sköv. 1., *Feine* i. m. 285. 1. A *curia* kifejezésnek a világi jogból való átvétele ismert volt már a kortársak előtt is, mint arról egy XV. sz. elejéről származó reformirrat tanuskodik. (*Scholz, R.*: Eine Geschichte und Kritik der Kirchenverfassung vom Jahre 1406. Papsttum und Kaisertum. Festschrift Kehr. München, 1926. 605. 1.)

³ *Lulvès, J.*: Die Machtbestrebungen des Kardinalkollegiums gegenüber dem Papsttum. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 35. (1914) 457., 460. 1., elismeri, hogy még az autokrata pápák is — bár látszatra — respektálták a kollégium szokásjogait. Ua.: Die Machtbestrebungen des Kardinalats bis zur Aufstellung der ersten päpstlichen Wahlkapitulationen. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken. XIII. (1910) 79. sköv., 100. sköv. 1.

század utolsó negyedétől fogva a kollégium túlsúlya egyre szembe-
tűnőbb lett.⁴ VI. Orbánig azonban a kardinálisok észrevehető
súrlódások nélkül tudtak együttműködni a pápákkal, amit meg-
könnyített számukra, hogy ezek az ő körükből szoktak kikerülni,
a megüresedett helyeket viszont hívekkel — nemegyszer nepo-
saikkal — töltötték be. A nyíltság volt meglepő, amellyel a kollé-
gium, előbbi választását megsemmisítve, az egyházkormányzat
terén a legfőbb hatalmat most a maga számára igényelte, sőt
kezébe is vette. Több tapintat és eszélyesség VI. Orbán részéről
kétségtelenül elejét veszi a szakadásnak. Ily uralkodói erényektől
nem gátoltatva, a kardinálisok szabadon követték vágyaikat, utó-
daik pedig a régi módon éreztették hatalmukat mindkét ellenpápa
udvarában. Rómában éppen úgy, mint Avignonban. Uralmi törek-
vések tekintetében ugyanis a VI. Orbántól kreált bíborosok nem
maradtak el az ellenpápa munkatársaitól. Ha az avignoniak 1395-
ben pápájuk, XIII. Benedek háta mögött tárgyalásokba bocsát-
koztak a francia követekkel s készen a felóniára, lemondatása
ügyében egyezkedtek velük, ugyanezt 1407-ben a rómaiak is meg-
tették XII. Gergely kárára. Annnyira a hatalom urainak érezték
magukat, hogy Avignonban VII. Kelemen halálakor, 1394-ben,
a választás előtt esküvel fogadták meg: ha közülök kerül ki az
új pápa, ez, mihelyt a kollégium lemondását fogja kívánni, önként
leteszi méltóságát, 1408-ban pedig, amidőn egyesültek verseny-
társaikkal, a következő évre Pisaba közösen zsinatot hívtak össze
s azon harmadik pápát választottak.⁵ Ugyanebben az időben kelet-
kezett, VIII. Bonifác nevéhez (1294) fűzve, az a fogadalom-szöveg,
amely a bíborosok tanácsát és hozzájárulását félre nem érthetően a
pápa kormányzásának alapfeltételül jelölte meg.⁶ A kardinálisok
magatartása élesen ellenkezett az egyház életét szabályozó törvé-
nyekkel, sőt a jogi elvekkel is — ezek mind a pápai hatalom korlátlan-
ságát hirdették — lépéseikkel kihívták a régi iskola híveinek éles
kritikáját, kárhoztató ítéletét, mindez azonban nem tartotta őket

⁴ Hauck i. m. V/2. k. 679. l., *Souchon, M.*: Die Papstwahlen von Bonifaz VIII. bis Urban VI. Braunschweig, 1888., sok túlzással. Az intézmény szerve-
zetének, tehát nem politikai tevékenységének részletes rajza: *Mollat, G.*:
Contribution à l'histoire du Sacré Collège de Clément V. à Eugène IV. Revue
d'histoire ecclésiastique XLVI. (1951), a konstanzi kritikákról és tervekről 106.
sköv. 1.

⁵ Hauck i. m. V/2. k. 769., 830., 760., 836. sköv. 1.

⁶ „sancte Romane ecclesie cardinalium ... consilio et consensu, direc-
tione et rememoratione ministerium meum geram et peragam.” (*Finke*: Acta
II. k. 617. l.; vö. 555., 569. l.) *Lulvès, J.*: Die Entstehung der angeblichen
Professio fidei Papst Bonifaz' VIII. Mitteilungen des Instituts für österreichische
Geschichtsforschung 31. (1910) 375. sköv. 1.

vissza. A pozitív jog ellenében a pápai hatalom korlátozott voltának bizonyítására Ciprián szavait idézték: „Hoc erant ceteri apostoli quod Petrus fuit, pari consortio praediti honoris et potestatis”,⁷ sajátjukat pedig, immár a konstanzi zsinaton, a római egyház képviselőinek meghatározásán keresztül így érzékeltették: „Romana ecclesia... in collegio papae et cardinalium principaliter repraesentatur”. Mivel pedig szerintük e két tényező nélkül az egyetemes zsinat nem határozatképes, viszont minden reform végrehajtása az ő feladatuk,⁸ nyilvánvaló, hogy befolyásuk érvényesítéséről szorongatott helyzetükben sem szándékoztak lemondani. Szavuk súlya leginkább mégis az engedelmességen mérhető le, amellyel XXIII. János meghajolt döntésük előtt. Az uralom birtoklásáért mindenre képes Cossa Boldizsár 1414 nyarán, amidőn az olasz politikai helyzet váratlanul javára fordult, csakhogy megakadályozza a nem sok jóval biztató zsinat összeülését, Konstanz helyett Rómába szeretett volna utazni, a híborosok ellenmondására azonban kénytelen volt felhagyni tervével és balsejtelmek közt elindulni észak felé.⁹

A római egyház képviselőinek, amint a kardinálisok értelmezték fogalmát, második fele, a pápa, a schisma folyamán egyre gyengébbnek bizonyult ugyan, azonban a kormányzásból kikapcsolni nem lehetett. A híborosi kollégium az elhatározó órákban ellene fordulhatott, rákényszeríthette akaratát, arra azonban éppen olyan kevésbé gondolt, hogy nélküle igazgassa az egyházat, mint a hűbéruraknak sem jutott eszébe egyeduralmat gyakorolni. Az egyház és az államok fejei lehettek erőtlen, könnyen hajlítható emberek, azonban nélkülözhetetlen tényezők maradtak. A társuralkodók csak az ő glóriájuk fényében érvényesülhettek. Egészen rendkívüli esetnek számított tehát a hosszú interregnum, amely a konstanzi zsinaton XXIII. János letétele, XII. Gergely

⁷ Hauck i. m. V/2. k. 843., 838. l.

⁸ Finke: Forschungen 98. sköv. l.

⁹ Hauck i. m. V/2. k. 975. l. — Az elmélet fejlődését a pápai plenitudo potestatis-től az egyháznak oly organizmus gyanánt való felfogásáig, amely szerint ez „constituitur ex papa tanquam ex capite et ex cardinalibus tanquam membris”, tehát addig a pontig, ahol a híborosok meg akartak állapodni, ismereti Tierney, B.: Foundations of the Conciliar Theory. The Contribution of the Medieval Canonists from Gratian to the Great Schism. (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. N. S. IV.) Cambridge, 1955. Tierney idézte Zabarella Commentaria-jából az általános európai és a magyar rendi fejlődésre egyaránt jellemző: „licet dicatur papa habere plenitudinem potestatis, non debet tamen sic intelligi quod solus possit omnia. Sed intelligitur quod papa, i. e. Romana ecclesia quae repraesentatur in papa tanquam in capite et cardinalibus tanquam in membris”. (234. l.)

lemondása, valamint XIII. Benedek félretolása után következett be. A bíborosi kollégium ekkor nem gyakorolta ugyan a végrehajtó hatalmat, mert a „sacrosancta synodus in spiritu sancto legitime congregata”¹⁰ vette azt kezébe, aminek megfelelően felügyeletét kiterjesztette a pápai bevételekre, perekben ítéletet hozatott, legátusokat nevezett ki, püspökválasztásokat megerősített,¹¹ azonban a réalpolitikuskok közül senki, a legkevésbé pedig Zsigmond kételkedhetett, hogy a pápaválasztás után újból rajta fordul meg a dolgok rendje. Ez a meggyőződés a XV. század elejének uralkodói körében azért is természetes, mert maguk számtalanszor kényszerültek szerződéseiket, a másik fél határozott kívánságára, országuk előkelőivel garantáltatni. Zsigmond és utódai nem egy ünnepélyes oklevelet állítottak ki, amelyekre az országnagyok ráfüggesztették pecsétjüket, ily szembetűnő módon érzékeltetve azt, amit a szöveg expressis verbis is kifejezett: a király meg fogja tartani szavát és ígését.¹² A szokás az uralom gyakorlatából sarjadt. A ténynek a felismeréséből, hogy a hűbéri jellegű államokban a fejedelmet annyira megköti az előkelők, a nagybirtokok állásfoglalása, hogy akaratuk ellenére, sőt nélkülük képtelen kötelezettségeinek eleget tenni. Mivel pedig a közvélemény az állandóságot is inkább látta egy intézményben, a királyt környező tanácsban megtestesülve, mint az egyéni hajlamait követő uralkodóban, a hűbérurak garanciája sokszor tűnhetett fel a fejedelmi szónál megbízhatóbbnak.

Ha ebbe a gondolatkörbe helyezkedünk, megértjük, miért a bíborosoktól kívánt Zsigmond ígéretet, hogy óhajának megfelelő politikát fog a szentszék a jövőben folytatni s ugyanakkor miért tartotta feleslegesnek, hogy az új pápa, megválasztása után, külön bullában ismerje el jogait. Nem férhet hozzá kétség, hogy ily értelmű kötelezettséget is magára vállalt volna a kollégium, Oddo de Colonna bíboros pedig, éppen úgy, mint bármelyik társa, nem vonakodott volna, a pápai trónra lépve, kibocsátani az okle-

¹⁰ *Finke*: Acta IV. k. 659. l.

¹¹ *Hauck* i. m. V/2. k. 998. sköv. l.

¹² *Schiller B.*: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Budapest, 1900. 143. l.: Általános a XV. században, hogy az előkelők „jót állnak a király szaváért s elhatározásaiért és ígérnek, hogy azokat mind maguk fogják megtartani, mind a királlyal megtartatni”. A Zsigmond és Ulászló lengyel király közt 1412-ben létrejött békét az előkelők megerősítve, pecséteiket — 51-et — ráfüggesztették az oklevélre. (Uo. 99. l., *Fejér, G.*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, 1842. X/5. k. 279. sköv. l.) Velence törekvésére vonatkozólag, hogy a Zsigmonddal kötendő békét a bárók is erősítsék meg, vö. *Eckhart F.*: A szentkorona-eszme története. Budapest, 1941. 125. sköv. l.

velet. Zsigmond szembetűnően nem egyetlen pápa uralma tartamáig őhajtotta a kiváltságos helyzet előnyeit élvezni, hanem „in perpetuum”, a biztosítékot pedig a pápa állandó tanácsadó és kormányzó testületének állásfoglalásában látta. A kollégium garanciájára nem most gondolt először. 1410 nyarán, amidőn Ozorai Pipót, egyik kedvelt emberét XXIII. Jánoshoz küldötte, hogy vele tartós egyezsége lépjen, nem érte volna be az új pápa bullájával, hanem kívánta: a bíborosok szintén állítsanak ki oklevelet, hogy a pápa és utódai nem fognak többé a magyar királynak súlyos sérelmeket okozni s azt közülok hárman, a legtekintélyesebbek, pecsétjükkel erősítsék meg.¹³ Szokatlannak sem mondható eljárása, amióta a bíborosok — mint említettük — esküvel kötelezték VII. Kelemen megválasztása előtt a leendő pápát a lemondásra. Nehezebb megértenie a mai embernek, miért nem magától a zsinattól kérte Zsigmond jogának elismerését, mivel a „sacrosancta synodus” kiváltságlevele az egyház minden tagjának, sőt az egész kereszténységnek a beleegyezését jelentette volna. Egy réalpolitikus azonban, aki a tények erejét többre becsüli nemcsak a könnyen befolyásolható közvéleménynél, hanem minden olyan tényezőnél, amely majd csak a jövőben fejtheti ki hatását, más megoldást bajosan választhatott. Főleg nem 1417 őszén, amidőn a zsinati gondolat bukása már kétségtelen volt.¹⁴

¹³ Finke: Acta I. k. 95. l.: „Et idem fiat per litteras dominorum cardinalium sigillatas sigillis trium priorum pendentibus.” — Történelmi Tár 1892. 397. l.

¹⁴ A probléma jogi vonatkozásai kívül esnek ugyan tárgyalásunk körén, mégis megemlíjük, mivel tanulságos az összehasonlítás, mi lett a sorsa annak a jognak, amelyet Zsigmondnak, mint császárnak a követelésére a bázeli zsinat erősített meg. A „preces primariae” régi szokása volt ez, amelynek értelmében a német birodalom ura rendelkezett minden káptalanban a trónralépte után megüresedő első javadalommal. Jogára hivatkozva, Zsigmond a konstanzi zsinaton, XXIII. János pápa letétele után, bőkezűen adományozta a beneficiumokat, Bazelben pedig — megfelelően régi felfogásának, hogy a zsinat a döntő tényező — elismertetését kívánta. A zsinat teljesítette óhaját 1437. szept. 20-án, tehát két nappal azután, hogy IV. Jenő pápa végleg szakított vele. Megerősítette ünnepélyes kiváltságlevelében az elődeitől „ex privilegio antiqua et approbata ac ab olim laudabiliter observata consuetudine comprobato” gyakorolt jogot és védelmébe vette minden pápai provisio és reservatio ellenében. Zsigmond korántsem gondolt arra, hogy felségjogát egyházi jóváhagyástól teszi függővé. Csak biztosítani akarta azt a kúria jogtalan túlkapásai ellen, amelyeket világi hatalmi eszközökkel nem igen lett volna módjában elhárítani, lépése mégis veszedelmes következményekkel járt: a zsinati kiváltságlevéllel, mivel ez „ex privilegio et consuetudine” eredeztette hatalmát, hallgatólagosan egyházi fórum hozzájárulása lett a jog gyakorlásának feltétele. Teljes mértékben 1452-ben lett ez nyilvánvaló, amidőn V. Miklós pápa a császárkoronázás napján elismerte a preces primariae-t. Bullájában ugyanis többé nincs szó régi szokás

A harmadik tényező, amely a bulla kibocsátásának nélkülözhetetlen előfeltételül tekinthető, Zsigmond tekintélyének nyomasztó fölénye, csak közvetve volt a pápa és a bíborosi kollégium hatalma közti arány megváltozásának az eredménye. Az avignoni korszakban érte el a pápai kúria befolyásának teljességét s tekintélyét tovább is megtarthatta volna, ha az egyenetlenség a bíborosokat szembe nem állítja egymással. A testvérharc azonban, mint a középkor oly sok uralkodóházának trónviszálya tanúsítja, a kívülállók súlyát növelte meg. Mindazokét, akik alkalmas szövetségeseknek látszottak. Még a kis országokat is érdemes volt számon tartani s nekik kedvezményeket tenni, hogy meg lehessen akadályozni az ellenpápához csatlakozásukat. Az államok pedig egyéni érdekeik szerint határoztak¹⁵ vagy változtatták meg felfogásukat, amit könnyűvé tett számukra, hogy mindkét pápa — a római és az avignoni — egyaránt a törvényesnek hirdette magát s hivatkozhatott a kereszténység két vezető államának elismerésére. Az a német birodalom, emez Franciaország állásfoglalására. Az egység megteremtését egyébként éppen ettől a két nagyhatalomtól várta a közvélemény. Németországot uralkodójának, Vencelnek határozatlansága akadályozta meg, hogy erőlyesebben lépjen fel. Ő 1378-ban, az egyházszakadás kitörésének évében lépett atyja, IV. Károly örökébe s így a római pápa, VI. Orbán pártjára állott, azonban elmulasztotta kielégítő támogatását. Amidőn pedig, 1400-ban, Ruprecht személyében ellenkirály került melléje, a segítségnyújtásra többé alkalma sem nyílt. Az unió megvalósításának feladata így Franciaországra hárult.

által szentesített privilegiumról, hanem concessio és indulgentia az alap, amelyet III. Frigyesnek az egyház körüli érdemeit figyelembe véve a koronázás alkalmával engedélyez. Tehát tisztán személyes jellegű, egyszeri felhatalmazás kinevezésekre, amely nem régi jogban gyökerezik, hanem a pápa hálijának a kifejezése. Nincs ugyan jele, hogy III. Frigyes feladta volna jogát, VIII. Ince azonban 1486-ban mégis éleshangú rendeletben tiltotta el a mainzi érseket Miksa király „primaes preces”ének teljesítésétől, mivel még egy megkoronázott császár is csak az apostoli szék különleges kiváltságlevelével nyilváníthat ily óhajt. Még fokozottabban érvényesült a kúria felfogása V. Károly esetében. Trónraléptekor ő már kérte az engedélyt a pápától a „preces primariae” gyakorlására s óhajtát az 1520. ápr. 21-i bulla azért teljesítette, mert mint az egyház védnöke hűséget fogadott, a császári koronát pedig a pápa kezéből szándékozik átvenni (*Feine, H. E.*: Papst, Erste Bitten und Regierungsantritt des Kaisers seit dem Ausgang des Mittelalters. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. 51. (Kanon. Abt. 20.) k., 1931. 2. sköv. l.) Zsigmond magatartása, hogy Konstanzban beérte a bíborosi kollégium ígéretével és nem kívánt a zsinattól kiváltságlevelét, ezek szerint a jogfenntartás szempontjából tagadhatatlanul hatásosabbnak és célravezetőbbnek bizonyult.

¹⁵ Hauck i. m. V/2. k. 682., 868. l.

Ez több kísérletet is tett. Előbb a római obszervancia érsekeit, püspökeit próbálta átvezetni az avignoniba, majd ügyes diplomáciával s a legcélravezetőbbnek látszó módon a kardinálisok közti ellentétek áthidalására, kollégiumuk egységének helyreállítására törekedett. A pisai zsinat (1409), amelyen a két ellenpápa bíborosai, elszakadva uraiktól, V. Sándor személyében harmadikat választottak,¹⁶ a francia politika mesterfogása volt. A merész kísérlet azonban nem sikerült. Az államok a schisma évtizedei alatt öntudatosabbak lettek az egyházi hatalommal szemben, semhogy a bíborosok döntését elfogadhatták volna. A két ellenpápa tehát nem maradt hívek nélkül s mert ilyenekben V. Sándor utóda, XXIII. János sem szűkölködött, a megosztás egyszerre tette a francia politika csődjét nyilvánvalóvá,¹⁷ a német birodalom élére lépő Zsigmond előtt pedig a cselekvés útját szabaddá. 1410-ben Ruprecht utódjává választatva, a tekintélyt, amelyet a német királyi méltósággal nyert el, teljes mértékben az egység helyreállítására használta fel.

A közvélemény nemcsak bátorította őt a fellépésre, hanem egyenesen kötelességének tüntette azt fel, mégpedig oly módon, hogy önbizalma erősen fokozódhatott. A híres páduai kánonjogász, Zabarella Ferenc, aki 1411-ben lett bíboros, a régi jog hívének tekinthető, de már ő sem beszélt VII. Gergely vagy III. Ince szellemében. Ellenkezőleg, azzal, hogy az „advocatus et defensor ecclesiae” címmel együtt járó kötelességeire figyelmeztette Zsigmondot és a császári meg a pápai hatalom egymásra utaltságát, valamint az előbbi nélkülözhetetlenségét fejtegette. Közvetve egyenrangúságukat is elismerte.¹⁸ Mások, a radikálisabbak jóval tovább mentek. Így Niemi Dietrich, bár mint scriptor évtizedeket töltött a pápai udvarban, nemcsak azt vallotta, hogy a császár hatalma közvetlenül Krisztustól származik, hanem azt oly korlátlanak tüntette fel, hogy a pápa és a püspökök felett is ítélt,¹⁹

¹⁶ Az események ismertetését olv. *Hergenröther, J.—Kirsch, J. P.*: *Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte*. 6. kiadás. Freiburg i. Br., 1925. III. k. 132. sköv. l.

¹⁷ *Hauck* i. m. V/2. k. 856., 960. l.

¹⁸ *Finke*: *Forschungen* 248. l.

¹⁹ „De modis uniendi ac reformandi ecclesiam in concilio universalium” c. munkájában olvassuk: „utraque potestas [sc. spiritualis et secularis] immediate pendet a Christo”, „omnes episcopi, presbyteri et clerici, templorum ministri communi nomine vocati, in committendo vel omittendo peccantes de facto in nocumentum et iniuriam alterius, sunt suppositi vindictae seu iurisdictioni iudicium secularium, quorum est coactiva potentia puniendi legum humanarum transgressores iuxta Apostolum ad Rom. XIII.: *Omnis anima subiecta sit potestatibus supereminentibus*, regibus videlicet, principibus et tribunis... Et debet papa seu alter episcopus, clericus vel sacerdos tanto

egy 1414-i tractatus pedig a természetjogot emlegetve emlékeztette, hogy a világ sorsának intézése elsősorban a fejedelem feladata, majd felhívta, tegyen igazságot népe felett s a „királyi úton járva” isteni parancsra távolítsa el a pápaságból az elhízott rókákat, amelyek az Úr szőlőjét oly kegyetlenül pusztítják.²⁰ Sőt közvetlen buzdításokban sem volt hiány. Cramaud Simon bíboros, VI. Károly király tanácsadója s a pisai zsinaton a francia követtség feje írásban is kétségbe vonta a felfogást, hogy a pápa hatalma nem emberektől, nem is az egész kereszténységtől, hanem egyedül Istentől származik.²¹ Cramaud szava nyomatékosan hathatott Zsigmondra, mivel, bár a háttérben maradt, Konstanzban az ő pártjához tartozott. Más főpapok egész leplezetlenül ösztönözték a királyt a beavatkozásra. Közéjük tartozott két kardinális, akik XII. Gergelytől nyerték el méltóságukat — egyikük a későbbi IV. Jenő pápa — és a Zsigmond legbizalmasabb híveinek, tanácsadóinak számító Johannes Maurosii, az antiochiai patriarcha, valamint Salisbury püspöke.²² Az ő magatartásuk és szavuk nem hagyta a királyban ellankadni a meggyőződést, hogy az imperium ténylegesen a sacerdotium felett áll. Amíg velük kapcsolatban joggal merülhet fel a gyanú, hogy egyéni érdekeik is közrejátszottak állásfoglalásukban, oly egyszerű lelkek, mint amilyen Vrie Dietrich, a weszfáliai ágostonrendi lector vagy egy névtelen prédikátor nem hízelgésből dicsőítették Zsigmondot. Az a konstanzi zsinatról írott munkájában, a „De consolatione ecclesiae”-ban Krisztusra utalva „rex, qui venturus est” szavakkal aposztrofálja őt, ez pedig 1416. január 19-én tartott beszédében a Jelenések könyvének angyalához hasonlítja a királyt, aki leszállott az égből, azaz előkelő nemzetségéből, dicsőségével bevilágította a földet, amerre az unio érdekében járt s most hangos szóval kiáltja: lehullott Babilon, vagyis megszűnt a schisma!²³

Tagadhatatlanul nagy érdeme Zsigmondnak, hogy a kedvező helyzetet nem hagyta kiaknázatlanul, hanem eleget tett a közóhajnak s teljes erővel belevetette magát az események áradatába. Vidám életkedve, szellemének frissesége, tettvággyal és

amplius, quanto gravior et indecentius peccat, plecti seu puniri. “(Hardt i. m. I/5. k. 100., 102. l.) A munka szerzője körüli vita — Hardt Gersonnak tulajdonította — H. Heimpel fejtegetéseivel (Dietrich von Niem. [Westfälische Biographien Bd. II.] Münster, 1932. 78. sköv. l.) eldöntöttnek tekinthető.

²⁰ Finke: Forschungen 248. l.

²¹ Ua. 17., 15. l. — Vö. Wetzer—Welte: Kirchenlexikon XI. k. 313. sköv. l.

²² Finke: Forschungen 27., 85. l.

²³ Ua. 48. l. és Acta IV. k. 711. l.

bátorsággal párosulva könnyen áttegítette az akadályokon, amelyek előtt mások megtorpantak volna. Magyarországi uralkodása jó iskola volt számára, hogy megismerkedjék a szerencse forgandóságával. Megtanulta, hogy minden kedvező fordulatnak azonnal leszakítsa gyümölcsét és alapos tapasztalatokat szerzett, hogy a legváltásosabb pillanatokban, amidőn már úgy látszik, hogy egész hatalma megsemmisül, derűs optimizmusával együtt királyságát is megőrizheti. Hosszú uralkodása folyamán nemegyszer megragadta egy-egy reformterv, sőt ideig-óráig befolyása alatt is tartotta, nyugtalan, a tervszerű, mélyenszántó munkától idegenkedő egyénisége azonban, amikor már a kivitelre került volna sor, hamarosan más irányba fordult. Most a zsinat kavargó áradata és az ott lebonyolódó diplomáciai játék szokatlanul hosszú ideig ébren tartották figyelmét és megakadályozták érdeklődése ellankadását. Rákényszerülve a munkára, élete legmaradandóbb cselekedetét vitte véghez. Atyjára jellemző nagyvonalúsága, valamint a szívós kitartás, amellyel éppen az egyházszakadás megszüntetésének tervén csüngött, feledtethetik más kérdésekben tanúsított következetlenségét. Bár szeszélyével, amely heves szavakban és gyors cselekvésben robbant ki, sértett és eltaszított magától embereket, elég eszes és szeretetre méltó tudott lenni, hogy szükség esetén munkatársaivá vagy terveinek végrehajtóivá tegye őket. Sajátságos módon, hiúságtól áthatott szereplési vágyának és pompaszeretetének is része volt abban, hogy a zsinat oly nagyarányúvá lett. Ügyességére jellemző, hogy a párizsi egyetem előtt az egyházi érdekeket hangsúlyozta, Mánuel görög császárnak mint egy új keresztesháború lelkes híve írt, a francia és angol királynak pedig mint az általános béke rajongója.²⁴ Ugyancsak személyes kapcsolatait, amelyeket a zsinat alatti utazásai során is ápolt, szereztek meg számára Konstanzban a fejedelmi követések, ez értékesnek bizonyuló szövetségesek támogatását.

Még oly szerencsés tulajdonságai ellenére sem tudott volna Zsigmond az unió megvalósításán kívül több eredményt elérni, ha a zsinat egyházi résztvevőinek sorait a reform-kérdés meg nem bontja. A „*reformatio in capite et in membris*” jelszava azonban már eleve pártokra szakította a megjelentek tömegét, alkalmat nyújtva a határozott cél felé törekvő tényezőknek, elsősorban az államoknak, hogy megközelítsék, sőt el is ériék azt.

A schisma megszüntetésének és a belső egyházi reformnak a gondolata először Langensteini Henriknek, a párizsi egyetem

²⁴ Finke: Acta I. k. 169. l. és a korábban idézett irodalom megállapításai, főleg Hauck i. m. V/2. k. 960. sköv. l.

alkancellárjának 1381-ben írott „Epistola concilii pacis”-ában kapcsolódott össze,²⁵ további fogalmazást pedig 1397-ben a párizsi egyetemtől nyert, amidőn ez az egyház szabadságának a felújítását jelölte ki feladatul.²⁶ A tractatusok ettől fogva, akár a schisma megszüntetésének szükséges voltából indulnak ki, akár pedig a visszaélések ellen lépnek fel, mint Krakkói Máténak, a heidelbergi egyetem rectorának és Rupprecht király diplomatájának „De squaloribus curiae Romanae” címmel emlegetett munkája,²⁷ elengedhetetlennek mondják, hogy a zsinatok a reform ügyével is foglalkozzanak. Főleg a régi szabadság visszaállításának jel-szava, amint azt a francia nemzeti zsinat 1406-ban hangsúlyozta,²⁸ hatott serkentőleg. A kúria igazgatási szervezetének átalakítását jelentette ez, a centralizmus erős mérséklését, mivel a pápai bürokráciának az elmúlt másfélszázad alatt bekövetkezett és vissza-élésnek érzett fejlődési fokozatai kikapcsolására törekedett, de egyszersemind a püspöki tekintély és hatalom, az epizkopalizmus felújítását is. Niemi Dietrich nyíltan meg is mondta, hogy a püspök nem fosztható meg autoritásától, amelyet Istentől és a zsinatoktól nyert, nem is helyezhető át akarata ellenére, ellenben joga van felmondani a pápának az engedelmességet, ha az egyetemes zsinat végzéseit nem tartaná meg.²⁹

A jelszavak és tervek, vágyak és törekvések Konstanzban két erős csoportot alakítottak ki, ellenzék gyanánt szembe állítva a kurialistának nevezett konzervatív párttal. Az egyik az érsekeket és püspököket számíthatta tagjai közé. Mivel a pápai abszolutizmus és a bíborosi kormányzás elsősorban az ő érdekeiket sértette, amidőn lépcsőről lépésre haladva megfosztotta függetlenségüktől és a kúria alárendelt tisztviselőivé tette őket, rokonszenveztek minden olyan tervvel, amely azt ígérte nekik, hogy ismét az apostolok utódai gyanánt intézhetik, szinte teljes függetlenséggel, egyházmegyéik ügyeit s ezzel egyszersemind pártfogói lettek

²⁵ Haller, J.: Papsttum und Kirchenreform. Vier Kapitel zur Geschichte des ausgehenden Mittelalters. Berlin, 1903. I. k. 186. l. (Vö. *Hardt* i. m. II/1—2. k. 2. sköv. l.) Felfogására, hogy az egyetemes zsinat által képviselt egyház felette áll a bíborosi kollégiumnak, amivel elismerte az utóbbi tényleges szerepét, lásd *Merzbacher, Fr.*: Wandlungen des Kirchenbegriffs im Spätmittelalter. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte 70. (Kan. Abt. 39.) k. 1953. 331. l.

²⁶ *Hauck* i. m. V/2. k. 776. l.

²⁷ *Ritter, G.*: Die Heidelberger Universität. Heidelberg, 1936. I. k. 273. sköv. l.

²⁸ *Martin, V.*: Les origines du Gallicanisme. 1939. I. k. 319. l., kiegészítéssel *Mollat, G.*: Les origines du Gallicanisme parlementaire aux XIVe et XVe siècles. Revue d'histoire ecclésiastique XLIII. (1948) 90. sköv. l.

²⁹ *Hauck* i. m. V/2. k. 956. l., *Finke*: Acta IV. k. 612., 596. l.

az elgondolásnak, amely a konstitucionalizmus elve alapján óhajtott a egyház kormányzását átalakítani. Helyzetüket megkönynyítette a meggyőződés, hogy nem új kiváltságokért, jogokért küzdenek, hanem a megbolygatott rendet, a törvényes állapotot állítják vissza, amelyet a pápaság elhomályosított, központosító és autokrata irányba terelve a fejlődést.

A másik, tömeget kitevő csoport mintegy a radikális elemet képviselte. Nemcsak programjában, hanem azzal is, hogy helyet és szót, majd vezérszerepet vívott ki magának. Mivel mindazokon a zsinatokon, amelyek az egyház jog elvei szerint tartották tanácskozásait, a pápai udvaron kívül csak az egyháznagyok — érsekek, püspökök — és „alattvalóik”: a káptalanok és nagyobb monostorok fejei, a prepostok és apátok vettek részt, a XIII. század óta felnövekedett intellektuális elemek, az egyetemek magisterei és a koldulórendek lectorai, tehát a tudományos grádusok birtokosai Konstanzban sem nyerhették volna helyet. Azonban a régi formák, szembe kerülve az élettellel, kénytelenek voltak az új igények szerint igazodni. Így történt, hogy a graduáltak megjelentek a pisai (1409) és a római (1412) zsinaton, most pedig Konstanzban szemszerű fölényük még szembetűnőbb lett. Ide útjukat a párizsi egyetem ily indokolással egyengette: nemcsak bíborosokra, érsekekre és a többi prelátusra van szükség a zsinaton, hanem a teológia, a kánon- és a római jog doktoraira is, de legfőképpen a legelsőkre, mivel nem csekély hatalmuk van az egész földkerekségen prédikálni és tanítani a kereszténység körében.³⁰ A közóhajnak megfelelően Zsigmond ünnepélyes zsinati meghívójában nemcsak a prelátusokhoz és fejedelmekhez fordult, hanem általánosságban másokhoz is, felszólítva őket a megjelenésre.³¹ A graduáltak száma — mintegy hetedfélszáz — meghaladta az egyháznagyokét, akik közé a bíborosokon kívül 3 patriarcha, 33 érsek és 300-nál több püspök s apát tartozott.³²

³⁰ *Finke*: Forschungen 303. l.

³¹ *Pastor* i. m. I. k. 206. l. A meghívó biztosít „omnes et singulos cuiuscunque status ad concilium venturos in plena libertate”: „vos universos et singulos in domino exhortamur, ut illi ex vobis, ad quos pertinet ad concilium venire”. (*Hardt* i. m. VI/1. k. 5. l.)

³² *Feine*: Kirchliche Rechtsgeschichte I. k. 414. l. *Hergenröther*—*Kirsch* (i. m. 147. l.) kiemeli az alsópapság — a káptalani és egyetemi képviselők — nagy számát a püspökökkel szemben. *Hauck* i. m. V/2. k. 976. l. a klerikusok, valamint a világiak — uralkodók s kísérik, előkelők s követek — csoportját egyenkint 600—700 főre teszi. *J. Riegel* összeállítása (Die Teilnehmerlisten des Konstanzer Konzils. Ein Beitrag zur mittelalterlichen Statistik. Freiburg i. Br. 1916. 69. l.) szerint mindkét csoport kb. kétszer nagyobb volt. A Konstanzban kimutathatóan megjelentek közt volt 409 graduált valamennyi fakul-

Ez a nagy tömeg számánál és tanultságánál, nem kis részben önérteténél fogva jelentős tényezővé lett. A kor legtudósabb férfiai tartoztak körébe, élükön Gersonnal, a „doctor christianissimus”-szal. Előnye, hogy otthon a fejedelmeket, mivel ezek kancellárjaikat, titkárjaikat, udvari papjaikat, tanácsadóikat sorából választották ki, megnyerte a reform gondolatának, a zsinaton pedig az iskolai hagyományok felélénkítésével kapcsolatot tudott teremteni olyanokkal is, akik az egyházi hierarchia legfelsőbb fokaira emelkedtek fel. Így Ailly Péter bíborossal, az egykori párizsi kancellárral és cambrai-i püspökkel vagy Zabarellával. Elvei tehát hívekre találtak az egyháznagyok körében, noha ezek érdekei már elváltak az övétől. A „doctorok” ugyanis arra törekedtek, hogy az egyházi javadalmakat az érdemesek, azaz tanult emberek kapják, ne pedig a méltatlanok, akik nem szereztek meg az egyetemi grádusokat. Amit a párizsi egyetem szakszerűen így foglalt össze: csak graduáltak vagy nagytekintélyű nemesek juthatnak székesegyházi javadalomhoz, kellő tanultságú és jóerkölesű klerikusok lekipásztorsághoz, mégpedig elfogulatlan bírálók ítélete alapján,³³ ugyanazt Niemi Dietrich maró gúnnyal így tette nyilvánvalóvá: a szorgalmas magisterek az egyetemen sokáig gyötrik magukat, közben tömérdek pénzt elköltenek, még apai örökségüket is, amidőn azonban befejezik tanulmányaikat s a kúriától javadalmat kérnek, meg kell győződniek, hogy tudományuk és erényeik mit sem érnek, mert még egy szentet sem hallgatának meg ott, ha azért szállott volna alá az égből, hogy magának beneficiumot szerezzen, hacsak nem volna hajlandó egyezkedni és fizetni. Bezzeg jelenjék meg egy telt erszényű tökfilkó s fizessen 20-30 forintot, mindjárt kap üres javadalmat; senki nem vizsgálja, vajon alkalmas-e s tanultsága megüti-e a kívánt mértéket.³⁴ Az egyháznagyok már túl voltak az efféle óhajokon és panaszokon,

tásról és 27 egyetemi képviselő, a csak névsorokból ismertek közt pedig 186 doktor. Nagy tömeget tett ki a kurialisták csoportja: 335. Megtartva Riegel sorrendjét, összeállításának többi adata így következik: A kimutathatóan megjelentek közt pápa, bíboros, patriarcha 32, érsek 18, érseki követ 9, püspök 117, püspöki követ 25, szerzetes rendi főnök 11, apát 108, perjel, prépost, archipresbíter, dékán 75, apátsági és káptalani követ 36, apácakolostori megbízott 35. A csak névsorokból ismertek közt: bíboros 2, érsekek, püspökök és követeik 94, apátok és követeik 74, egyéb prelátus 80. Az arányok helyes megállapítása végett tekintetbe kell vennünk, hogy a graduáltak érdekeinek védelmezői közt kurialisták is voltak — ebben a vonatkozásban elég Niemi Dietrichre utalnunk — a perjelek, archipresbíterek, dékánok, valamint az apátsági és káptalani követek csoportjai pedig teljes egészükben hozzájuk számíthatók.

³³ Finke: Acta I. k. 136. l.

³⁴ Ua. IV. k. 617., 601. l.

tehát elfogulatlanul vehettek volna róluk tudomást. Úgy látszik azonban, hogy ehelyett jogos megütközésre, sőt vádra adtak okot, mert a sokat kifogásolt kúriai szokásokon túlmenően részesítették előnyben a „méltatlanokat”.

Ily érdekösszeütközések ellenére harmóniát teremtett a magas klérus és a középső réteg közt s együttműködésüket a zsinaton biztosította az a körülmény, hogy reformtörekvéseik lényegükben egyaránt ugyanannak a mélyreható átalakulásnak voltak a megnyilatkozásai. Annak, amely az egyház szervezetét a rendiség értelmében és társadalmi elvei alapján igyekezett átformálni. Nem kevesebbről volt szó, mint hogy a pápai hatalom, amelyet a bíborosi kollégium a hűbériségre emlékeztető módon korlátozott, most további tényezők ellenőrzése alá kerüljön. Egyrészt az önállóságukat visszanyerő érsekek és püspökök, másrészt a középréteg consensusától téve függővé az uralom gyakorlását. Az ellenőrzés szintere az egyetemes zsinat volna, amely rendszeres időközökben gyűlne össze,³⁵ hogy egyik főfeladata gyanánt gondoskodjék a pápai udvar kiadásainak fedezéséről. Az ugyanis nyilvánvaló, hogy az annatak eltörlésével, a rezervációk megszüntetésével, amiből a kúriának legalisan, a tág lelkiismeretű hivatalnokoknak pedig szokás- és visszaélészerűen óriási jövedelmeik voltak,³⁶ a pápa elveszítette volna az anyagi forrásokat, amelyek nélkülözhetetlenek az önálló politika folytatásához, pótlásukra tehát intézkedéseket kell tenni. Már csak azért is, hogy gazdagságával és udvartartásával megmutathassa az egész világnak a keresztény egyház hatalmát.³⁷ A legalkalmasabb módon az egész klérus kötelező adóval lehetne a hiányt pótolni, ennek kivetéséhez azonban szükséges az érdekeltek hozzájárulása, amely ismét együttes tanácskozáson, zsinaton nyerhető el.³⁸ A kapcsolat nyilvánvaló :

³⁵ Gerson egyik beszédében általánosságban így fejezte ki a közóhajt : „Ecclesia non habet efficacius medium ad generalem sui ipsius reformationem, quam si statutur generalium conciliorum continuatio, celebrationem provincialium non omittendo”. (*Hardt* i. m. II/9—13. k. 274. l.) Tárgyalták a kérdést a reformbizottságok is s egyértelműleg úgy határoztak, hogy a legközelebbi zsinat öt év múlva, a következő hét esztendő elteltével, ezután pedig legalább tíz évenként gyűljön össze. (*Hardt* i. m. I/10. k. 583. l., *Finke*: Acta II. k. 606. sköv. l.)

³⁶ *Finke*: Acta IV. k. 599., 620. l.

³⁷ *Finke*: Forschungen 283. sköv. l.

³⁸ Ailly Péter az exactiók csökkentését kívánva, beszédésükre és esetleges új adó kivetésére ily javaslatot tett : „certa summa rationabilis determinetur et limitaretur pro moderato statu papae et cardinalium subiectis ecclesiis imponenda et per dioeceses proportionabiliter distribuenda et a dioecesanis recolligenda et in certis terminis solvenda Romanae curiae, ultra quam summam nova exactio non posset imponi sine autoritate et consensu generalis concilii”.

ha rászorul a pápa a subsidiumra, éppen úgy ki van szolgáltatva a megajánlóknak s velük éppen úgy kénytelen egyezkedni, mint a világi fejedelmek az országgyűlésen rendjeikkel. Mivel ily állapotnak a bekövetkezése püspököknek és magisternek egyaránt érdeke, hívei az átalakulásnak.³⁹

Törekvésük nem nélkülözötte az elméleti alapvetést, az elveket, amelyek alkalmasak eloszlatni minden kételyt, mintha a régi rend elhagyása a jog és igazság sérelmét jelentené. A visszaéléseket orostorozó tractatusok ugyanis csak a tömegeket elégíthetik ki. A magas képzettségű vezérek, akik elsősorban önmagukat akarják megnyugtanni fellépésük jogossága felől, az elvi bizonyosságot szomjazzák. Ezt a megnyugvást Ockham tanai szerezték meg nekik. Elsősorban a probléma lényegét érintő fejtegetésükkel: a társadalomnak mindenkor joga van a körülményeknek megfelelően módosítani alkotmányát s e szabály alól az egyház sem kivétel, mivel Krisztus akkor, amidőn Szt. Pétert helyezte élére, nem vette el jogát, hogy szükség esetén, ha a közjó kívánja, meg ne változtassa szervezetét s egyáltalán ne, vagy akár több pápa kerüljön élére. Afelől sem hagytak azonban kétséget, hogy a pápa hatalma korlátozott. Csak addig a határig terjedhet, amelyet a természetjog, a nemzetközi jog és a polgári törvények vonnak meg a szabadság védelmében, míg bent a rendiségre jellemző felfogás állít önkénye elé gátakat, amely szerint a pápa, a bíborosok és a klerikusok egyaránt csak tagjai az egyháznak. Még megnyugtatóbb és bátorítóbb lehetett azonban a zsinat résztvevői számára, hogy ezek a felforgató gondolatok mint a filozófia korszerű irá-

---

(Hardt i. m. I/7. k. 416. l.) A konstanzi reformbizottságok határozottan kiemelték, hogy tized nem vethető ki zsinati hozzájárulás nélkül: „Quod papa non imponat decimam clero vel toti vel eius parti nisi in concilio generali et cum consensu concilii. Possit tamen postulare caritativum subsidium cum caritate et cum consensu concilii, quando res exigit”. (Finke: Acta II. k. 663. l.) Kívánságuk ily korlátozó szövegezésben került V. Márton reformdecretumába: „Praecipimus et mandamus iura, quae prohibent inferioribus a papa decimas et alia onera ecclesiis et personis ecclesiasticis imponere, districtius observari. Per nos autem nullatenus imponentur. Quod et nostris successoribus indicamus non imponi generaliter super totum clerum, nisi ex magna et ardua causa et utilitate universalem ecclesiam concernente et de consilio ac consensu et subscriptione fratrum et praelatorum, quorum consilium facilliter haberi poterit, nec specialiter in aliquo regno vel provincia inconsultis praelatis illius regni vel provinciae”. (Hübler i. m. 156. sköv. l.)

³⁹ Ez a törekvés még nyilvánvalóbb lett a bázeli zsinaton. Az itteni fejleményekről Hollnsteiner, J.: Die Kirche im Ringen um die christliche Gemeinschaft. (Kirsch, J. P.: Kirchengeschichte II/2. k.) Freiburg i. Br., 1940. 303. sköv. l., Walser, E.: Gesammelte Studien zur Geistesgeschichte der Renaissance. Basel, 1932. 17. sköv. l.

nyának, a nominalizmusnak a politikai vetületei tűntek fel.⁴⁰ Amíg ugyanis az univerzalizmus azzal, hogy az „universalia ante res” elvét vallotta, az egyház egységének fennmaradását is szolgálta, a nominalizmus, az egyes dolgokon kívül más valóságot nem akarván elismerni, szükségképpen ellenkező értelemben, sőtben-tóan hatott. A „Dialogus”-nak, ennek a monstruózus munkának kritikai szelleme és szkepticizmusa, bármily óvatosan rejtőztek Ockham szubtilis fejtegetéseinek útvesztőjében, egyébként nem most kezdtek hatni. Már a XIV. században forradalmasították a fiatalságot. Ailly Péter 1381-ben írta át csaknem szóról szóra doktori értekezéseibe elveit, köztük a papok egyenlőségéről szóló tézisét,⁴¹ — anélkül azonban, hogy hitelvi kérdésekben bármit átvett volna azokból, ami elhajlásnak volna tekinthető a hivatalos egyházi tanításoktól vagy megértésnek Hus iránt — s így annál könnyebb volt most Konstanzban neki, meg társainak törekvéseikhez erőt meríteni belőlük.⁴²

Az elvi egyetértésen kívül az episzkopálistákat és a magistereket további együttműködésre sarkalja vágyódásuk a feltűnés, a csillogás után. Mily lelkesítő is hozzáértő közönség előtt sorakoztatni fel a skolasztika szabályai szerint felépített beszédben a hajszálfinomán taglalt érveket s bizonyosságot tenni arról, hogy a szónok jártas az egyházatyák, meg a nagy „doctorok” műveiben, a logika szabályait pedig nem hiába tanulta meg. Más dolog ugyanis a kolostori lectornak, a káptalani praedicatornak vagy akár a teológiai professornak otthon fellépni, ahol mindenki őt tartja a legkiválóbbnak s megint más kivívni a világ szellemi elitjének elismerését, esetleg a disputában elvinni a babért. Mivel az előadói készség, a tudás, az élelemjűség bemutatására adott volna alkalmat a világparlament, nem csodálható, ha az érvényesülést kereső magisterek s azok az öregebbek, akik már elnyerték a püspök-

⁴⁰ *Martin* i. m. II. k. 45. sköv. I. — *Silbernagl*: *Wilhelms von Ockham Ansichten über Kirche und Staat. Historisches Jahrbuch* 1886. 432. I. (Ockham nézete a császári hatalom közvetlenül isteni eredetéről), *Lagarde*, G.: *La naissance de l'esprit laïque au déclin du moyen âge*. IV. k. *L'individualisme ockhamiste*. Paris, 1942. a rendi fejlődéshez kapcsolódó elvekről, *Scholz*, R.: *Wilhelm von Ockham als politischer Denker und sein Breviloquium de principatu tyrannico*. (Schriften des Reichsinstituts für ältere deutsche Geschichtskunde 8.) Leipzig, 1944. főleg a munka II. könyvében a pápai hatalom korlátairól.

⁴¹ *Martin* i. m. I. k. 347. sköv. I., II. k. 53. I.

⁴² A „demokratikus” törekvések és a nominalizmus találkozásának szemszögéből vizsgálja a zsinat fejleményeit *Hollnsteiner*, J.: *Das Konstanzer Konzil in der Geschichte der christlichen Kirche. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*. XI. Ergänzungsband (1929) 397., 404. sköv., 411. I.

süveget, egyaránt szívesen látták volna a fordulatot, amely a küzdőteret állandósítja számukra.

A toll és szó mesterei vitatkozó kedvükről és érvényesülési vágyukról egyaránt tanúságot tettek a konstanzi zsinatot előkészítő tractatusaikkal, valamint az annak folyamán tartott beszédekkel. A reformiratok és uniós javaslatok tömegére jellemző a már ismételten említett Niemi Dietrichnek — egyébként szintén több ily munka szerzőjének — kijelentése, hogy száz teve alig bírná azokat elszállítani,⁴³ a szónokok buzgalmára pedig Reichen-tali Ulrich túlzásnak tetsző megjegyzése, hogy minden nap hangzott el a mise alkalmával beszéd,⁴⁴ amelyek közül mintegy 200 — részben vagy egészben — korunkra is maradt. Ezek a templomi prédikációk át meg át vannak szöve időszerű egyházpolitikai vonatkozásokkal s így valószínűleg csak egységes jellegükkel, szerkezetük zártságával különböztek a tárgyalások, vitatkozások közben előadott fejtegetésektől. Az élőszó erejébe vetett hitről, a fórumon szereplésnek erről a lelki alapfeltételéről tanúskodik a buzgalom, amellyel egy Gerson vagy Zabarella, a jogtudós-bíboros a szószékre lépett,⁴⁵ oly nagyigényű hallgatóság érdeklődéséről pedig, amely a beszédek kevéssé tartalmi, inkább szónoki szempontból értékelte, a bécsi egyetem egyik kiküldöttjének, Pulkai Péternek rosszalló megjegyzése: fölös számmal akadnak, akik a prédikátornál, talán nem is alaptalanul, okosabbnak tartva magukat, nem épülés kedvéért hallgatják őt, hanem azért, hogy valami szokatlan dologról értesüljenek vagy pedig a rétori s költői finomságban gyönyörködjenek.⁴⁶ A szónokok pedig gondoskodtak újról és meglepetésről. Petrarca-idézeteik⁴⁷ és szellemes szójátékaik, így az új pápa, V. Márton családi nevének, a Colonna-nak „columpna nubis”-szal, a Mózes előtt megjelenő felhőoszloppal kapcsolatba hozása felüdíthették a meglepetésre szomjazókat.⁴⁸

⁴³ Schnürer, G.: Kirche und Kultur im Mittelalter. Paderborn, 1930. III. k. 155. l.

⁴⁴ Finke: Acta II. k. 374. l.

⁴⁵ Mindkettőjüktől tucatnyi beszéd szövege vagy emléke maradt fenn. (Ua. II. k. 375. sköv. l.)

⁴⁶ „Timeo enim plures assistere et audire sermones, non ut aliquid discant, quia se reputant doctiores predicantibus et forte sunt, nec edificentur aut ad vite emendationem provocentur, sed ut vel rara audiant aut in lepore rethorico aut poetico delectentur.” (Ua. II. k. 466. l.)

⁴⁷ Pl. Finke: Acta II. k. 409., 500., 508. l.

⁴⁸ Exod. 33.-hoz fűzve mondja az ismeretlen szerző, hogy V. Márton megválasztása nem történt volna meg „nisi columpna nubis gratia sancti spiritus descendisset et stetisset ad ostium tabernaculi... inspirans electoribus, ut talem firmam personam eligerent in papam.” (Uo. 522. l.) A beszédek s a hozzájuk fűződő problémák részletes elemzését olv. Arendt, P.: Die

Ennek az életerős, friss rétegnek mozgékony képviselői mindjárt a zsinat legelső szakaszában megtalálták a módját, hogy a tanácskozásokat elhatározóan és tartósan befolyásolják. Nem egyszerűen azzal, hogy szavazati jogot biztosítottak maguknak. Ezt már a pisai zsinat is megadta nekik. Hasonló elbánásra Konstanzban eleve számíthattak, mivel itt olyan előkelő pártfogókra akadtak, mint Ailly és Fillastre bíborosok. Az előbbi ugyanis így érvelt mellettük: ha a címzetes püspökök és az apátok éppen úgy szavazhatnak, mint a mainzi érsek, nem lehet kizárni a teológiai és jogi doctorokat, sőt a távollevő prelátusok, valamint a káptalanok képviselőit s az uralkodókat sem. Emez pedig még tovább menve a votumot meg akarta adni a doctorokon kívül a főespereseknek, a plébánosoknak, egyáltalán minden egyházinak. Az apátokat — mondotta — nagyra értékeli, pedig csak 10-20 szerzetesük van, ellenben sok plébános tízezernyi lélekről gondoskodik. A tudatlan fejedelmek és prelátusok mellett — folytatta — a doctorok nem szorulhatnak háttérbe, mert azok „koronás szamarak” s éppen az ő ismereteik hiányait hivatottak a graduáltak pótolni.⁴⁹ A szavazati jog magában még nem tette volna az intellektuális réteg tagjait a zsinat hangadóivá. A régi gyakorlat szerint ugyanis a résztvevők fejenként szavaztak s a többségi vélemény lett határozattá. Ennek kialakulása során pedig a legtekintélyesebbek, a pápa és a bíborosok, valamint környezetük állásfoglalása az ingadozók nagy tömegét elhatározóan befolyásolta, sőt irányította. Pisában is, bár a doctorok száma százakra ment, a kardinálisok akarata érvényesült. Németországban úgy látták az ottani fejleményeket, hogy a bíborosok, miután egymás közt titokban megállapodtak, egyenként magukhoz hívták a prelátusokat és a többieket, megnyerték őket maguknak, úgyhogy a gyűléseken résztvevők már

Predigten des Konstanzer Konzils. Ein Beitrag zur Predigt- und Kirchengeschichte des ausgehenden Mittelalters. Freiburg i. Br., 1933.

⁴⁹ *Finke*: Forschungen 29. sköv. I., 97. l. — A „natio Germanica” 1415-i avisamentum-ában olvassuk: „Quod in hoc sacro Constantiensi concilio non solum episcopi et principales infulati abbates habere debeant voces iudicativas, diffinitivas, sed episcoporum et abbatum necnon capitulorum et universitatum studiorum procuratores, monasteriorum et conventuum praeceptores, generales ministri, provinciales et priores, magistri, doctores et devotorum Christi fidelium oratores ex subsequentibus videtur apparere etc.”. (*Hardt* i. m. Prolegomena 34. l.) Szavazati joggal a következők rendelkeztek: Püspökök vagy képviselőik, a többi dignitarius, teológiai és jogi doctorok s licenciatások, székeskáptalani kanonokok, főesperesek, plébánosok. (*Hollsteiner*, J.: Studien zur Geschäftsordnung am Konstanzer Konzil. Abhandlungen aus dem Gebiete der mittleren und neueren Geschichte und ihrer Hilfswissenschaften. [Vorreformationsgeschichtliche Forschungen. Supplementband. Festschrift Finke.] Münster, 1925. 244. l.)

csak az ament mondták rá előterjesztéseikre.⁵⁰ XXIII. János, ez a gyakorlati érzékű és ravasz politikus sem azért jött Konstanzba, hogy önként a bárd alá hajtsa a fejét, hanem abban a hiszemben, hogy nagy kíséretével s a sok olasz püspökkel, klerikussal, akiket szegénységük miatt markában tartott, a szavazások alkalmával biztosíthatja magának a majoritást. Terveit és reménykedését azonban semmivé tette az ellenzék: az episzkopalisták és a magisterek erőteljes fellépése, amidőn keresztülvitték, hogy a szavazás natiook szerint történjék.

A tanácskozások nemzetenként tartása nem volt új, mert már Pisában találkozunk vele s kétségtelenül az egyetemi élet is mintaképül szolgált számára. Itt régtől fogva szokásos volt, hogy a hallgatók, érdekeik védelmére, nemzetekbe tömörültek, amikor a kisebb népek fiai valamelyik nagyobb natiohoz csatlakoztak, mint a magyarok a párizsi egyetemen az angolhoz. Párizs hatására is jellemző, bár a középkorban általánosan kedvelt négyes beosztás volt a döntő, hogy nemzeteinek száma azonos a konstanzi zsinat kezdetén megalakultakéval, bár összetételük különbözik. Az ottaniak neve: francia, picard, normann és angol, az ittenieké pedig olasz, francia, német, angol, amelyekhez Zsigmond ötödiknek a magyart akarta csatolni,⁵¹ de terve hajótörést szenvedvén, 1417-ben a spanyol lépett melléjük. Új volt és forradalmi lépésnek számított ellenben, hogy — ugyancsak a Pisanumra hivatkozva — a szavazás szintén nemzetenként történt Konstanzban.⁵² Az angolok, akik számra messze elmaradtak a többiek mögött, kívánták, éppen súlyuk növelése érdekében, a fejenkénti szavazás elhagyását, s mert a franciák és németek melléjük csatlakoztak, a kurialisták, sőt a régi szokás szerint szavazásra jogosultaknak a többsége ellenére, zsinati határozat nélkül, keresztülvitték akaratukat. A nemzetek tehát, amelyek elnökei havonként váltakoztak, miután megtárgyalták és szótöbbséggel meghozták határozatukat, a nyilvános üléseken procuratoraik által már csak bejelentették döntésüket, egyszersmind megbízottaik leadták szavazatukat.

⁵⁰ Hauck i. m. V/2. k. 854. sköv. I.

⁵¹ Egy párizsi kéziratban olvasható a négy nemzetről szóló megemlékezésnél a megjegyzés: „et rex Romanorum vult addere quintam Hungarie”. (Hollnsteiner, J.: König Sigismund auf dem Konstanzer Konzil. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 41. [1926] 199. I.)

⁵² Egy névtelen, aki a méltán meglepő elvet is hangsúlyozta: „concilium constituitur ex nationibus”, 1415 legelején utalt a pisai eljárásra: „Quod scrutari possint de iure per nationes sive provincias et non per capita, necessario patet ex concilio Pysano, ubi hoc modo scrutatum est”. (Finke, H.: Die Nation in den spätmittelalterlichen allgemeinen Konzilien. Historisches Jahrbuch 1937. 328. I.)

A zsinat végzéséhez azután a nemzetek egyhangú határozatára volt szükség.⁵³ Az olasz nemzet s vele a kurialista párt fölénye ezzel megtört. Az egyes nemzetek körében ugyanis a magisterek, főleg az egyetemek képviselői, valamint a fejedelmek vagy követeik sokkal nagyobb igényekkel és tekintéllyel léphettek fel, mint a régi rend szerint a zsinat plénumában folyó tárgyalásokon. Tűlsúlyukra jellemző, hogy a bíborosokat szinte semmibe vették. Amidőn, 1415 májusában, ezek kérték, hogy kollégiumuk együttesen nyerjen oly szavazati jogot, amilyen egy natiot megillet, kereken elutasították s arra figyelmeztették őket, hogy egyénenként vegyenek részt saját nemzetük tanácskozásain.⁵⁴

Ugyanezt a döntő fölényt biztosította magának a kardinálisokkal szemben az ellenzék a reformbizottságokban is, amelyekre az egyház megújításának feladata hárult. Az elsőben, amelyet akkor küldtek ki, amikor a spanyolok még nem voltak jelen, a négy nemzet mindegyike 8—8 tagot delegált, ellenben a bíborosok csak három helyet kaptak, a másodikban pedig, amely 25 főnyi volt, az öt nemzet mindegyikét 5—5 megbízott képviselte. A bizottsági tárgyalások rendje erősen emlékeztet az újkori „parlamentari testületekére”: a beérkezett javaslatokat többszöri olvasásban vizsgálta meg, amire azért is szükség volt, hogy a tagok megszerzhessék nemzetük utasítását és döntését. Ha nagyobb nehézségekkel járt egy megállapodás vagy szövegezés, albizottságot küldtek ki.⁵⁵

Nem ez az egyedüli pont, amelyen a zsinat és egy polgári parlament között hasonlóság vehető észre. Mint itt, Konstanzban is oly nagy a jelszavak — unio és reform — hatása, hogy az irányzatot, amely a lehangosabban ismétli azokat, előnybe juttatják a többi felett, anélkül azonban, hogy tartós uralmát biztosíthatnák. Együttműködést csak a legközelebbi célok eléréséig teremtenek. Erejük ettől fogva annyira meggyengül, hogy az egyes frakciók közt az ellentéteket többé nem tudják elsimítani, s így a vezetés azok kezébe jut, akik kormányzati tapasztalatok birtokában a kavargó szeleket vitorlájukba tudják fogni.

Konstanz első feladatát, a keresztény egyház egységének helyreállítását sok izgalom közt oldotta meg. XXIII. Jánost megfosztotta méltóságától, XII. Gergelyt, a kilencven éves öreget lemondásra bírta, XIII. Benedeknek pedig felmondotta az engedelmességét. Mindebben Zsigmondnak igen nagy, túlzás nélkül

⁵³ Hauck i. m. V/2. k. 985. l.

⁵⁴ Uo. 1035. l.

⁵⁵ Finke: Acta II. k. 561. sköv. I., Hollnsteiner: Studien 253. sköv. I.

mondhatjuk : döntő része volt, amit mindenki, mint az általános magasztalásokból kitűnik, el is ismert. Erélye vitte dűlőre János pápa elítélésének ügyét, tapintata könnyítette meg Gergely visszavonulását, tárgyalásai, amelyeket spanyol-, franciaországi és angliai útján 1415 őszétől kezdve folytatott, eredményezték, hogy a pireneusi államok : Aragonia, Navarra, Kasztília, Portugália, valamint Skótország eltávolodtak Benedektől,⁵⁶ s így a zsinat valóban az egész keresztény világ képviselőjének, „universalem ecclesiam representans”-nak⁵⁷ mondhatta magát. Amint azonban a reform ügyére fordult a sor, kiütköztek az ellentétek.

A pápai abszolutizmus ellenfeleinek, az ellenzéknek a fő fegyvere agitációjában a visszaélések kipellengérezése volt. Tagadhatatlanul hatásosan lehetett a hatalom birtokosaitól, a konzervatívnak nevezhető kurialista párttól a vezető szerepet elvitatni, felhánytorgatva és általánosítva, meg kiszínezve az állapotokat, amelyek a jogi elvekkel, az erkölcs normáival és a régi szokásokkal egyaránt ellenkeztek, lévén ezek oly közismertek, hogy tagadásukra gondolni sem lehetett. Azonban a támadók és kritikuskok táborában uralkodó állapotok sem voltak kifogástalanok. Még az a kurialista is, aki egyébként rokonszenvezett a reformok gondolatával, joggal követelhetette, hogy az önállóságra törő püspökök szenteltessék fel magukat, ostorozhatta helyetteseik, a címzetes püspökök kapzsiságát, hogy a klérust és a híveket egyaránt szipolyozzák, mivel minden ténykedésüket, így a papi rendek feladását is pénzért végzik és tehetett szemrehányást az érsekeknek : tevénytélük hanyatlása miatt magukra vessenek, hiszen ők hanyagolták el a provinciális zsinatokat.⁵⁸ A kúriának az a híve pedig, aki leplezetlenül a pápai hatalom csorbítatlansága mellett tört lándzsát, még rikítóbb színekkel festhette le kora prelátusait. Mint egy ismeretlen szónok, aki így jellemezte őket : Egyesek közülök esaládi kapcsolatainknak vagy pénzüknek, mások az uralkodók szolgálatában szerzett érdemeiknek, esetleg csak szüntelen kérésüknek köszönhetik méltóságukat és mégis hetvenkedve oly nagyra tartják magukat, hogy lenézik a legtudósabb férfiakat, a zsinati tanácskozásokon egyedül maguknak igénylik a szót meg a rendelkező hatalmat s mialatt a szimonia, a pápai udvar visszaélései ellen mennydörögnek, odahaza még a kegyelem lelki ajándékait is pénzért árultatják, az eléjük kerülő pereket meg húzzák-vonják, amíg az igazságot keresőktől furfangos fogásokkal pénzt nem csi-

⁵⁶ *Áldásy A.*: Zsigmond király és Spanyolország. Budapest, 1927. 55. sköv. 1.

⁵⁷ *Finke*: Acta IV. k. 713. 1.

⁵⁸ *Ua.* IV. k. 606. sköv. 1.

karnak ki.⁵⁹ S talán még élesebb Iohannes Huguonetti, amidőn a prelátusokat kipellengérező beszédében mint tanúra a szegény egyháziak panaszára hivatkozhatott, akiknek vérét szívükig kiszívják.⁶⁰

Azok ismét, akik a javadalmak felőli rendelkezést a kúria jogköréből vissza akarták adadni a régi kegyuraknak, fáradozásuk eredményének mintegy torzképét szemlélhették a konstanzi püspökség panaszában: a világi patronusok fejedelmektől nemeseikig, sőt még az egyháziak is a püspöknek plébánosok gyanánt laikusokat, alkalmatlan és tanulatlan embereket prezentálnak s ha elutasításra talál, készek akarataikat erőszakkal érvényesíteni. Elfogadható jelöltjüket pedig oly megállapodásra kényszerítik, hogy jövedelme, a tized nagyobb részét átengedi nekik s belenyugszik, hogy bármikor elmozdítható legyen, úgyhogy a papok voltaképpen csak napszámosaik.⁶¹ A graduáltak körében megint a javadalmak elnyerésének kérdése, amely őket anyagi szempontból elsősorban érdekelte, okozott véleményeltérést. Közülök a franciák, mint a „gallikán egyház” szabadságának részesei saját tapasztalataikból tudták, mit jelent, ha a püspöké a collatio joga s megtanulták, hogy a pápai rezervációs rendszer mellett, amely általában ügyelt arra, hogy a tanultak előnyben részesüljenek, érdekeik inkább érvényesülhetnek. Így ők, a párizsi egyetem képviselőivel az élükön, kezdettől fogva a kúria mellett állottak.⁶² Pápai kedvezményeik viszont, főleg amelyeket XXIII. Jánostól Párizs kapott, elégedetlenséget ébresztettek más egyetemek graduáltjainak szívében s őket panaszkodásra készítették.⁶³

Mindezek az ellentétek, amelyekhez még a világi papság és a szerzetesség közti eredendő súrlódások járultak, valamint a félelem, hogy az államok visszaélnek a pápától elvett hatalommal, bizonytalanságot ébresztettek a zsinati ellenzék tagjaiban. A „reformot” szükségesnek tartották, de lényege felől már eltértek véleményeik. Ezért nem is tudtak eredményt elérni a reformjavaslatok előkészítésére delegált bizottságok. Az 1415 júliusában kirendelt pár hónap múlva abbahagyta munkáját, utódja pedig oly későn, 1417 nyarán alakult meg, hogy érdemleges tevékenységet nem fejthetett ki s nagy akadályokkal küzdött a harmadik is, amely V. Márton megválasztása után ült össze. Az érde-

⁵⁹ Ua. II. k. 432. sköv. I.

⁶⁰ „clamor pauperum ecclesiasticorum, a quibus sanguis sugitur usque ad cor.” (Ua. II. k. 438. I.)

⁶¹ „Et ita factum est et cottidie fit et reperitur.” (Ua. IV. k. 740. sköv. I.)

⁶² *Finke*: Forschungen 92. I.

⁶³ *Finke*: Acta IV. k. 619. sköv. I.

keknek ezt az összeütközését, amelynek eredményeül a natiók fel-fogása sok vonatkozásban ellentétbe került egymással, sikerrel tudta a kurialisták vezető eleme, a bíborosi kollégium a maga javára kihasználni.

Tagadhatatlan, hogy a kornak nem ugyan legvallásosabb szellemeit, azonban legkiválóbb tudósait, diplomatait és kormányférfiait számíthatta tagjai közé. Egyesek pályájuk zenitjén állottak a zsinat idején, mint a legviharosabb napokban, 1417 szeptemberében elhunyt Zabarella, az egykori paduai kánonjogász, Poggio és az idősebb P. P. Vergerio barátja vagy a dominikánus Iohannes Dominici, aki 1419-ben mint legátus Budán fejezte be életét, miután a humanisták ellenében keresztény nevelési elveket fejtegető könyveivel Firenzében megszerezte a boldoggá avatáshoz szükséges érdemeket, az ismételten említett Aillyról, az egykori párizsi kancellárról és Gerson mesteréről nem is szólva. Mások ellenben még oly fiatalok, hogy csak a jövőben fogják kifejteni tehetségüket. Így Castiglione Branda, a művészetek és tudományok ismert pártfogója, akinek nevéhez magyarországi 1410—1412. évi legátusságán kívül könyvtárak alapítása és a husziták elleni harcra, valamint a német egyház reformációjára V. Mártontól nyert megbízatások fűződnek vagy Orsini Jordanus, a pápákat és bíborosokat adó ismert család sarja, IV. Jenő pápa barátja, aki követi útjaira majd a fiatal Cusa Miklóst fogja magával vinni, hogy gazdag kéziratgyűjteménnyel térjen haza Rómába.⁶⁴

Kormányzati tapasztalatok és mély emberismeret birtokában hidegvérrel végig tudták hallgatni a személyükre szórt vádakot, amelyek közül főleg az egyenletlenségüket emlegetőt lett volna bajos visszaütaniök, mivel el nem tagadhatták, hogy a schisma az ő széthúzásuk eredménye. Eleinte Konstanzban sem volt körükben az egyetértés teljes. Amint azonban lassan kialakult a meggyőződés, hogy mindhárom pápának vissza kell vonulnia, megszűntek ellentéteik. A támadások pedig, amelyek az ellenzék részéről érték a hatalmukat és befolyásukat biztosító kuriális rendszert, kellett, hogy egységes fellépésre sarkallják őket. Mivel a rossznak nevezett régi szokások előnyeit ők élvezték, érdekük

⁶⁴ Életrajzi adataik a *Lexikon für Theologie und Kirche*-ben, továbbá *Zähringer* i. m. 38. sköv. I. Iohannes Dominiciről, aki Budán a pálosok kolostorában temettette el magát, részletesen szól, arcképét is közölve, *Banfi, F.*: Una scena del rinascimento ungherese in un affresco del battistero di Castiglione Olona. (Kl. a Corvina 1935. évf.-ból.) Budapest, 1936. 3. sköv. I., *Horváth H.*: Zsigmond király és kora. Budapest, 1937. 76. sköv. I. Kapcsolatait Zsigmonddal tárgyalja *Mandonnet*: Beiträge zur Geschichte des Kardinals Giovanni Dominici. *Historisches Jahrbuch* 1900. 388. sköv. I.

volt, hogy lehetőleg minél kevesebb változás történjék. Arra törekedtek tehát, hogy a reformmunka az ő vezetésük alá kerüljön s mert csak a pápa mögé húzódva, az ő tanácsadói gyanánt vehetik latba szavukat, mielőbb töltsék be a trónt. Annak ellenére, hogy a hangulat kedvezőtlen maradt a pápai abszolútizmus irányában s a zsinati többség hangosan követelte a változást, állásfoglalásuk fokozatosan irányadóvá lett. Nem akadályozták a reformbizottságokat, hanem higgadtan bevárták, amíg ezek munkájának eredménytelensége mindenki előtt nyilvánvaló lesz. Jól tudták, hogy lehetetlen olyan reformtervet megszerkeszteni, amely mindenkít, a legellentétebb érdekek képviselőit egyaránt kielégíthetne. Utalva a sikertelenségre, egyre több hívet szereztek felfogásuknak, hogy a reformot meg kell előznie a pápaválasztásnak.

1417 elején az ellenzék, élén Zsigmonddal, aki akkor ismét Konstanztban tartózkodott, világosan látta, hogy most, az interregnumot felhasználva kell kidolgozni az egyház új közigazgatásának rendjét, megállapítani a pápai és bíborosi, másrészt meg a püspöki jogkört, tehát a visszaélések megszüntetésével megvalósítani a *reformatio in capite et membris*-t. Ugyanakkor azonban a bíborosok bámulatos diplomáciai ügyességgel egymás után elvonták a király támaszait. Előbb az olasz, majd a francia nemzet többségét nyerték meg. Az utóbbinál eredményesen aknázták ki Zsigmond angolbarát politikájának természetes visszahatását. A spanyol nemzetből legelőször Kasztília küldöttei állottak melléjük. Hosszú vitatkozások után, amelyek akörül forogtak, hogy a reformok vagy a pápaválasztás problémája kerüljön-e előbb szőnyegre s a kölesönös bizalmatlanság eloszlátása, valamint ígéretetek után, hogy a király nem akarja a maga jelöltjét az egyház élére állítani, másrésztől meg a bíborosok nem szándékoznak olyan főpapot trónra ültetni, aki ellenséges érzéssel viseltetik iránta,⁶⁵ 1417. július 13-án a szembenálló felek kompromisszumra léptek egymással. Zsigmond beleegyezett, hogy a kört szűkebbre vonva, — mint már június 18-án, az olaszokat és a spanyolokat megnyerni igyekezvén, mondta, — csak „in papa et curia Romana” valósuljon meg a reform s azután, a kurialisták kívánságának megfelelően, a választás következzék, az alsóbb régiókban, „in membris” elburjánzott visszaélések megszüntetésére alkalmas rendsza-

⁶⁵ Fillastre: „*rex semper tendebat ad materiam electionis, quod cardinales eligerent, de quo esset contentus, vel finaliter de natione, quam vellet*”; „*pluribus vicibus plures ex parte regis Romanorum dixerunt aliquibus cardinalibus, quod rex Romanorum multum diffidebat de eis et timebat, si esset papa, qui non esset bonus amicus regis, ipsi cardinales tenderent ad nocendum regi, quantum possent*”. (*Finke: Acta II. k. 126. sköv. I.*)

bályokat pedig már az új pápa ellenőrzése alatt hozzák meg.⁶⁶ Engedékenysége fejében azonban ellenértéket kívánt. Ezt a bíborosoktól a megállapodást megelőző napon, július 12-én kapta meg a „Quia bonorum laborum” kezdetű irattal, amelynek szövegét egyrésztől megbízottai, másrésztől meg a kollégium három tagja fogalmazták meg. A király hit alatt megígérte és megesküdött, hogy mint a római egyház védelmezője az egyház, a bíborosi kollégium, valamint ennek tagjai személyes javait és jogait megőrzi, miután a kardinálisok, tekintetbe véve érdemeit, amelyeket az egyházszakadás megszüntetése körül szerzett, ugyancsak szabad akarattal megígérték és megesküdtek, hogy személyének, birodalmának és országainak javait és jogait megőrzik, sőt, amennyiben hatalmukban áll, gondoskodni fognak, hogy a leendő pápa és utódai ugyanúgy járjanak el.⁶⁷ Az egyezséggel, amely tehát a megválasztandó pápa magatartását előre megszabni igyekezett — ha nem is oly határozottan, mint a két hónap elmúltával kiállított magyar oklevél — Zsigmond mintegy biztosítékot szerzett, hogy felségjogai, pontosabban meghatározva, később elismerést nyernek.

A megállapodás, Fillastre bíboros szavai szerint, nem lépett életbe, mivel elmaradt a ratifikálás; a formális végső aktus, hogy mindkét fél egyszerre, vagyis egymás jelenlétében tegye le megtartására az esküt.⁶⁸ Valószínűbb azonban, hogy a bíborosok borították azt fel, ismét előtérbe tolva a pápaválasztás kérdését. Tették pedig azért, hogy már a második reformbizottság munkájának befejezése előtt javukra billenjen a mérleg. Válaszképpen Zsigmond a német nemzet és személyes hívei segítségével, a „reformatio” megvalósítását követelte. A „natio Germanica” augusztus 7-én kijelentette tehát, hogy annak megvalósulásáig nem veszik elő

⁶⁶ Ua. II. k. 116. l.

⁶⁷ „sancte Romane ecclesie cardinales . . . eidem serenissimo regi sponte et libera voluntate promittunt et iurant singulariter singuli, quod ipsi statum, gloriam, honorem bonaque et iura persone sue, imperii et regnorum suorum suo posse conservabunt et in illorum conservatione assistant favoribus et consiliis oportunis, nec unquam procurabunt aliquid neque procurantibus auxilium, consilium vel favorem aut consensum prestabunt, quod sit in diminutionem seu lesionem status, glorie, honoris, bonorum et iurium persone sue, sacri imperii et regnorum suorum. Quantum in eis erit, idem procurabunt apud futurum summum pontificem et suos successores, ut et ipsi summi pontifices statum, gloriam, honorem, bona et iura conservent et eundem serenissimum regem in filiali et speciali et caritativa dilectione habeant et specialibus favoribus prosequantur.” (Ua. II. k. 128. l. Vö. *Stolpa* i. m. 1018. sköv. l.)

⁶⁸ „Hec autem inter regem Romanorum et collegium cardinalium amicitia . . . licet sit inter partes per mediatores fieri concordata et per regem per se et per tres cardinales mediatores iurata, nondum tamen per ipsas partes simul inita nec iurata.” (*Finke*: Acta II. k. 129. l.)

a választás ügyét.⁶⁹ A tárgyalásokba Zsigmond szenvedélyesen belevetette magát, hogy ellensúlyozza a bíborosok egyre fokozódó tekintélyét. Jellemző epizódok mutatják tényleges, sőt tettleges részvételét. Augusztus 1-én megállott a tanácskozó terem ajtajában és sorra magakadályozta, hogy a nemzeteknek az ellenpárt-hoz tartozó elnökei és kiküldöttjei belépjenek. A legkritikusabb napokban, szeptember közepén, a német natio tanácskozásán, amikor a bíborosok képviselője, maga is a kollégium tagja, tiltakozást készült felolvasni,⁷⁰ félbeszakította őt, azt az olasz protonotariust pedig, aki a kardinális mellé furakodva elkiáltotta magát, hogy az iratot függeszsek ki a kapura, öklével állon vágta és mellbe ütötte, megfenyegetve őt: Majd te fogsz a kapun függeni! S miközben távozott, haragosan szólt: Ezek az olaszok és franciák akarnak nekünk pápát adni! Istenemre, nem fogják ezt tenni!⁷¹

De mindez nem használt már. Salisbury püspökének, Róbertnek halála (szept. 5.) után az angolok elpártoltak Zsigmondtól, sőt már egyes német prelátusok is, mint a rigai érsek és a churi püspök hűtlenek lettek régi meggyőződésükhöz.⁷² Bár a többség már a kurialisták részén volt, győzelemről ezek korántsem beszélhettek. A teljes érvényű határozathoz ugyanis valamennyi nemzetnek a hozzájárulása volt szükséges, s mert a német natio ezt megtagadta, az egyház egysége kérdésesebb lett, mint valaha. Zsigmond azonban jól tudta, hogy az ódium idővel reá fog hárulni s érezte, hogy a felelősséget nem veheti magára. Amikor az angolok elpártolása megérett vele, hogy a nyeresre többé nincs reménye, kitűnően megrendezett színjáték részeseivé tette a bíborosokat. Konstanzban hírek terjedtek el, hogy a király elfogatásukra készülődik, a menekülőök útjának elzárására pedig éjszakánként a Bodeni-tavon fegyveres hajókat járat. Majd megjelent előttük a város vezetősége és figyelmeztette őket, hogy a polgárság szeretne ugyan személyes biztonságukról gondoskodni, de ezt csak annyiban teheti meg, amennyiben módja van rá s nem az igazság ellenére. A bíborosok már a mártírságra készülődtek — ennek jele gyanánt vörös sapkát tettek fejükre — amikor

⁶⁹ Ua. II. k. 135. l.

⁷⁰ Az „Audite haec omnes gentes” kezdetű iratot l. *Hardt* i. m. I/20. k. 1917. sköv. l.

⁷¹ *Finke*: Acta II. k. 132., 139. l.

⁷² *Hauck* i. m. V/2. k. 1040. l. Az angolok elpártolásának jelentősége megérthető azokból a szavakból is, amelyekkel Zsigmond még 1416. aug. 22-én a velük való együttműködést a „natio Germanica” lelkére kötötte: „Modo, patres venerandi et viri, desideriorum duabus nationibus, videlicet Germanica et Anglicana insimul coadunatis firmiter persistentibus non poterit aliunde quitquam noxiare et ex adverso prevalere”. (*Finke*: Acta IV. k. 469. l.)

Zsigmond nevében négy angol jelent meg náluk. A tárgyalásokat ezekkel nagy örömmel megkezdték, majd folytatták a király új megbízottaival, akik egy cédulán uruk óhajait nyújtották át, kérve, ígérjék meg, hogy azok teljesítését a leendő pápánál kieszközik, a már július 12-én megállapított barátság és egyezség pedig valósuljon meg.

Az egyezményt szeptember 19-én vasárnap, ünnepélyesen kötötték meg. Miután az egész bíborosi kollégium, Zsigmond a követekkel s több prelátussal megjelent, felolvasták az uralkodó óhajait tartalmazó cédulát, amely így kezdődött: „Cum ex consuetudine” majd érvényesítették a július 12-i általános nyilatkozatot és barátsági szerződést, amelyet a „Quia honorum laborum” kezdetű irat tartalmazott. Mielőtt az aktus befejeződött, a bíborosok kijelentették, hogy lépésükkel nem szándékoznak s nem is törekednek Franciaország és királya sérelmére bármit elkövetni, Zsigmond pedig megnyugtatólag hangsúlyozta, hogy ez neki éppen olyan kevésbé célja, mint bármely más fejedelemnek kárára lenni, azonban azt sem akarja, hogy a bíborosok ellene legyenek. Ezután a király és a kardinálisok esküt tettek a barátságra és egyezségre, majd egymás számára kölcsönösen okleveleket állítottak ki, pecsétjeikkel megerősítve azokat. Zsigmond végül megígérte, hogy siettetni fogja a választást, amennyire csak lehet s kifejezte reményét, hogy jövő vasárnapig a pápa megválasztására minden előkészület megtörténik.⁷³

A választás ugyan csak november 11-én ment végbe s közben heves viták folytak arról, hogy a bíborosok mellett az egyes nemzetek képviselői miként vegyenek részt a conclaven, a zsinat sorsa azonban szeptember 19-én már eldőlt. A német natio ugyanis, miután protektora elhagyta, kénytelen volt belenyugodni, hogy a választás előtt a reformcikkék közül csak azokat szankcionálja a zsinat, amelyek felől már teljes a megegyezés, míg 18 reformpont felől majd a pápa határozzon a plénnummal vagy a nemzetek képviselőivel. A választás eredményeül Colonna Oddo bíboros, a szept. 19-i bulla egyik aláírója nyerte el a tiarát s ezzel a schisma véget ért. De hamarosan a zsinat is. Az ellenzék aggodalma, hogy a reform ügye megfeneklik, valóra vált. A pápa, V. Márton megbízásából most már hat bíborosból álló bizottság tárgyalta a nemzetek képviselőivel, előkészítve a német, angol és francia—spanyol—olasz konkordátumok megkötését. Az általános fáradtság hangulatában,

⁷³ *Finke*: Acta II. k. 145. l., IV. k. 107. l. A zsinat eseményeit a bíborosok szemszögéből nézve és Zsigmond-ellenes élel ismerteti *Hefele, Ch. J. — Leclercq, H.*: Histoire des conciles d'après les documents originaux. Paris, 1916. VII/1. k. 450. sköv. l.

amely a résztvevőket elfogta, a gyökeres reformatio ügyét elejtették.⁷⁴ A bíborosi kollégium tehát megnyerte a játszmát.

A győzelem ára a szeptember 19-i egyezmény, amely azonos a magyar bullával. Nem merülhet ugyanis fel kétely, hogy a Zsigmond óhajait tartalmazó iratot, „cedula”-t írták át akkor bulla formájában. A napi dátum egyezésén kívül még egy közvetlen érv erősíti a feltevést. Fillastre bíboros közli naplójában a cédula kezdő szavait: „Cum ex consuetudine”, ezek pedig visszatérnek a bullában is: „Sane cum sicut exhibita nobis pro parte ipsius serenissimi regis insinuatio continebat, ex antiqua consuetudine reges Hungarie” stb. A közbevetett megjegyzéssel, hogy a régi magyar királyok kegyúri jogukat Zsigmond előadása szerint gyakorolták oly teljes mértékben, a bíborosok, kételyüknek adva kifejezést, mintegy elhárították maguktól a felelősséget, az arengával pedig, hogy az egyház mindenkinek igazságot szolgáltat, az oklevélszerkesztés követelményeinek tettek eleget. Nem azért kell tehát sajnálnunk, hogy Fillastre naplója nem tartalmazza az irat teljes szövegét,⁷⁵ mintha ily módon pótolhatatlan bizonyító érvet veszítettünk volna el, hanem csak azért, hogy történetírásunk nem fél-évszázad előtt ismerte meg a konstanzi bulla tartalmát.

A fejlemények láncolatába beleillesztve a szeptember 19-i egyezmény megkötése, az oklevél kiállítása a zsinat történetében fordulópontnak bizonyul. A két szemben álló fél, a Zsigmond által vezetett reformpárt és a bíborosi kollégium által irányított kurialisták kibékülését, sőt együttműködését tette lehetővé. Mindkét fél nyert is, veszített is vele. A kardinálisok megnyugodhattak, hogy előjogaikat többé nem fenyegetik a radikálisok támadásai, Zsigmond pedig évszázadokra biztosította országa kiváltságos helyzetét.⁷⁶ Az ár, amelyet a bíborosokkal fizettetett, nagy volt. Fillastre panasza és mentegetőzése a bizonyíték, hogy valameny-

⁷⁴ Hauck i. m. V/2. k. 1042. sköv. I., Hergenröther—Kirsch i. m. 165. sköv. I.

⁷⁵ „Deficit tenor”, jegyezte meg a másoló a cédula kezdő szavai (Cum ex consuetudine etc.) után. (Finke: Acta II. k. 145. I.)

⁷⁶ Zsigmond ekkorra, három évtizedes uralkodása után, már oly közel került a magyarsághoz, hogy joggal tételezhetjük fel: ragaszkodását is kifejezésre akarta juttatni az oklevél kiadásával. 1414-ben, Nagy Károly koronájának elnyerésekor a „gloriosa Hungaria”-ról így áradozott: Ez „locorum amenitate conspicua, situum habitatione speciosa, exuberanti rerum affluentia copiose pollens delectabilem indigenis et advenis sub diversitate linguarum et nationum exhibet incolatum et in qua iocunditatem et exultationem thesaurizando omnium divitiarum temporalium, nulli in orbe terrarum secundus, suavitate deduci delectabiliter vivere et feliciter regnare possemus”. (Deutsche Reichstagsakten. VII. k. [Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. I. Hrsgg. v. D. Kerler.] München, 1878. 240. I.)

nyien annak érezték. „A királytól való félelmükben cselekedtek — olvassuk naplójában — hogy meggyorsítsák a pápaválasztást és hogy a botránnyokat és veszélyeket eltávoztassák, amelyek következtében az egész zsinat és az egyház uniója teljesen megakadt volna. Ha szabadon és biztonságban lettek volna, sohasem egyeztek volna bele.”⁷⁷ A kompromisszum a versengőket nehéz ponton segítette át. Zsigmond már nem győzhetett, viszont ellenállásával a pápaválasztást megakadályozhatta volna. Másrésztől a bíborosok sem engedhettek, miután négy natiot megnyertek. A további huzavonából már csak zavar, baj származott volna. Személyek és pártok harca mögött az igazi nyertes végelemzésben a magyar király lett, vesztes pedig a reform ügye. Ennek elodázása, sok visszaélés tovább burjánzása, a reformatio elmaradása pontosan száz év múlva Luther fellépéséhez vezetett.

⁷⁷ „Que omnia propter metum regis et ut accelerarent electionem pape, quam differebat et ad obviandum scandalis et periculis predictis, per que poterat totum concilium et unio ecclesie totaliter impediri, consenserunt. Qui si fuissent in libertate et securitate, nullatenus consensissent.” (Finke: Acta II. k. 144. l.)

III.

AZ EGYHÁZI KÖZÉPRÉTEG

Az események egymásutánja nem hagy kétséget, hogy a magyar államnak Zsigmond szerezte meg a nagyértékű oklevelet. A király valamennyi lépése, a bíborosok ígérétenek minden egyes szava egyaránt az ő legszemélyesebb tettének mutatja a főkegyúri jog elismertetését. Szinte kárbavesztett fáradságnak látszik a háttért tovább vizsgálni. A magyar történetnek ebben a korábbi időszakában emlékeink még oly szűkszavúak, hogy a tanácsadók homályban maradnak. Nagy általánosságban csak kancellárra, nádorra és udvari előkelőkre és lovagokra utalhatnánk. Nevekre, amelyek viselőiket mint egyházpolitikusokat nem egyénítik, s még kevésbé árulják el, miért igyekeztek volna befolyásolni koronás királyukat. Kevésbé reménytelen kísérletnek látszik ellenben kutatni, nem húzódnak-e meg Zsigmond intézkedései mögött társadalmi erők, vajon nem bizonyos rétegek régtől fogva táplált vágyainak a beteljesülését hozták-e meg azok?

A legtermészetesebb feltevésnek az látszik, hogy Zsigmond a környezetében tartózkodó főurak tanácsát követte. Azokét, akikre uralma általában támaszkodott, akiknek egyetértése, hozzájárulása nélkül egyetlen fontosabb intézkedést sem tett. Feltevésünk azért is tűnhet valószínűnek, mert XXIII. János pápa szintén úgy gondolta, hogy Zsigmond megnyeréséhez tanácsadóin keresztül vezet az út s ha ezeket a maga pártjára állította, a királytól nincs mit tartania. A zsinaton megjelent főurak egyházpolitikai törekvéseire s arra vonatkozólag, hogy mely kérdések rendezését vélték sürgősnek, mely problémák megoldását halaszthatatlannak, azt a két, 1415. febr. 1-én kiadott bullát véljük jellemzőknek, amelyekkel a pápa a Konstanzban tartózkodó magyar világi előkelők panaszait kívánta orvosolni. Oly tömegben öntötte ő, XXIII. János kegyének jeleit „Magyarország valamennyi bárójára”, annyira fenntartás nélkül teljesítette „az egész magyar királyság valamennyi bárója, lovagja, nemese és lakósa” által eléje terjesztett kérelmeket, hogy biztosra vehetjük: a királyt kísérő előkelők egyetlen óhajukat sem hallgatták el.

Az említett bullák tanúsága szerint Zsigmond világi tanácsadói 15 pontban foglalták össze panaszait, amelyek egyébként a kor általános gravamenjei, orvoslást kérve s nyerve azokra.¹ Közülök mindössze kettő érintette közvetlenül saját érdekeiket, sőt ezek egyike valamennyi klerikus javát is szolgálta. Azt a sérelmet kifogásolták benne, hogy egyháziakat és világiakat apostoli leiratokkal egyházmegyéjükön kívüli bíróság elé szokták idézni, mire a pápa hozzájárult, hogy akarata ellenére ez senkivel se történhessék meg.² Az előkelők másik közvetlen érdekű panasa az egyházi bíróságok túlságosan tág hatásköre ellen irányult. Gyilkosság és vérontás esetében, pénz- és más tisztán profán ügyekben is egyházi fórum előtt vonják őket perbe, panaszolták, mire a pápa elrendelte, hogy az egyházi hatóságok csak a házassági, eljegyzési, tized- s a természetük, meg a kánoni rendelkezések szerint eléjük tartozó ügyekben ítéelhetnek. Harmadik óhajuk a nemesi szolidaritásérzésből fakadt. A tizedmentességet, amelyet minden birtokuk természetserűleg élvezett, a pápával a jobbágy nélküli nemesek számára is biztosíttatni kívánták, noha ők curiájuk és földjeik termése után eddig fizették a dézsmát. Mint ez a két utóbbi pont, valamennyi többi is a felső papság, elsősorban az érsekek és püspökök, kisebb részben a főesperesek visszaéléseinek korlátozására törekedett s három kivételével a plébánosok helyzetének kedvezőbbé tételét célozta. Érsek, püspök, prelátus — olvasuk — a catedraticumon és a subsidium caritativumon kívül

¹ Vatikáni lt. Reg. Lat. Vol. 182. Fol. 26a—27b, 144a—146a. Másolatuk: Országos Levéltár. Fraknoi-gyűjtemény 12. fasc. XXIII. János-convolutum. 257—263. l. (A továbbiakban: Fraknoi-gyűjt.) Az itt második helyen található s nyolc pontot tartalmazó bullának 1513. márc. 15-i közjegyzői másolata: Dl. 39.056. (A bullát a pesti plébániatemplomban az egri egyházmegyei Sebesy Tamás iratta át közjegyzővel.) A vatikáni levéltárnak dolgozatunk további részeiben felhasznált anyagát túlnyomó részben a Fraknoi-gyűjtemény másolataiból ismertük meg s ezért ezekre hivatkozunk is. A mai levéltári jelzeteket az eredeti registrum-kötetek átvizsgálása során állapítottuk meg. A Fraknoi-féle jelzetek elavultak s segítségükkel az eredeti szövegeket még igen hosszadalmas kutatások árán is alig-alig lehet megtalálni.

² „Cum nonnulle persone tam ecclesiastice quam seculares dicti regni, sicut percepimus, multotiens tracte fuerunt et cottidie trahuntur in causam extra eorum provinciam, civitatem atque dioecesem per rescripta apostolica conquestus nuncupata seu alias in grave personarum huiusmodi dispendium atque dampnum, nos eorum dispendiis atque dampnis obviare volentes, quod huiusmodi persone extra eorum civitatem, dioecesem atque provinciam vigore alicuius rescripti apostolici vel alias in causam coram aliquo occasione quacumque, si ydonee caruerint, coram ordinario suo de secum conquerentibus stare iuri invite trahi nequeant, scientia et auctoritate predictis harum serie indulgemus constitutionibus apostolicis necnon consuetudinibus et aliis contrariis non obstantibus quibuscumque.”

szokatlan collectat is kivetnek a plébánosokra, sőt, mintha csak familiarisaik volnának, további személyi és más terheket helyeznek reájuk, csak akkor iktatják be őket, ha a censust visszamenőleg azokra az évekre is megfizetik, amidőn a plébánia gazdátlanul állott, a kápolnák adományozásakor oly catedraticumot kívánnak, mint a plébániai egyházak esetében, a szentelt olajért pénzt kérnek, lefoglalják az elhunyt plébános ingó és ingatlan javait, a tizedből a negyedet nem adják ki számukra, a főesperesek meg nagy kísérettel jelennek meg a plébániákon, mégpedig nemcsak hivatalos ellenőrző útjukon, amidőn az egyházi felszereléseket, szertartási könyveket és kelyheket is elragadják, ha ki nem elégítőnek találják a vendéglátást, hanem akkor is, ha vadászás közben szállanak meg. A három utolsó pont szintén visszaélést ostromozott, azonban már nem a plébánosok kárára, hanem általánosan érvényesülőt. Ezek szerint érsek, püspök a kánoni szabályokon túlmenően nem követelhet díjat sem egyház, kápolna, oltár, temető felszentelésért vagy újraszentesítésért, sem a kegytárgyak benedictiójáért, a főesperes a megöltek eltemetését nem teheti függővé három ezüst márka lefizetésétől, végül pedig egyetlen prelátus sem vethet interdictum alá egész egyházat alapos ok nélkül és egyesek büntetéséül.

A főurakat a plébániák helyzetét javító rendelkezések tömege az alsópapság védnökeinek tünteti fel, mintha önzetlenül igyekeztek volna a magas klérussal szemben támogatást biztosítani számára. Ez azonban csak látszat. A nagybirtok urai nagyon is közlőre voltak érdekelve abban, hogy a kegyúri hatalmuk alatt álló egyházak jövedelméből minél nagyobb rész maradjon a plébánosok kezében. A miéltre a választ maga a zsinat adta meg. Ez öt hónappal XXIII. János bulláinak kibocsátása után (júl. 1.) a kipellengérezett és érdekeikben mélyen sértett magyar prelátusok követelésére több rendelkezést visszavont, érvénytelenített.³ Nevezetesen azokat, amelyek a plébánosoknak a tizednegyedet, a jobbágy nélküli nemeknek pedig a tizedmentességet biztosították, az egyházi bíróságok hatáskörét korlátozták, végül két olyant, amelyekről eddig nem volt szó, mert csak a visszavonó rendeletből

³ Forma szerint a zsinat csak felfüggesztette XXIII. János rendeleteinek végrehajtását addig, amíg azokat megvizsgálja és végleg dönt felőlük. Azzal azonban, hogy két hónapnyi haladékot engedélyezett a pápai oklevelek bemutatására, a határidő elmulasztása esetére pedig érvényteleneknek nyilvánította azokat, voltaképpen ítéletet mondott felettük. Zsigmond 1415. júl. 19-i utasítása (*Fejér* X/5. k. 603. l.), amellyel a zsinat határozatát megküldötte Kanizsai János esztergomi érseknek, igen szigorú hangon tiltja az idézett pápai rendeletek végrehajtását.

értesülünk arról, hogy a pápa más bulláival kiadásra kerültek. Az egyik a bencés monostorokat felhatalmazta, hogy birtokaikon a teljes tizedet maguknak beszedhessék, a másik mentesített többeket, egyháziakat és világiakat egyaránt, oly tizedek, censusok terhek és szolgálatok alól, amelyeket bizonyos egyházak és monostorok javára kellett teljesíteniök.⁴ Mint már történni szokott, a vita hevében az ellenfelek nem túrtóztették magukat s a prelátusok elragadtatva szenvedélyüktől, a világ elé tárták, mi lappang a főurak plébánospártolása mögött. Az előkelők, mondották, kényük-kedvük szerint szokták elmozdítani a plébánosokat, s így a tizedjövödelmek tulajdonképpen őket gazdagítják.⁵ Ezt különben közvetve maguk a főurak is elismerték, amikor XXIII. János előtt amiatt panaszkodtak, hogy az érsekek, püspökök csak akkor iktatják be az általuk bemutatott plébánosokat, ha több évre visszamenőleg, a megüresedés kezdetétől fogva megkapják tőlük a szokásos censust, a maguk eljárását pedig, miért mozdíthatják el a plébánosokat, így indokolták: Saját javaikból alapították az egyházakat, itt saját papjaikkal miséztetnek, azok pedig, akiket megfosztanak javadalmuktól, rászolgáltak a büntetésre. Egy pillanatig sem lehet a beismerés után kétségünk, hogy valóban szokásos volt

⁴ *Fejér X/5. k. 596. l.* — A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. (Szerk. Erdélyi László.) Budapest, 1908. X. k. (A tihanyi apátság története.) 642. l. (A budai káptalan 1502. máj. 31-i átiró oklevele: Dl. 46.589.) A tihanyi bencés monostor törekvéséről, hogy éljen XXIII. János tizedszedési felhatalmazásával s Kanizsai János primás közbelépéséről olv. uo. X. k. 55. sköv. l. — A zsinatnak a letett pápával szemben tanúsított ellenszenve feltűnően megnyilvánult az egyházi bíróságokról szóló határozatában. Mint említettük, XXIII. János ezek illetékességét változatlanul fenntartotta a házassági-, eljegyzési-, tized- és a természetük, valamint a kánonok szerint eléjük tartozó ügyekben és csak a tisztán világi jellegűekről mondott le. („Nos . . . baronibus, militibus ac nobilibus et aliis incolis dicti regni, quod seculares et laicales persone predictae ab eisdem archiepiscopis, episcopis seu prelatibus aliis in aut super aliquibus causis mere prophanis, matrimonialibus, sponsalibus, decimalibus et aliis, que de sui natura et secundum canonicas sanctiones in foro ecclesiastico determinari et decidi possent et deberent, duntaxat exceptis trahi nullatenus possint aut valeant seu debeant quoquo modo, quacumque consuetudine et aliis contrariis nequaquam obstantibus scientia et auctoritate . . . indulgemus.”) Mivel a XV. század folyamán a magyar törvényhozás állandóan követelte, hogy a tizedperekben világi bírák döntsenek, a pápa, ezt elfogulatlanul el kell ismernünk, egyáltalán nem adta fel az egyház érdekét, sőt a kánonokra való általános utalásával engedményeit meglehetősen illuzórikussá tette. A zsinat mégis megvádolta, hogy hozzájárult: a hozomány és nászajándék-, leánynegyed-, végrendeleti ügyek, a nőket ért bántalmak és a szegények pereit világi bírák elé kerüljenek. (*Fejér X/5. k. 598. l.*)

⁵ „et sic per indirectum decimae praedictae potius ad ipsos barones, nobiles et laicos potentes, quam ad eosdem rectores ipsarum ecclesiarum parochialium, qui essent de tempore, pervenirent.” (*Fejér X/5. k. 600. l.*)

évekig betöltetlenül hagyni a plébániákat s ezeknek jövedelme ilyenkor a kegyurat, a földesurat illette. Bizonyos ugyanis, hogy az új plébános szívesen megfizette volna püspökének a censust visszamenőleg, ha híveinek az üresedés ideje alatti szolgáltatásai őt illetik meg.

Nem szórványos, kivételes esetek, hanem — ellenkezőleg — általános gyakorlat tükröződése a prelátusok szemrehányása és a főurak magyarázata. Zsigmond teljes mértékben helyeselte a magánkegyúri jog ily érvényesülését. Támogatta tehát 1397-ben a Bereg megyei földesurakat az egri püspökkel szemben, amidőn ez kétségbe vonta jogukat, hogy a beregi ispánnal együtt tetszésük szerint bocsáthatják el vagy alkalmazhatják a plébánosokat.⁶ Az egyháziak mily kiszolgáltatottsága rejlett a földesurak kegyúri jogának uralma mögött, megítélhetjük a keresetből, amelyet a zsinat alatt, 1416-ban a Zemplén megyei Berzéke plébánosa Kállai Zsigmond ellen indított. Előadása szerint Kállai akkor, amidőn őt a Szatmár megyei Meggyes nevű birtokára plébánosnak felfogadta, azt ígérte, hogy évente egy lovat és nyolc rőf cseh posztót fog neki adni, azonban, bár ő a lakosoknak két éven át kiszolgáltatta a szentségeket, távozásakor nemcsak adósa maradt ígéretével, hanem még egy gabonaasztagját is a maga számára csépeeltette ki. Azt kívánta, hogy adja meg neki a két lovat és a 16 rőf posztót, hiszen ezekért ő megszolgált, a gabona miatt pedig 10 forinttal kárpótolja.⁷ A kifejezések, amelyekkel a kárvallott plébános körülírta tevékenységét,⁸ az úr és szolga közti viszonyra jellemzőek s a részletek szintén azt mutatják, hogy a kegyúr a plébánost familiarisa gyanánt tekintette, akit valóban tetszése szerint vehet fel, vagy bocsáthat el. Ezek után csak kevésbé fog túlzottnak hangzani XXIII. János kijelentése, amellyel a birtokos, jómódú köznemesi patrónusok hatalmát 1410-ben jellemezte. Ők is, mondotta, akár a bárók, plébánosok gyanánt hol egy esztendőre, hol csak félévre, sőt néhány hónapra fogadnak fel klerikusokat s azokat kényük-kedvük szerint bocsátják el.⁹ Talán szabad mindjárt egy pillantást vetnünk a magánkegyúri hatalom alatt álló plébánosok precarius helyzetének társadalmi következményeire. A kóborló papok, akik készek kedvezőtlen feltételek mellett ideig-

⁶ A nemesek joga a plébánosokat „instituire et destituere iuxta sue libitum voluntatis”. (Zsigmondkori oklevéltár. Összeállította Mályusz E. I—II. k. Budapest, 1951—1958. [A továbbiakban: Zs. O.] I. k. 4746. sz.)

⁷ Dl. 53.873.

⁸ „in plebanum ad suam possessionem Megyes vocatam asumpsisset; duobus annis . . . servivisset.”

⁹ *Theiner* i. m. II. k. 185. l.

lenesen ellátni a lelkészi teendőket,¹⁰ hozzátartoztak a kegyúri rendszerhez s a földesúr szívesen látta őket, mert megkönnyítette számára, hogy a jobbágy munkájának eredményéből az egyházat illető hányadot részben kisajátítsa magának.

A főurak, akik Zsigmondot kísérve megjelentek a zsinaton, 15 pontban előterjesztett — s mint láttuk, elsősorban saját érdekeiket szolgáló — kívánságaik közt ezek szerint egyetlen egy olyannak adtak hangot, amelyet a bíborosok oklevele teljesített. Ez a pápai kúriai bíraskodásnak első helyen említett kifogásolása. A zsinati oklevél azonban a sérelmet szélesebb alapon és sokkal határozottabban megfogalmazva orvosolta, mint XXIII. János bullája.¹¹ Ha tehát ezt a pontot joggal hozzuk kapcsolatba a Zsigmondot környező főurak tanácsával, megfogalmazását akkor sem tulajdoníthatjuk egyedül neki. De a kúriai bíraskodás eltiltása csak egyetlen pont, a konstanzi oklevél többi részének nyoma sincs a világi előkelők panaszai közt. Nyilvánvalóan más társadalmi rétegben kell tehát keresnünk Zsigmond tanácsadóit.

A zsinati mozgalmak eseményei arról tanúskodnak, hogy igen jelentős mértékben az egyházi középrend, az ún. „szellemi arisztokrácia” befolyásolta, sőt irányította a fejlemények menetét. Szinte magától vetődhet fel tehát a kérdés, vajon nálunk nem ugyanez a réteg volt-e a hangadó? A kapcsolat a magyar egyházi társadalom és az egyházpolitika közt, sajnos, nem oly nyilvánvaló, mint angol, francia vagy német vonatkozásban. Nem hivatkozhatunk egyetemeink állásfoglalására, nem idézhetünk magyar szerzők tractatusaiból s nem utalhatunk a hazai klérus reformjavaslataira sem. Ennyire feltűnően a magyarság nem hallathatta szavát: Hiányoztak a nagymúltú egyetemek és a tollukat könnyen forgató klerikusok. A mély hallgatás mintha még azt a feltevést is túlságosan merészé tenné, hogy lett volna oly egyházi közép réteg vagy egyáltalán társadalom, amely vágyakat táplált s határozott állásfoglalással fejezte volna ki törekvéseit. Csak egyetlen irányban csoportosulnak úgy az adatok, hogy belőlük fejlődésre, sőt tudatos magatartásra vonhatunk le következtetést. A legelemibb életszükségletről, a kenyér megszerzéséről és biztosításáról adnak ezek felvilágosítást. Arról szólnak, hogy a klerikusok kinek az elhatározásából és miként nyerték el beneficiumaikat. Mivel távoli jelenségek, a javadalmak betöltése terén bekövetkezett változások

¹⁰ „vagus presbyter” a nevük a zágrábi püspöki vikárius 1461. febr. 9-i oklevelében. (Dl. 88.361.)

¹¹ Vö. ennek a 2. jegyzetben közölt szövegét a bíborosok oklevelének utolsó pontjával.

megfigyelésünk tárgya, szerfelett homályosan kivetődő árnyékok tájékozhatnak a mozgató erők felől.

Elismerjük, hogy a kapcsolatnak még a feltételezését is jogos székszis fogadhatja. Indokolt az ellenvetés: Ha az is bizonytalan, hogy a magyar egyházi társadalom egyes rétegei érezték-e összetartozásukat, még vakmerőbb ezt a határozatlan erőt, esetleg csak vágyat úgy értelmezni, hogy befolyásolhatta a beneficiumok adományozásának gyakorlatát. Éppen mert egész eljárásunk igazolásra szorul, egy pillantást kell vetnünk legalább a francia, angol és német viszonyokra. Tagadhatatlan ugyanis, hogy ebben a három országban volt egyházi középréteg, amely szellemi arisztokráciának számít. Ha tehát ez hallatni tudta szavát a javadalmak adományozásánál, joggal várható, hogy magatartásának maradtak írásos emlékei. Csak ha a francia, angol és német állapotok teljesen megegyeznének, úgyhogy az egyházpolitika terén nyoma sem volna a három társadalom közti különbségnek, a változásokat pedig az uralkodók magatartása teljes mértékben megmagyarázná, lehetne eleve célját tévesztettnek mondani kísérletünket.

Franciaországban a középréteg szava a XV. század első felében súlyosan esett a latba. Nemcsak azért, mert nagytekintélyű vezért nyert a párizsi egyetemmel, hanem mert az „ecclesia Gallicana” szabadságai és zsinati szervezete több teret engedtek érvényesülésének, mint a római kúria szigorú centralizáltsága. Az évenként összeülő országos zsinat 1408-ban, amikor a francia egyház elszakadt Rómától s gondoskodni kellett, hogy miként pótolják a pápát, ki gyakorolja helyette az ellenőrző és lelki hatalmat, a legfőbb fórummá lett, amelynek feladata elintézni a fellebbezéseket, ily perekben ítéletet mondani, diszpenzációkat adni és a javadalmak felől intézkedni.¹² Az utóbbi kérdés szabályozásáról kétségbe nem vonhatóan megnyilvánult az egyetemek és a káptalanok körül tömörülteknek a szerepe. A jog, hogy a káptalanok válasszák a püspököt, érseket, a patrónusok, kegyurak pedig rendelkezzenek a beneficiumokkal, visszaállott, minden pápai befolyástól függetlenül. Azonban oly korlátozással, amely minden magyarázatot feleslegessé tesz. Eszerint a francia egyetemek és a király elkészítik a javadalomra várakozók, vagyis azok listáját, akik tanulmányaikat elvégezték, állást keresnek vagy már szolgálnak a királyi udvarban s e működésükért fizetés, javadalom járna nekik. A névsorokból a zsinat által kiküldött bizottság egységes jegyzéket állít össze, amelyben a beneficiumra várók érdemük szerint következnek egy-

¹² *Krüger, G.*: Handbuch der Kirchengeschichte. Tübingen, 1929. II. k. (Das Mittelalter. Bearb. v. G. Ficker u. H. Hermelink) 217. sköv. 1.

más után. A kegyurak minden második javadalom betöltésénél kötelesek ezt az egységes listát tekintetbe venni. Ha tehát jelentkezik náluk valaki a névsorban levők közül, ezt alkalmazniuk kell. Abból a célból, hogy minél többen és gyorsabban helyezkedhessenek el, a javadalomhalmozásnak útját akarják állni. Kimondják tehát, hogy akinek már van 400 livre évi jövedelmet biztosító beneficiuma, nem vehető fel a névsorba, a rotulusra. Csak akkor szerepelhet abban, ha jövedelme bizonyos vonalon alul marad. Származás — nemes vagy kevésbé előkelő-e a jelentkező — megképzettség — mai szóval: „diploma” — szabta meg ezt a határt. Az előkelőbb és nagyobb képzettségű előnyben részesült. Magister artium-nak 200 livre-ig lehetett jövedelme s mégis igényt tarthatott egyházi javadalomra, magister theologiae-nak vagy doctor iuris-nak 400 livre-ig.¹³ Az egyetemek közt is rangsort állapítottak meg. A párizsi megelőzte az orléansit, ez az angersit. Az elhelyezkedésre várakozók, az egyetemet végzettek érdekeit érvényesítették ezek a rendelkezések, amelyek célja: minél többjük számára biztosítani a megélhetést.

Nem politikai meggondolások pillanatnyi eredményeül, hanem oly állandóan munkálkodó társadalmi erők hatására, amelyek három évtized múlva, az 1438-i bourgesi *pragmatica sanctio* létrejötténél is érvényesültek. A bourgesi deklaráció annak a tanácskozásnak az eredménye, amelyen a bázeli zsinat általános határozatait a francia király, VII. Károly és tanácsa, valamint a püspökök, apátok, káptalani s egyetemi képviselők megtárgyalták, mielőtt bizonyos módosításokkal az uralkodó törvényerejűen kihirdettette volna.¹⁴ Az egyetemes zsinat, hogy az egyházi közép-reteget mentesítse az alkalmatlanoktól, akik nem egyenes úton szokták az érdemeseket megelőzni, megtiltotta a pápának, hogy *gratia expectativa*-t gyakorolva beneficiumot még birtokosa életében eladományozzon, a rezerválást pedig a kánonjogi esetekre korlátozva, ugyanőt kivételképpen csak arra hatalmazta fel, hogy ahol tíz javadalom van, ott egyről, ahol pedig ötven, kettőről rendelkezhessék. Majd abból a célból, hogy mindazok, akiktől a beneficiumok betöltése függ, valóban tanult klerikusokat alkalmazzanak, a káptalani stallumok egyharmadát kvalifikáltaknak, egyetemet végzetteknek a javára foglalta le. Rendelkezése szerint a jogi vagy orvosdoktoroknak és licentiátusoknak hét évi, az artium magister-eknek, akik logikát is tanultak, öt, a theologiai és jogi

¹³ Haller i. m. I. k. 304. sköv. I.

¹⁴ Werminghoff, A.: *Nationalkirchliche Bestrebungen im deutschen Mittelalter.* (Kirchenrechtliche Abhandlungen 61.) Stuttgart, 1910. 34. sköv. I., Martin i. m. II. k. 301. sköv. I.

borostyánkoszorúsoknak három évi egyetemi tanulást kell igazol-
niok ; az utóbbiak akkor, ha nemes származásúak, mert egyébként
öt esztendeit. A graduáltak kötelesek bizonyítványukat bemutatni
a collatoroknak, nevüket pedig nekik minden évben bejelenteni.
Saját érdekükben, mert mulasztás esetén mellőzésük miatt panaszt
nem emelhetnek. A káptalani helyek közül mindjárt a legelső megüre-
sedő, azután a negyedik, hetedik stb. esetben felszabaduló illeti meg
őket, mégpedig főleg azok, amelyek méltósággal vannak egybekötve.

Bourgesbæn ezt a határozatot nemcsak elfogadták, hanem
még meg is toldották azzal, hogy az egyharmadba eső javadal-
maknak a kétharmadára olyan klerikusoknak kell kerülniök, akik
francia egyetemen végezték el tanulmányaikat, sőt ugyanilyenek-
nek kell juttatni a parochiális egyházak és káplánságok megfelelő
hányadát is. A cél elérésére az egyetemek mindazokkal, akiktől a
javadalmak sorsa függ, jegyzékbe foglalva közlik száz graduátusuk-
nak a nevét ;¹⁵ a patrónusok és collatorok azután közülük köte-
lesek kiválasztani emberüket. Bárkit, akit akarnak, a rangsorhoz
nincsenek kötve. A klerikus, akire már nem került sor s kimaradt
a javadalomhoz jutottak közül, előnyben részesül azokkal szem-
ben, akiknek névsorát az egyetemek csak később fogják összeállít-
tani.¹⁶ Ha tehát nem is kapnak oly nagymértékben javadalmakat
az egyetemi végzettségűek, mint az 1408-i rendelet szerint, hiszen
most nem minden második hely az övék, igényük van a plébániákra
és káplánságokra. Talán szabad feltételeznünk, hogy ezek három
évtized elmúltával, mint nálunk is, nagyobb jövedelmet biztosítottak,
mint korábban s így pótolhatták a kieső káptalani javadalmakat.

A részletes rendelkezésekből, az eljárás aprólékos szabályozá-
sából kétségtelen, hogy Franciaországban súlyos szava volt a
művelt klerikus társadalomnak ; ohajait, akaratát nagymértékben
érvényesíteni tudta. Angliában nem ennyire nyilvánvaló a kapeso-
lat az egyházpolitika alakulása és a klérus törekvései között,
mivel itt a XIV. századi törvényhozás tükrében az egész ország
magatartása kúriaellenesnek bizonyul. Világi és egyházi, bármilyen
rangú legyen, elsősorban az idegent látta a pápai bullával meg-
jelenő javadalmasokban s ugyancsak ösztönszerűen azonnal a
kárra gondolt, amelyet a gazdasági élet a pénznek a külföldre
áramlása miatt szenved. A parlamenti határozatok tehát az egész

¹⁵ Olyanokét, akik még tényleg az egyetemeken vannak és „pro presen-
tibus iuxta morem universitatum et studiorum censebuntur”.

¹⁶ Jól meg kell azonban vizsgálni — olvassuk a figyelmeztetést — a
gradusra jutókat. „Nam ut notum est cunctis et ridiculosum, multi magistro-
rum nomen obtinent, quos adhuc discipulos magis esse deceret.” (*Vilevault—
Bréquigny: Ordonnances des rois de France. Paris, 1782. XIII. k. 276. sköv. l.*)

angol nép felfogását tolmácsolták. Az 1343-i — szerinte sem idegen, sem belföldi nem hozhat az országba reservatiót vagy pert illető bullát, ez nem érvényesíthető, segítségével javadalom el nem foglalható — éppen úgy, mint az 1351-i, amely a pápa által provideáltak beneficiumát a királynak és a patrónusoknak ítéli. Azonban nem mindenki gondolt egyforma komolysággal végrehajtásukra, ha előnyök intettek feléje. A legkevésbé a királyok. Számtalanszor pápai reservatióval segítették püspökséghez, érsekséghez kegyenceiket, főleg ha a káptalani választás bármi okból, esetleg jelöltjeik tanulatlansága miatt, bizonytalanok látszott. Mintegy hallgatóságos megegyezés, „csendes konkordátum” volt a király és a pápa között, hogy kölcsönösen ügyelnek egymás érdekeire. A kisebb javadalmak kérdésében még könnyebben tudtak az uralkodók semlegesek maradni. Ha óhajuk teljesült, mindegy volt számukra, a pápa vagy a püspök gyakorolja-e az adományozás jogát. Nem támogatták azonban az egyháznagyok sem a pápák ellen irányuló politikát. Nemcsak mert maguk is tőlük nyerték méltóságukat s nehéz lett volna szembeszállniok a „plenitudo potestatis” elvét elfogadó európai közvéleménnyel, hanem mert az uralkodói önkénnyel szemben bennük látták egyedüli támaszukat. Ha még figyelembe vesszük, hogy a lordok sűrűn keresték fel Avignont védenekik érdekében supplicatiókkal, a parlamenti határozatok értelmi szerzői és a végrehajtásukat egyre erőteljesebben sürgető társadalmi tényezők gyanánt a köznemességet és a gazdag polgárságot kell megjelölnünk. Ők morogtak, amidőn a király hűtlen lett az egyházpolitika új irányához, soraikból származtak az írók, akik a pápaellenes törvényhozást helyeslésükkel kísérték, körükben, a kanonokok és plébánosok közt élt a parlamenti statutumok szelleme, amely újabb és újabb javaslatok s előterjesztések megtételére, a megkezdett munka véghez vitelére ösztönzött. A világi és egyházi társadalom középső rétege vette tehát magára Angliában a politika irányításának terhét és hordozta azt, bár hamarosan kiderült, hogy saját érdekei ellenére cselekedett. A püspökök ugyanis, akár mint máshol Európában, kevesebb figyelemmel voltak az egyetemi végzettségűekre az állások betöltésénél mint korábban a pápák, úgyhogy az alsóház tagjai 1415-ben maguk voltak kénytelenek elismerni: a pápai adományozások megszűnését a klérus súlyosan érzi, mire a király, akitől segítséget kértek, azzal biztatta őket, hogy a mellőzések ügyében az egyháznagyokhoz fog fordulni.¹⁷

¹⁷ *Haller* i. m. I. k. 116. sköv. I., 375. sköv. I., főleg 395., 410., 421., 427., 468. I. *Hatschek, J.*: Englische Verfassungsgeschichte bis zum Regierungsantritt der Königin Victoria. München u. Berlin, 1913. 310. sköv. I.

Bizonytalan, vajon éppen ez a pillanatnyi visszaesés okozta-e, vagy mert talán általában csekélyebb volt az angol intellektuális rétegnek a súlya, mint a franciáé, esetleg csak azért, mert a zsinaton megjelenő igen kevés szigetországi közt a főpapok vitték a szót, tény azonban, hogy a javadalmakból a „natio Anglicana”, mint Konstanzban papírra vetett óhajaiból kitűnik,¹⁸ szembetűnően kevesebbet óhajtott a graduáltaknak fenntartani, mint a franciák. Elégnek találta, ha a székes- és társaskáptalani prebendák közül minden negyedik illeti meg a doctorokat, baccalaureusokat és licentiatusokat,¹⁹ mégpedig az illető egyházmegyéből származókat, akiknek névsorát az egyetemi kancellárok vagy rectorok kötelesek összeállítani és a püspököknek megküldeni, míg a lelkigondozással egybekötött beneficiumokkal kapcsolatban csak általánosságban említette, hogy közülük egyet az egyházi kegyurak mindig egyetemet végzetteknek adjanak, végül pedig a pápát arra kérte, hogy a főpapi székek betöltésénél legyen figyelemmel a hittudományi és jogi doctorokra.

Lényegesen csekélyebb eredmény kísérte a művelt klerikus réteg törekvéseit Németországban. Itt a káptalanok általában maguk választottak kanonokokat a megüresedett helyekre. A XIII. században a választás két érdekes alakot öltött. A kanonokok ahelyett, hogy közösen döntöttek volna, megbízták néhány társukat, hogy határozzanak,²⁰ vagy pedig, ami sokkal szokásosabb volt, mind-egyikük, amikor rá került a sor, az összesség nevében egyedül jelölte ki az új tagot. A turnusos választás igen gyakran opcióval kapcsolódott. Ennek értelmében a megüresedett jobb javadalmak a tényleges kanonokokat illették, akik azokat, mintegy előlépve, sorrend szerint nyerték el, az új tag pedig mindig a legutolsó, legszerényebb javadalom birtokosa lett. A szokás az anyagi jelleget domborította ki.²¹ A turnusos eljárás érvényre jutásának a társadalmi fejlődésben rejlő okai voltak. Ilymódon nem következhetett be, hogy az új kanonokok felvételénél egy régi tagot állandóan leszavazzanak. Ha reá került a sor, egész egyedül olyan klerikust tudott felvenni a káptalanba, aki rajta kívül talán senkinek sem tetszett. Azzal azonban, hogy a szokás uralkodóvá lett, bebizonyosodott, hogy többé nem a püspökség általános

¹⁸ *Hardt* i. m. I/25. k. 1076. sköv. I.

¹⁹ „Inter quatuor huiusmodi dignitates seu praebendas per mortem sive resignationem in eisdem ecclesiis cathedralibus et collegiatis vacaturas unam conferent alicui eorumdem.”

²⁰ *Hauck* i. m. V/1. k. 194. I.

²¹ *Vincke, J.*: *Der Klerus des Bistums Osnabrück im späten Mittelalter.* (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen 11.) Münster, 1928. 46. I.

érdekei a döntőek, nem is a káptalan közös java, hanem az egyesek személyes előnyei. A prebendákat most már azok a nemes családok, amelyek a káptalanban képviselőhez jutottak, mindenkorra a sajátjuknak tekintették. Nem kétséges ugyanis, hogy mindenki, ha behozhatja jelöltjét, elsősorban valamelyik hozzátartozóját szemeli ki; olyan közeli rokonát, akinek megélhetéséről gondoskodni akar. Mivel pedig ennek választása ismét egyik rokonára esik, egyes káptalanok mintegy az előkelő családok jólétéről gondoskodó intézményekké lettek. A meggyőződést, hogy az állapot nem kedvezőtlen, éppen nem leplezték Németországban. A tiroli urak nyíltan megmondották Landtagjukon, hogy a kegyes alapítványok célja éppen a családi érdekek védelme. Ezért is lett itt általános szólásmóddá, hogy az egyház a nemességnek a menedékhelye.²²

Természetesen érvényesült, mégpedig a XIII. századtól s nem egyedül az avignoni korszaktól kezdve, a pápai kinevezés is. A provisio és a reservatio elveinek alkalmazása sokakat juttatott káptalani stallumokhoz, idegeneket is. Mászol ismét az uralkodói elhatározás döntött.²³ Rendesen olyformán, hogy egyes prebendák adományozása a fejedelmek kezébe jutott. Ún. királyi javadalmak, Königspründen, voltak a mainzi, wormszi, speyeri káptalanban; Meissenben az őrgrófok 1399 óta négy, 1422-től fogva hét kanonoki hely felett rendelkeztek, sőt itt a XV. században a káptalani választás egészen meg is szűnt. A rendelkezés joga lehetett uszupált, legtöbbnyire azonban az alapítás tényéből következett. Pl. a speyeri Königspründéket Albert király alapította 1306-ban. Főleg a püspökök szereztek mint patrónusok befolyást egyes javadalmakra.²⁴ A fejedelmi jogkört növelte még az ún. erste Bitte, preces primariae szokása. Eszerint, a XIII. századtól kezdve, az uralkodók igényt emeltek, hogy trónraléptük után minden káptalanban és monostorban a legelőször megüresedett javadalmat ők adományozzák, majd jogukat a territoriális fejedelmek maguknak is biztosították.²⁵

²² *Andreas, W.*: Deutschland vor der Reformation. 4. kiadás. Stuttgart, 1943. 94. l.

²³ Előnyére az alsóbb társadalmi helyzetűeknek, elsősorban kancelláriai alkalmazottaknak, akik csak pápai és fejedelmi pártfogással tudtak áttörni a nemesség által felállított korlátokon s főpapi székbe, meg a közrendűeket kizáró káptalanok stallumába beülni. (Vö. *Schulte, A.*: Der Adel und die deutsche Kirche im Mittelalter. [Kirchenrechtliche Abhandlungen 63/64.] Stuttgart, 1910. 66., 249. l.)

²⁴ *Hauck* i. m. V/1. k. 196. sköv. l.

²⁵ *Bauer, H.*: Das Recht der ersten Bitte bei den deutschen Königen bis auf Karl IV. (Kirchenrechtliche Abhandlungen 94.) Stuttgart, 1919., *Feine*: Papst, Erste Bitten 5. sköv. l.

Az utóbbiak, egyházi téren is megszerezvén maguknak a felségjogokat, a káptalani helyek betöltésénél vagy közvetlen kinevezéssel érvényesítették befolyásukat, vagy pedig oly módon, hogy híveiket, a szolgálatukban álló klerikusokat a káptalanok figyelmébe ajánlották. Az sem volt azonban szokatlan dolog, amit az egyik zweibrückeni herceg tett, amikor végrendeletében megjelölte, mely gyermekei menjenek egyházi pályára, tanácsosainak pedig mint a legtermészetesebb dolgot lelkükre kötötte, hogy milyen beneficiumokkal lássák el őket.²⁶ Mindez korántsem jelentette azonban a pápai hatalom teljes visszaszorítását. A pápaság még a számára legkedvezőtlenebb időpontban, a konstanzi zsinaton a német nemzettel kötött konkordátumában is biztosítani tudta, hogy a szabaddá váló javadalmak felével ő rendelkezze, s az 1448-i bécsi konkordátum értelmében ugyancsak ő intézkedhetett a páratlan hónapokban (január, március stb.) megüresedő káptalani helyek felől, míg a collatorokat, kegyurakat csak a többiek betöltésének joga illette meg.²⁷ A német birodalomban tehát a pápai kúria közvetlen befolyása nagy maradt a középkor végén is. Súlyát a közvélemény nehezen bírta elviselni. Celtis Konrádot, a bécsi humanistát, aki különben a klérus és az egyházi hierarchia ellensége, ily felkiáltásra ragadta: „Német földön a császár uralodik ugyan, azonban egyedül a római pástornak a birtokában vannak legelők. Mikor fogja Németország régi erejét újra megtalálni és az idegen jármot lerázni?” Az elégedetlenség egyre fokozódott s nem múlt el birodalmi gyűlés, amelyen a római kúria ellen panaszokat, gravameneket elő nem hoztak volna. Ezek eredetileg a klérus előkelő tagjainak köréből indultak ki, akiket sértett a szentszék pénzügyi, bíraskodási és javadalombetöltési politikája, majd a panaszokat magukévá tették a világiak úgy, hogy a gravamenek egyre rendszeresebbekké lettek. A humanisták tolla is szorgalmasan dolgozott kiélezésükön, míg végre Miksa császár megbízásából Wimpfeling Jakab által egy libellusban összefűzve, 1518-ban az augsburgi birodalmi gyűlés elé kerültek.²⁸ Az elégedetlenség Rómával oly fontos tényező volt, hogy a reformáció kipattanásának egyik okául is tekinthető.

²⁶ *Andreas* i. h.

²⁷ *Hübler* i. m. 176. sköv. l., *Zeumer*, K.: *Quellensammlung zur Geschichte der deutschen Reichsverfassung in Mittelalter und Neuzeit*. Leipzig, 1904. 223. l. — *Vö. Srbik*, H.: *Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters*. (Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs. I. k.) Innsbruck, 1904. 202. sköv. l.

²⁸ *Andreas* i. m. 76. l.

Azonban nemcsak a pápával szemben bizonyult a német egyház erélytelenebbnek, mint a francia, hanem az idegenekkel szemben is alul maradt a nemzeti érdekek védelmében. Az 1439-i mainzi birodalmi gyűlés, amely a bázeli zsinat végzéseit elfogadta, acceptatióiban nem volt oly határozott, mint Bourges. A fő értelmi szerzők ott a püspökök és érsekek voltak s velük szemben a káptalának tagjai háttérbe szorultak.²⁹ A káptalani választás elvét, így azt is, hogy érsek és püspök kanonokjainak akaratából nyerje el méltóságát, természetesen Mainzban is fenntartották, éppen mint a konstanzi konkordátumban, kivéve a pápának rezervált eseteket. Ezekre vonatkozólag azonban csak kérni merték a pápát, hogy amidőn betölti a rendelkezése alá eső beneficiumokat, főleg a parochiális egyházakban, a németeket részesítse előnyben és ne az idegeneket.³⁰ A szerényhangú kérés is tanúsítja — a határozottabb francia rendelkezéssel szemben — hogy Németországban a művelt egyházi réteg nem játszott oly nagy szerepet, mint a francia. sem a zsinatokon, sem pedig az életben.

Ugyanez tűnik ki végül a graduáltak érvényesülési törekvéseinek eredményéből. Az 1415 elején készült német reformterv szerint a kanonokságok negyed részére lehetett igényük, akár mint angol társaiknak, helyzetük azonban lényegesen kedvezőtlenebb, mivel csak a gazdagabb stallumokra számíthattak, a tíz ezüst márkánál csekélyebb értékűekre ellenben nem, másrészt pedig a kegyurak egy hónapon túl nem voltak kötelesek várni jelentkezésükre, hanem attól fogva minden megkötöttség nélkül élhettek adományozási jogukkal.³¹ Még kedvezőtlenebb elbánásban részesítette az egyetemi végzettségű klerikusokat az V. Márton pápával Konstanzban kötött konkordátum. Ez ugyanis a káptalani javadalmaknak mindössze hatodrészt biztosította számukra, bár viszont a nagyobb plébániákat, amelyekben az áldozók száma legalább 2000-re rug, a hit- és jogtudományi doctoroknak s licentiatusoknak, valamint a teológiai borostyánkószorúsoknak tartotta fenn.³²

²⁹ *Werminghoff*: *Nationalkirchliche Bestrebungen* 47., 76. l.

³⁰ *Uo.* 73., 167. l.

³¹ *Hardt* i. m. *Prolegomena* 34. l.

³² *Hübler* i. m. 177. sköv. l.

IV.

A JAVADALMAK BETÖLTÉSE

Az egyezések, amelyek a francia, angol, német egyházpolitika közt észrevehetőek, megengedik a feltevést, hogy az egyházi társadalom törekvései elhatározóan befolyásolták azokat. Az eltérések ismét arról tanúskodnak, hogy a társadalom alkotó elemei országonkint különböztek egymástól. Mivel a különbségek aszerint állottak elő, hogy a középső réteg nagyobb vagy csekélyebb súlyra tett-e szert a többivel szemben, ami megint a javadalmakban való részesedésén keresztül állapítható meg, bizonyára nem túlzás, ha a magyar egyházpolitika irányvonalának meghúzásában a hazai intellektuális elemnek hasonló jellegű szerepet engedélyezünk, ennek vizsgálatát pedig a beneficiumok elnyerésének kérdésével kötjük össze.

A javadalmaknak egyik, számra jelentősebb része eleve kiesik vizsgálódásunk köréből, mivel földesúri elhatározásnak köszönhetette keletkezését. Felőlük a magán kegyurak — egyháziak és világiak — döntöttek, még pedig közvetlenül, sőt szóbelileg s így alig van írásos emléke, hogy milyen tanultságú klerikusra esett választásuk. Jogaikhoz szívósan ragaszkodtak s oly sikerrel, hogy azokat az országgyűlésekkel ismételten elismertették, a pápai kúriával pedig tiszteletben tartatták. Az 1444. évi decretum, bár meghagyta a világiaknak, hogy semmi címen ne avatkozzanak be az egyházak ügyeibe, hozzátette, hogy tilalma nem vonatkozik azokra, akiket alapítás jogán illet meg a kegyúri hatalom, az 1458-i pedig, amidőn érvénytelenítette a monostorok kegyúri jogának királyi átruházását, kivonta a rendelkezés hatálya alól azokat az egyházakat, amelyeket magánosok alapítottak és temetkező helyükül választottak.¹ A pápaság szintén respektálta a magán kegyúri jogot. Tett ugyan

¹ 1444. évi 15. art. : „... nullus ex baronibus aut nobilibus secularibus ecclesias episcopales vel abbatias aut praepositorum seu alias quascunque amplius occupatas teneat et nec imposterum titulo gubernationis aut iure patronatus vel alio quocunque colore se de huiusmodi ecclesiis intromittat salvo qui ex fundatione ius patronatus habent”. — 1458. évi 62. art. : „Donationes autem patronatus quoad ecclesias regularium personarum praedictarum per quoscunque reges quibuscunque factae nullius sint vigoris et viribus omnino cariturae pronuntientur praeter illas ecclesias, quas fundaverunt certi funda-

időnkint kísérletet, hogy rendelkezése alá vonjon egy-egy javadalmat, mihelyt azonban ellenállásra talált, visszavonult. Mint VI. Kelemen, amidőn a francia Rugniacoi Egyednek adta, párizsi tanulmányainak elvégzése után, a pornói ciszterci apátságot. A kegyurak, a Ják-nemzetség tagjai,² mit sem törődve az intézkedéssel, egyik rokonukat helyezték a monostor élére, s ott megtartották annak ellenére, hogy a király a pápa jelöltjének fogta pártját s visszahelyezte őt javadalmába. Oly szívósan ragaszkodtak jogukhoz, hogy Rugniacoi, jobb belátásra térve, a pápától kénytelen volt más beneficiumot kérni.³ Később is megtörtént, hogy a pápák, felfüggesztve a kegyurak jogát, maguk adományoztak egy-egy plébániát — így IX. Bonifác 1400-ban a prásmárit egy esztergom-egyházmegyei klerikusnak, V. Miklós 1448-ban a szőlősit — az esetek azonban, amelyekben a szentszék világi kegyuraság alá eső javadalmakat rezervált magának, oly szórványosak,⁴ hogy csak kivételeseknek tekinthetők. Arra nincs példa, hogy ilyesfajta beneficiumok — monostorok, plébániák, oltár- és kápolnaigazgatóságok — elnyerését bármelyik fél bizonyos képzettség felmutatásától tette volna függővé. A kegyurak megkötöttség nélkül rendelkeztek javadalmaikkal s bárkinék adhatták. Úgy látszik, hogy a tanult egyházi réteg tagjainak elhelyezkedésénél, szerényebb jövedelmezőségük miatt, a XIV. században és a következő elején még nem jöttek számításba.

Azok a beneficiumok, amelyekre a pápai bürokrácia és a szerencséjét az uralkodó környezetében kereső klerikus sereg szemet vetett, egyrészt a király, másrészt a főpapok és egyházi testületek kegyúri hatalma alatt állottak. A nagyobb, értékesebb javadalmak voltak ezek. Közülük a kanonoki stallumok fokozatosan váltak magukra a figyelmet.

A XIII. század előtt a kanonok egyszerűen élő klerikus, sok munkával elhalmozva, anyagilag pedig oly szerényen dotálva,

tores, quorum corpora in ipsis ecclesiis existunt tumulata". (*Kovachich, I. N.: Sylloge decretorum. Pest, 1818. I. k. 83., 160. l.*) A magán kegyúri jogot a pápák reservatio-rendszerük virágkorában is tiszteletben tartották. VI. Orbán 1383. aug. 18-án visszaélésnek minősítette a klerikusoknak azt a gyakori eljárását, hogy Magyarországon pápai oklevéllel megszereznek maguknak világi kegyúri jog alá tartozó plébániákat és javadalmakat, amelyekre a laikusok prezentálhatnak, majd eltiltotta az efféle apostoli levelek kieszközölését, mivel csak zavar és pereskedés a következményük. (Körös megye 1393. márc. 3-i átíró oklevele: Erdődy cs. vépi lt. O. L. Fkgy.)

² Horváth E.: A pornói apátság története. Pécs, 1930. 24. l.

³ Kollányi F.: A magán kegyúri jog hazánkban a középkorban. Budapest, 1906. 212. l.

⁴ Uo. 231., 151 l.

hogy jövedelme jóformán csak megélhetésére elegendő. Mivel tiszte nem méltóság, az emberek nem is törik magukat utána. Érthető tehát, hogy sem a király, sem a pápa figyelme nem fordul feléje. Az előbbi csak az érseki, püspöki, préposti, apáti méltóságok sorsa érdekli. Mivel velük jár együtt hatalom és gazdagság, a fejedelmi környezet vágyainak ezek a célpontjai, következésképp a tanácsadók s hozzátartozóik, meg az udvari klerikusok szintén rájuk irányítják koronás uruk figyelmét. A királyi hatalom a kanonokságokkal szemben érdektelenségét egész az Árpád-kor végéig megőrizte.⁵ Egy-egy püspökség, prépostság miatt tehát, ha arra Rómának is van jelöltje, a király és a pápa közt a XIII. században komoly vita támad, hogy azután kompromisszum fejezzen be az ügyet,⁶ kanonokság miatt azonban nem. A klerikusok, akiknek munkáját a kormányzásban a király igénybe veszi, a XII. századi notariusok, kancellárok, nincsenek nagy számban. Azok, akik az udvarban élnek, mint Anonymus, prépostságot kapnak s ha eltávoznak, hogy fiatalabb lépjen helyükbe, biztosan számíthatnak egy megüresedő püspökségre. Mégpedig nemcsak a királyság első két századában, amikor az uralkodó korlátlanul nevezte ki az egyháznagyokat, hanem a következőben is. Bár ekkor már érvényesült a kánoni electio, amelynek értelmében a káptalan választotta a püspököt, érseket, sőt prépostot is,⁷ ez a szokás nem jelentette a király befolyásának megszűnését. Éppen csak más alakot öltött az. A káptalanok ugyanis nem tehettek meg akárkit püspöknek, hanem csak olyan klerikust, akinek megválasztásához a király előzőleg hozzájárult. Szinte úgy lehetne mondani, hogy megválaszthatták a király jelöltjeit.

A XIII. század elejétől kezdve a kanonokság, ha tisztséggel, főleg főesperességgel volt összekötve, már jelentős javadalomnak számított. Úgy látszik, az Árpád-korban a püspökök és érsekek nevezték ki a székeskáptalanok tagjait. Legalább a XIII. században, ha egy főesperesség miatt viszály támadt, a pápa és a püspö-

⁵ *Fraknói*: A kegyúri jog. 39. l.: „Hogy a káptalani javadalmak betöltésére az Árpád-házbeli királyok befolytak volna, annak nyomát a történeti emlékekben nem találjuk.”

⁶ *Uo.* 34., 36. sköv., 44. sköv. l. A problémát a teljes okleveles anyag és az európai fejlődés ismeretének birtokában tárgyalja *Knappék, L.*: Obsadzovanie uhorských biskupstiev od X. do konca XIV. storočia so zoláštnym zreteľom na pápežské zásahy a na postavenie uhorských kráľov. (Knihovňa právnickej fakulty univerzity Komenského v Bratislave. Sv. 42) Bratislava, 1934.

⁷ *Knauz N.*: A pozsonyi prépostság. *Uj Magyar Sion* 1880. 664., 671., sköv. l.

kök jelöltjei állottak egymással szemben.⁸ Mivel azonban az érsek és püspök választással nyerte el méltóságát, igen valószínű, hogy a kanonoki kinevezésnél a püspöknek a káptalannal egyetértésben kellett eljárnia. A társaskáptalanokban, így Pozsonyban, Szepesben, a prépost és a kanonokok minden kétséget kizáróan együttesen érvényesítették befolyásukat az üres helyek betöltésénél. Hogyan, az a szepesi káptalan és prépost viszályából tűnik ki. A káptalan 1286-ban megneheztelt előljárójára, mert egy kanonokságot unokaöccsének juttatott. A panaszt a prépost azzal hátrította el, hogy az adományozás a káptalan hozzájárulásával történt, amit oklevéllel is igazolhat. Valóban így történt — felelték a kanonokok — csakhogy ők félelemből adták beleegyezésüket. Amikor azonban a fogott bírák megkérdezték őket, vajon félelem nélkül elfogadnák-e mégis a prépost unokaöccsét s utólag nem ellenkeznének-e, igennel feleltek és megígérték, hogy nem fognak tiltakozni.⁹ Eszerint a prépost akarata érvényesült, de mert neki sem volt érdeke az örökös torzsalkodás, máskor bizonyára ő vette tekintetbe kanonokjai óhaját. A jelek szerint tehát püspök és székeskáptalan, prépost és káptalan döntöttek, úgy azonban, hogy a püspöké és préposté az elhatározásban az oroszlánrész. A királyt valószínűleg az a megfontolás is visszatartotta, beavatkozni a kanonoki kinevezésekbe, hogy esetleges óhajait az egyháznagyok útján kellőleg érvényesíteni tudta. Ha valakit netán kanonokká akart tenni, elég volt őt a püspöknek vagy érseknek ajánlania.¹⁰ A pápaság hamarabb vette észre, hogy a magyar kanonokságok is számottevő jövedelmi források, főleg ha már meglévő javadalmak kiegészítésére szolgálnak. Helyzete előnyösebb, mert ő már előbb

⁸ *Fraknoi* i. m. 39. l., *Szentirmai, A.*: Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone) in Ungarn während des Mittelalters. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. 74. (Kanon. Abt. 43.) k. 1957. 156. sköv. I. — Tipikusnak mondható a következő eset: Omode győri püspök az 1263-ban megüresedett soproni főesperességet unokaöccsének, Péter mesternek juttatta, míg IV. Orbán pápa Ireneus mester győri kanonoknak. A püspök megakadályozta Ireneus beiktatását, s ellenszegült Smaragd kalocsai érsek ítéletének is. Az ügy végül a Rómában tartózkodó esztergomi érsek, Vancsai István bíboros elé került, aki azt ily egyezséggel fejezte be: Péter megtartja a főesperességet, Omode azonban köteles Ireneusnak 25 marka jövedelmű beneficiumot adni, s amíg ezt megteszi, Péterrel együtt évi 15 márkát fizetni a vetélytársnak. (*Jenei F.*: Pok nembeli Omode győri püspök emlékezete. Győri Szemle 1939. 110. l.)

⁹ *Knauz N.*: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Strigonii, 1882. II. k. 210. l.

¹⁰ A feltevéseket megerősíti Károly Róbertnek az erdélyi káptalanhöz intézett utasítása egy káplánjának a kanonokok közé való felvétele ügyében, főleg megjegyzése, hogy óhaja felől a püspök egyedül nem akart határozni. (*Zimmermann—Werner—Müller*: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1892. I. k. 302. sköv. I.)

megtanulta, mit jelentenek a prebendák: Pápai províziókra Nyugaton a XIII. század legelejéről vannak adataink¹¹ s a javadalmakkal való rendelkezés gyakorlata külföldön ekkor már általában kialakultnak tekinthető. A pápai kinevezés nem sértette a király érdekeit, annál inkább a főpapokét, akik káplánjaik, jegyzőik, tisztviseleők számára igyekeztek megtartani a jobb káptalani javadalmakat. A XIII. században ezért támadtak a kúria és a magyar egyháznagyok közt összeütközések.¹² Az Árpád-kor utolsó századában a káptalani helyek tehát még olyanok számára vannak biztosítva, akik nem a király körül, hanem egyháznagynak vagy a pápai bürokráciának teljesítenek szolgálatot.

A XIV. század elejétől kezdve már világosabban látható, miként történt a javadalmak betöltése. Pozsonyban az 1330—1340-es években a prépost nevezte ki az új kanonokot, mégpedig a káptalan hozzájárulásával, amelyet úgy szerzett meg, hogy előzőleg személyesen, levélben vagy megbízottja útján közölte vele, kire esett választása. Így előre biztosította a kanonokok beleegyezését, bár az is megesett, hogy megkérdésük nélkül határozott. Az egyik új kanonok, aki 1338-ban nyerte el prebendáját, névszerint Somogyi Miklós, előzőleg a káptalani iskolának volt a tanulója, scholaris-a. A kinevező oklevél szerint is „iuvenis” volt, ami szintén arra mutat, hogy amint elvégezte tanulmányait és begyakorolta magát a karbeli szolgálatba, tagja lett a káptalannak. Az utolsó kanonokot itt Pozsonyban a prépost 1341-ben nevezte ki. Ettől fogva már csak kisebb javadalmakat, oltárigazgatóságot adott. Az 1360-as években az esztergomi érsek, akinek egyházmegyéjébe tartozott a káptalan, a préposttal szemben magának követelte a rendelkezés jogát. 1366 körül, amikor Burghard prépost felszólította kanonokjait: igazolják, mily címen tartják kezükben javadalmaikat, az érsek azzal az indoklással tiltotta meg nekik az engedelmességet, hogy felettük minden rendelkezés, beiktatásuk és eltávolításuk „jog és szokás szerint” őt illeti meg. Tehát negyedszázad sem telt el s az érsek már régi jognak, amely elődeit is megillette, tekintette hatalmát. Felfogását 1390-ben megismételte az esztergomi vikárius¹³ s később is állandóan az érseki praerogativumok közt említi a kinevezés jogát.¹⁴

¹¹ *Haller* i. m. I. k. 28. sköv. I.

¹² *Fraknói* i. m. 45. sköv. I.

¹³ *Knauz* i. m. *Uj Magyar Sion* 1880. 841. sköv., 504. I. — *Szentirmai* i. m. 170. I. *Békefi R.*: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910. 380. I.

¹⁴ *Kollányi F.*: *Visitatio capituli e. m. Strigoniensis anno 1397.* Történelmi Tár 1901. 243. I.

Más káptalanokban még hamarabb következett be a változás. 1331-ben a pozsegai prépost arról panaszkodott, hogy bár a kanonoki prebendák adományozása mindig az ő joga volt, a korábbi pécsi püspök, Job magához ragadta azt, úgy, hogy jelenleg is a pécsi püspök gyakorolja. A panaszra XXII. János pápa vizsgálatot rendelt el,¹⁵ amely aligha végződött a prépost javára. 1353-ban ugyon már a pozsegai prépostságot is a pécsi püspök adományozta¹⁶ s így annak birtokosa aligha mert püspökével szembe szállani. A zágrábi káptalan 1332-i statutuma ugyancsak a püspök tekintélyének túlsúlyát bizonyítja: tanúsága szerint a kanonokokat ő nevezte ki¹⁷ s az 1370-es években a váradi statutum az ottani székeskáptalanra vonatkozólag ugyanezt állítja.¹⁸

A felsorolt adatok kétségtelenné teszik, hogy a királyi alapítású székes- és társaskáptalanok összetételét a XIV. század második felében nem a prépost, hanem a megyés püspök vagy az érsek akarata szabta meg. Azonban csak olyan mértékben, amint azt a pápai kúria megengedte. A hatalomra törés mellett kétszeresen feltűnő, hogy azokban a kis társaskáptalanokban, amelyeket pedig maguk az érsekek alapítottak s így velük a patrónusi jog alapján is egészen belátásuk szerint, minden fenntartás nélkül rendelkezhetek volna, már nem törődtek a kanonoki prebendák adományozásával, hanem a kinevezés jogát nagylelkűen átengedték a prépostnak. Így tett Csanád érsek 1337-ben, amidőn újjá szervezte az esztergomi Szt. György-társaskáptalant, nagy adományokkal látta el és a kanonokok számát négyről nyolcra emelte. Ekkor csak a prépost kinevezésének jogát tartotta fenn magának, ellenben a kanonokokét a prépostra ruházta.¹⁹ Hasonlóképpen járt el Kanizsai János prímás az általa 1391-ben Esztergomban Szt. István első vértanú tiszteletére alapított társaskáptalan szabályainak megállapításánál. Ezek szerint a kanonokok kinevezése, felettük a fegyelmezés és ellenőrzés gyakorlása a prépost kötelessége s az új kanonokot ő csak bemutatja az érseknek.

¹⁵ Koller I.: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Posonii*, 1782. II. k. 352. sköv. I.

¹⁶ Ua. III. k. 59. I.

¹⁷ *Thalčić, I. B.*: *Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis*. 1874. II. k. 13. I.

¹⁸ *Bunyitay V.*: *A váradi káptalan legrégebbi statutumai*. Nagyvárad, 1886. 20. I. — *A pécsi káptalanban a kanonokság 1344-ben „ad collationem episcopi” tartozott.* (*Bossányi Á.*: *Regesta supplicationum*. Budapest, 1916. I/2. k. 69. I.)

¹⁹ *Schmith, N.*: *Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati*. Tyrnaviae, 1768. I. k. 271. sköv. I., *Knauz*: *Monumenta* III. k. 294. sköv. I.

De ugyanúgy volt a harmadik esztergomi kis káptalanban, a Szt. Tamásról nevezettben is.²⁰

Az egyháznagyok eljárása, hogy mit sem törődtek azzal, ki nyeri el ezek kanonoki prebendáit, noha ugyanakkor a nagyobb káptalanok régi szokását megváltoztatták, csak úgy magyarázható, hogy a szerény javadalmak nem érdekelték őket. A kis társaskáptalanok kanonokjai a prebendáriusokkal, karbeli papokkal voltak egy színvonalon — az esztergomi Szt. István-káptalan tagjait kifejezetten közülök kellett kiválasztani — ezek pedig a XIV. század végén viszonylag szerényen élő klerikusok, akik egész nap el vannak foglalva munkájukkal, jövedelmük vagyongyűjtést nem tesz lehetővé, s így állásukra nem áhítoznak a becsvágyó klerikusok. Az érsek, ha egy kedvelt emberét akarja jutalmazni, nem nevezheti ki őt prebendáriusnak, mert az illető nem érezné magát kitüntetve. Az érseket olyasféle kéressel senki sem keresi fel, hogy tegye őt meg prebendáriussá, nem is törődik tehát azzal, hogy kik lesznek a kis káptalanok kanonokjai. Éppen olyan kevéssé gondol rájuk, mint ahogyan az Árpád-korban királyainkat sem érdekelte, vagy csak bizonyos esetekben, hogy kik lesznek a nagy káptalanok tagjai.

Ugyanakkor, amidőn a prépost elveszítette kinevező jogát, a káptalan befolyása is feltűnő módon korlátozódott. Megszűnt a kánoni választás, amelynek értelmében prépost és érsek vagy püspök a kanonokok szavazatával nyerte el méltóságát. Pedig már meggyökerezőben volt egy-két szokás, amely a külföldi gyakorlatot helyenkint igen szembetűnően színesítette. A turnusos szavazási mód ugyan nem honosodott meg — ebben része lehetett annak a ténynek, hogy a jómódú, birtokos nemesség tagjai elsősorban a hadi pályán és a közigazgatásban keresve elhelyezkedést, a káptalanokat nem foglalták le maguknak, s így itt bőven maradt hely a polgári származású klerikusoknak — ellenben arra, hogy a kanonokok nem valamennyien szavaztak, hanem megbízottakra ruházták hatalmukat, nálunk is volt példa. 1301-ben ugyanis a szépei prépostot úgy választották meg kanonokjai, hogy három

²⁰ *Pór A.*: Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. Budapest, 1909. 11. sköv. l., *Kollányi i. m.* Történelmi Tár 1901. 242. l. — A váradi kisebb, Szűz Máriáról nevezett társaskáptalanban is, amely a XV. század első felében alakult, „valószínűleg” csak a prépostot nevezte ki a püspök, a kanonokokat ellenben már a prépost. (*Bunyitay V.*: A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883. II. k. 193. l.) Hasonló volt a helyzet a pápóci (győri egyházmegye) káptalanban s minden jel szerint a győri Szent Adalbert-káptalanban. (*Bedy V.*: A Szent Adalbert vértanú püspök tiszteletére alapított győrhegyi prépostság története. Győri Szemle 1932. 77. l.)

commissariust küldtek ki s miután ezek a jelölt személyében meg-
egyeztek, döntésüket a káptalan megerősítette.²¹

A káptalanok befolyását tagjaik kiszemelésénél a római kúriában kifejlődött gyakorlat szüntette meg. Amióta — a XIV. századtól — a prebendák nemcsak jelentős, hanem egyre növekvő jövedelmet biztosítottak, a pápák figyelmét bürokráciájuk — szolgálatainak jutalmát kérve és várva — fokozódó mértékben irányította feléjük. A kúria így arra törekedett, hogy az érseki, püspöki, préposti javadalmakon kívül a kanonokságok, sőt még a kis oltárigazgatóságok felett is őt illesse meg a rendelkezési jog. Célját nem sikerült simán, ellenállás nélkül elérnie. Az egyháznagyi méltóságok betöltésénél a királyi hatalommal került ellentétbe. Az Anjouk bármennyire le voltak a pápaság iránt kötelezve, esetenként hatalmi eszközökkel is érvényesítették akarataikat,²² ha pedig meghajoltak Avignon előtt, előzékenységük fejében engedményeket kértek. A gyakorlatban mindkét fél — pápa és király — kénytelen volt számolni ellenfele igényeivel. A királyok — Károly Róbert és I. Lajos — óhajára a pápa kinevezte azokat, akiket figyelmébe ajánlottak, viszont ezek meg máskor helyeslőleg vették tudomásul, ha egy pápai tizedszedő püspökséget kapott országukban. Mint a francia származású Galhardus de Carceribus, aki XXII. János megbízásából járt Lengyel- és Magyarországon s előbb titeli prépost, majd esanádi püspök, 1345-ben veszprémi püspök lett — egyházmegyéjét természetesen el sem foglalta, csak megbízottjait küldte el Avignonból a javadalom átvételére — a következő évben pedig Brindisi érseke.²³ A reservatio és provisio kipróbált elvét sikerrel alkalmazta azután a pápaság a káptalani helyek betöltésénél is. Így VI. Kelemen (1342—1352) keresztülvitte, hogy a kanonokságok, ha olymódon üresedtek meg, hogy birtokosaik pápai kinevezéssel püspökséget nyertek el, az ő rendelkezése alá tartozzanak.²⁴ Azt nem állíthatjuk, hogy a XIV. század közepén káptalani stallumot egyedül a pápa adott. Inkább csak az előkelőbb, nagyobb jövedelmű kanonokságokat tartotta fenn magának,²⁵ helyesebben bürokráciája tagjainak. Azoknak, akiket itthon mint idegen klerikusokat emlegettek.

²¹ Knauz: Monumenta II. k. 495. l.

²² Székely Gy.: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Budapest, 1953. 63. sköv. l. — Magyarország története. I/1. k. Elekes L.—Lederer E.—Székely Gy.: Magyarország története a korai és virágzó feudális korszakában. (Kézirat gyanánt.) Budapest, 1957. 136. sköv. l.

²³ Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. Budapestini, 1899. II. k. XLVIII. sköv. l.

²⁴ Koller i. m. III. k. 37. sköv. l.

²⁵ Fraknoi i. m. 47. l.

Érvényesülésük a pozsonyi káptalan történetében így tükröződik: 1331-ben a pápa préposttá Piacenzai Jakabot nevezte ki, a következő évben pedig, amidőn őt a csanádi püspökségre helyezte át, Tamás erdélyi vajda 15 éves fiát, Mihályt. Ez 1342-ig maradt prépost, amíg a váci püspökséget el nem nyerte. Utódja Humbert bíboros, félév múlva pedig Pusterlai Vilmos milánói kanonok, aki természetesen szintén nem tartózkodott Pozsonyban. Amikor konstantinápolyi patriarcha lett, I. Lajos kérte (1350-ben), hogy magyar ember kerüljön a káptalan élére, óhaja azonban csak 1352-ben teljesült. Pusterlai a pápai udvarban élve fenntartotta jogigényét a prépostságra és a pápai kancellária nyilvántartásában el is ismerte azt. Legalább 1374-ben, amidőn mint milánói érsek meghalt, a pápa a prépostságot, most megüresedettnek mondva, Corsinoi Péter bíborosnak adományozta.²⁶ Ezek szerint a pozsonyi prépostság, részbeni megszakításokkal, félévszázadon keresztül olaszok kezén volt. Ugyancsak nagy más káptalanokban is azoknak az olaszoknak, németeknek, cseheknek és lengyeleknek a száma, akik részére egy-egy ottani javadalom le volt foglalva.

A pápai kinevezések ellenére azonban még mindig vannak stallumok, amelyekben a fokozatosan erősödő, hazai egyházi intellektuális réteg tagjai elhelyezkedhetnek. Bár egészen érvénytelen a pápaság és a központi bürokrácia számára nevük és egyéniségük, mégsem engedik ki őket egészen kezükből. Erre elsősorban az anyagi érdek sarkallja őket. A pápai kinevezést tartalmazó bulla kiállításáért ugyanis jelentős díjakat kell leróni, amelyek az avignoni kincstár bevételeiben fontos tételt jelentenek. Nem közömbös tehát, sőt kívánatos a központi bürokrácia érdekeinek szemszögéből, hogy akkor is, amidőn nem az ő tagjai kapják meg a beneficiumokat, az ismeretlen klerikusok tőle nyerjék el kinevező oklevelüket. Ezért törekszik a pápa arra, hogy minden, még a legkisebb egyházi javadalom is általa adományoztassék. Nem akarja kizárni a magyarokat, akiket a király, a püspökök vagy az előkelő főurak ajánlanak neki, supplicatiot nyújtva be hozzá érdekükben, a pápai hivatalnokok igényeinek kielégítése után készségesen ki is nevezi tehát őket.

Az egyháznagyok pártfogoltjai, akik részére — nem számítva rokonaikat — javadalmat igyekeznek Avignonban, Rómában kieszközölni, elsősorban környezetük tagjai: káplánjaik, vikáriusaik, notariusaik. Így szerez Vitus nyitrai püspök 1344-ben káplánjának esztergomi javadalmat, jegyzőjének, aki már zágrábi

²⁶ *Bossányi* i. m. I/1. k. 232., 188. sköv. I., II. k. 162. I., *Knauz* i. m. Uj Magyar Sion 1880. 836. I.

kanonok volt, váci stallumot,²⁷ Fraknói István nyitrai püspök meg 1366-ban kanonokságot unokaöccsének, egy másikat pedig — tulajdonképpen már harmadikat — káplánjának.²⁸ Sőt a pápa, hogy módot adjon a püspököknek, egyre népesedő udvaruk tagjait közvetlenül megjutalmazhatni, általánosságban is felhatalmazta őket néhány állás betöltésére, ha nem is oly mértékben, mint az érdekelték szerették volna. A vágyódás és valóság közti különbséget a következő példák illusztrálják: 1346-ban Miklós pécsi püspök kérte, hogy tíz beneficiumot, kanonokságot is, adományozhasson olyannak is, akinek már van két vagy több javadalma; a pápa négy kinevezésre adott engedélyt, egyenként 25 ezüstmárka jövedelemig.²⁹ I. Lajos 1352-ben felhatalmazást kért a zágrábi püspököknek, hogy a zágrábi és a császmái káptalanban hat-hat javadalmat betölthessen; a pápa kettőt-kettőt engedélyezett.³⁰ IX. Bonifác megengedte a pécsi püspököknek, Alsáni Bálint bíborosnak, hogy székeskáptalanjában, valamint a többi pécsi társaskáptalanban két-két kanonokságot adományozhasson.³¹

Mint látható, az ellentéteket letompító kompromisszum érvényesült. Bizonyára nem minden zavar, fennakadás nélkül. Feltehetőleg nem hiányoztak a panaszok, azonban nem annyira a pápai kinevezések, mint inkább a kúria által kinevezettek ellen. Az a magyar egyháznagy, akinek nem teljesült óhaja, elégedetlenkedhetett, ha nem pártfogoltja nyerte el a kiszemelt beneficiumot s az egyszerű, szerényebb javadalmú magyar kanonokok, érthető, nem örültek, ha a méltósággal és tisztséggel összekapcsolt prebendákat, a lectori, custosi vagy főesperesi javadalmakat olyanok kapták, akiknek nevét sem ismerték. A méltatlankodók azonban szervezkedésre, ellenállásra nem is gondolhattak. A káptalanok egymástól független testületek s nincs módjuk arra, hogy egységes állásfoglalás alakuljon ki körükben. Az elégedetlenség így egyéni jellegű maradt. XIV. századi emlékeink nem szólnak arról, hogy akár az egyházi, akár a világi közvélemény fennakadt volna azokon a jelenségeken, amelyek a pápai kinevezések velejárói. Sem azon, hogy 15 éves gyermek lett pozsonyi préposttá, vagy 1344-ben ugyancsak pozsonyi kanonokhoz Jakab fia János mint világi ember jutott, akit kinevezésekor köteleztek a tonsura felvételére,³²

²⁷ *Bossányi* i. m. I/2. k. 51. sköv. l.

²⁸ *Ua.* II/2. k. 439. sköv. l.

²⁹ *Ua.* I/2. 161. l., *Koller* i. m. III. k. 33. sköv. l.

³⁰ *Bossányi* i. m. I/2. k. 241. l.

³¹ *Koller* i. m. III. k. 199. sköv. l., *Áldásy A.*: Alsáni Bálint bíbornok. Budapest, 1903. 40. sköv. l.

³² *Bossányi* i. m. I/1. k. 189. l.

sem hogy 1352-ben a pápa László fia Istvánt váci kanonokká nevezte ki, bár még csak iskolás, *scolaris* és „*nullo clericali caractere insignitus*”,³³ ugyanebben az évben pedig Lewei Mihálynak, aki még szintén nem érte el a megfelelő kort, esztergomi kanonokságot rezervált.³⁴ A jelenség nem szokatlan, nem is új, mivel már 1264-ben a pápa a székesfehérvári káptalan tagjává kinevezte Endre klerikust, aki még gyermek, „*in etate tenera constitutus*”.³⁵ Az efféle jelenségek panaszra azért sem szolgáltathattak okot, mert azokat a XIV. században rendjén levőknek látták. Kétségtelen bizonyíték erre vonatkozólag, hogy a pápa nem maga kezdeményezte a kinevezéseket, hanem velük befolyásos embereknek tett szívességet: A pozsonyi prépost ugyanis az erdélyi vajda fia volt, Jakab fia János kanonok a kalocsai érsek rokona, és I. Lajos követe, Tamás comes kérte számára a pozsonyi *beneficiumot*,³⁶ László fia István váci prebendája ügyében Garai János veszprémi püspök járt közben,³⁷ Lewei Mihály pedig a zágrábi püspök unokaöccse, akinek érdekében a király nyújtott be folyamodványt.³⁸ Nyilvánvaló, hogy a felsorolt klerikusok akkor is kaptak volna kanonokságot, ha az adományozás nem a pápai kinevezéstől függ. A rendszer ellen az előkelőknek volt a legkevesebb okuk panaszkodni.³⁹ De ha nem is ütközött meg senki gyermekek kanonosságán, a javadalmaknak idegenek kezében való felhalmozásán, távollevőknek a bevételekből részesedésén, az egyházjog alapvető elveinek feladásával a pápaság maga elősegítette, hogy az államra kedvező felfogás alakuljon ki, ilyenformán: Ha a kúria

³³ Ua. I/1. k. 235. l., I/2. k. 234. l.

³⁴ Ua. I/1. k. 317. l., I/2. k. 241. l.

³⁵ *Theiner* i. m. I. k. 267. l.

³⁶ *Bossányi* i. m. I/2. k. 62. l.

³⁷ Ua. I/2. k. 234. l.

³⁸ Ua. I/1. k. 317. l., I/2. k. 241. l., *Kollányi F.*: Esztergomi kanonokok.

Esztergom, 1900. 57. l.

³⁹ A sok idegen mellett, akik javadalmakat kaptak, elenyészően csekély azoknak a magyaroknak a száma, akiket a pápai rendelkezési jog külföldön juttatott *beneficiumokhoz*. Stupellenberch-i Konrádnak, aki 1341-től barsi főesperes, a kölni káptalanban volt javadalma, 1352-ben pedig I. Lajos a németországi kammini káptalanban kért számára *stallumot*, az ő magyarországi származása azonban, mint már családi neve is elárulja, szerfelett kétséges (Vö. *Kollányi*: Esztergomi kanonokok 46. sköv. l. ; *Bossányi* [i. m. I/2. k. 219. l.] Skultétinek mondja.) Lengyel klerikus volt az az Arnold fia Miklós egri kanonok, szabolcsi főesperes, akinek kanonoksága volt Poznańban, 1360-ban pedig meissenai kanonokságot s vele drezdai plébániát kapott. (*Bossányi* i. m. II/2. k. 402. és 389. l.) Politikai okok tették szükségessé s nem javadalomhalmozás következménye, hogy Czudar Imre egri püspök 1385-ben az olaszországi imolai egyházmegye élére került. (*Fraknoi V.*: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székkal. Budapest, 1901. I. k. 288. l.)

annyira szükségesnek találja a hazai társadalommal való együttműködést, hogy a béke kedvéért engedményeket tesz, akkor bajos kifogásolni, hogy az egyházi javadalmak adományozása terén az állam a pápai hatalom helyébe lépjen s átvegye szerepét, főleg ha a kánonjog szabályaitól nem kíván még inkább eltávolodni.

Az említett példák bizonyossága szerint a XIV. századi pápai politika és a feudális magyar társadalom vezető elemei megértették egymást. Harmóniájuk azonban oly sok tényező együttműködésétől függött, hogy változás igen könnyen bekövetkezhetett. Zavart okozhatott, ha akár a pápa, akár a király, átlépve a szokás erejével megállapodott határvonalat, új igényekkel lép fel. De más rendszer bontakozhatott ki akkor is, ha a magyar egyházi társadalomnak korábban erőtlen elemei keresnek maguknak helyet; mintha oly rétegek képviselői volnának, amelyek többé nem tudnak a régi, XIV. századi módon, supplicatiók benyújtásával együttműködni a pápasággal.

A változás jelei Zsigmond uralmának első éveiben kezdtek feltűnni. 1387-ben, amidőn Székesfehérvárott Mária királyné mellé társuralkodónak megválasztották, meg kellett fogadnia, hogy idegeneknek nem fog Magyarországon egyházi méltóságot adni, sőt nem folyamodik a pápához sem érdekükben.⁴⁰ Az ígéretet ugyanazok kívánságára kellett megtennie, akiknek szava Lajos király alatt is döntött az ország ügyeiben. Egyáltalán nem irányult a pápa ellen, hatalmának korlátozására, hanem védelmül szánták, hogy az idegen király ne próbálja pártfogoltjait magyarok rovására elhelyezni. A kérények, amelyekben Zsigmond az 1390-es évek elején egyes hívei számára kanonokságokat kért Rómától,⁴¹ határozottan tanúsítják, hogy a pápa kinevező jogát nem vonta kétségbe. 1394-ben azonban már a pápa jelöltjei ellen fordult. Ebben az esztendőben arról értesült pozsonyi tartózkodása alatt, hogy a bécsi származású Herthmann Miklós pápai kinevező oklevéllel a pozsonyi káptalan egyik kanonoki stallumára igényt emelt. A király ekkor a kanonokokhoz és a préposthoz intézett parancsában meghagyta: A jövőben felhatalmazása nélkül semmiképpen se engedjék meg, hogy pápai vagy legatusi kinevezéssel bárki helyet nyerjen a káptalanban, ilyennek ne adjanak részt a jövedelemből, még ha fel is volna ruházva egyházi büntetés kirovásának jogával. Mindenki ugyanis — jelentette ki — aki befogad idegent, maga

⁴⁰ Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Szerk. Wenzel G. (Monumenta Hungariae Historica. IV. oszt. Diplomáciai emlékek. III.) Budapest, 1876. III. k. 621. l. — (Pór A.) — Schönher Gy.: Az Anjou-ház és örökösei. (Szilágyi S.: A magyar nemzet története. III. k.) Budapest, 1895. 397. l.

⁴¹ Fraknói: A kegyúri jog. 75. l.

veszti el javadalmát. Eljárását, tilalmát úgy indokolta, hogy ő a pozsonyi káptalan patrónusa, s ezért köteles a régi magyar királyok kegyúri jogát megvédeni azokkal az idegenekkel szemben, akik a pozsonyi kanonokságokat többnyire kezükben tartják, az ország jogszokásait és törvényeit pedig nem ismerve, sok zavart és botrányt okoznak.⁴² A szigorú hangú rendelkezések korántsem akarták a pápai intézkedések jogosultságát kétségbevonni, noha régi kegyúri jogokra hivatkoznak. A pápa által kinevezett kanonok ugyanis csak akkor nem fogadható be a káptalanba, ha nincs a király beleegyezését feltüntető oklevele; ebben az esetben az uralkodóhoz kell őt utasítani. Következésképp, ha valaki a kúria kinevezéséhez megszerezte a király hozzájárulását, még ha idegen is, kaphat stallumot. Vagyis Zsigmond nem az adományozás, hanem a consensus jogát követelte. Herthmann azonban nem tágított és hogy érvényt szerezzen a bullának, pápai felhatalmazásra interdictum alá vetette a pozsonyi egyházat. A káptalan panaszára ekkor a király Budáról szigorúan meghagyta, hogy a kanonokok Herthmannat ne fogadják be, az interdictummal se törődjenek, a misézést és zsolozsmázást pedig végezzék tovább zavartalanul. Parancsa nagyfontosságú általános kijelentést is tartalmazott: Nem akarjuk — mondotta Zsigmond —, hogy valami bullás, főleg pedig idegen, Magyarországon egyházi javadalmat nyerhessen el.⁴³

A két pozsonyi rendeletben Zsigmond az idegenekkel, a külföldi klerikusokkal szemben a hazaiak érdekeinek védelmezőjéül mutatkozik. Ily állásfoglalásra azonban korántsem uralkodói kötelességeiről vallott felfogása ösztönözte. Idegeneknek ismételt juttatott javadalmat. Ha familiarisát és káplánját, a neve után ítélve brandenburgi származású Con Przibislaust 1391-ben a bártfai plébániához, majd a budai főesperességhez juttatta,⁴⁴ azt még megérthetjük, de mit szóljunk ahhoz, hogy ugyanaz a Herthmann Miklós, akit oly erélyesen akadályozott meg a pozsonyi kanonokság megszerzésében, királyi elhatározásból hamarosan az abauji főesperesség birtokosa lett?⁴⁵ Zsigmond következtlen-

⁴² Knauz N.: A bullások. Magyar Sion I. (1863) 413. sköv. I.

⁴³ Uo. 416. sköv. I.

⁴⁴ *Fejér* X/1. k. 685. l. — Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. I. sor. III. k. (IX. Bonifác pápa bullái.) Budapest, 1888. 256. l. (A továbbiakban: Mon. Vat.)

⁴⁵ IX. Bonifác 1401-ben arra hivatkozott, hogy Nicolaus Hartmanni, miután elnyerte a főesperességet, majd azt a pápai kúriában kedvező ítélettel biztosította a maga számára, több év óta távol van javadalmától. Mivel a római bíraskodás általában hosszadalmas volt, ennek időtartama és a „több év” együttesen közel hozzák 1394-hez Herthmann kinevezésének dátumát. A pápa szavai szerint a főesperesség az ő rendelkezése alapján lett Herthmanné. Néhány

sége csak úgy magyarázható, hogy mindkét 1394-i rendeletének kiadására a pozsonyi káptalan panasza indította, amire egyébként az oklevelek betű szerint is utalnak. Ezek szerint azonban a bullások elleni intézkedés a kanonokok állásfoglalásának, érdekei védelmének volt a kifejezője.

Zsigmond egyéniségének imént jelzett sajátságos vonása, hogy gyakorlati érdekektől vezetettve könnyen alkalmazkodott a mindenkori erőviszonyokhoz, a továbbiakban is megkönnyíti számunkra azoknak a társadalmi tényezőknek a felismerését, amelyeket egy elveihez merevebben ragaszkodó uralkodó intézkedései egyébként szinte teljesen eltakarnának az utókor szeme elől.

A feltevést, hogy az 1387-i ígéret és az 1394-i rendelkezés valóban szélesebb körök kívánságainak feleltek meg, meggyőző bizonyítékkal támasztja alá a köznemesség kiküldöttjeinek részvételével Temesvárott 1397-ben tartott országgyűlés. Az itt hozott végzések lényegükben megismétlik s általános érvényűekké teszik azokat. A decretumban Zsigmond kötelezte magát, hogy külföldről bevándorolt híveit eltávolítja, a jövőben pedig közülök sem világít, sem egyházit nem juttat méltósághoz vagy javadalomhoz. Kivételképpen csak azt engedte meg az országgyűlés, hogy Stibor vajda, Eberhard zágrábi és Maternus erdélyi püspökök, a király legbizalmasabb emberei, megtarthassák méltóságukat. Az 1394-i rendelet tartalma ilyen formában nyert helyet a végzések között: "Bullások egyházi javadalmat ne nyerhessenek el, kivéve azokat, akik a kegyúrtól kapják".⁴⁶ Vagyis azok a klerikusok, akiket a kegyurak ajánlására vagy kérelmére nevez ki a pápa, beneficiumok birtokosaivá lehetnek.

A rendelkezések a szentszéknék a javadalmak adományozása körüli korlátlan hatalmát kétségtelenül szűkítették, illetőleg feladatuk lett volna a pápát arra kényszeríteni, hogy minden esetben hallgassa meg a király és a többi patrónus kérelmét, óhaját, javaslatát. Tiltó szavuk korántsem tette lehetetlenné az együtt-

ssal alább azonban azt mondja, hogy egyesek királyi, mások pedig, mint Sinka Mihály, püspöki kinevezéssel bitorolták azt, mégpedig egyaránt kanonoki prebenda nélkül „in dicti Nicolai et Michaelis animarum periculum”. Mivel Herthmann sem volt az egri káptalan kanonokja, reá kell vonatkoztatnunk a „regia... auctoritate” szavakat, következőleg a pápai bullát a királyi kinevezést megerősítő intézkedésnek tekinthetjük. Egyébként IX. Bonifác 1401-ben Herthmann megfosztotta főesperességétől. (Mon. Vat. I/4. k. 397. l.)

⁴⁶ „Preterea beneficia ecclesiastica bullati acceptare non valeant, nisi illi, quibus per patronos ipsarum ecclesiarum ipse ecclesie conferuntur.” (Knauz N.: Az 1397. évi országgyűlés végzeménye. Magyar Történelmi Tár III. k. 230. l.)

működést a világi és egyházi hatalom képviselői közt. Zsigmond IX. Bonifácnak, a Rómában élő pápának a híve volt s minden bizonnyal el tudta volna kerülni, hogy a javadalmak kérdése miatt kenyéértörésre kerüljön a sor. Amidőn azonban uralmi törekvéseik és személyes érdekeik összeütköztek, éles harc robbant ki köztük. Ennek előjelei 1401-ben mutatkoztak, amidőn a választófejedelmek egy része Zsigmond testvére, Vencel ellenében Ruprechtet helyezte a német birodalom élére, IX. Bonifác pedig az új király mellé állott. A pápa már ekkor számolt Zsigmond elszakadásával,⁴⁷ erre azonban csak két év múlva került sor. Kis Károly fiának, László nápolyi királynak fellépése és pápai követ kíséretében megjelenése Dalmáciában nem hagyott fenn kétséget, hogy IX. Bonifác egyengeti útját.⁴⁸A zavarok, amelyek a zárai koronázást megelőzték, amidőn a főpapok nagyobb része a pápa parancsára elpártolt a törvényes uralkodótól, Zsigmondot arra bírták, hogy felmondja IX. Bonifácnak az engedelmességet, anélkül azonban, hogy az ellenpápa-hoz csatlakozott volna. Egyidejűleg, aug. 9-én élve a Venceltől nyert birodalmi helytartói és cseh kormányzói hatalommal csehországi helytartóihoz és tanácsosaihoz intézett utasításával javadalomvesztés terhe alatt megtiltotta valamennyi egyházinak, hogy a pápai kamarának adót, illetéket, tizedet megelgáltassanak, vagy a pápától és követőtől valamely iratot elfogadjanak.⁴⁹

A rendelet erős csapás a pápai kúriára: megfosztja ezt Csehországból származó minden jövedelmétől. Az intézkedés méltán hasonlítható a XIV. századi angol törekvésekhez és eredményekhez. Mint a szigetországban, itt is erőteljes, öntudatos polgárság áll mögötte. Rendeletét Zsigmond, igaz, Pozsonyban adta ki, azonban másfél évi csehországi távolléte után, amidőn a nápolyi párt felkelése hazatérésre kényszerítette s egész uralma kockán forgott, visszaérkezések sorozata szinte első intézkedése gyanánt.⁵⁰ A háttér,

⁴⁷ Deutsche Reichstagsakten. IV. k. (Deutsche Reichstagsakten unter König Ruprecht I. Hrsgg. v. J. Weizsäcker.) Gotha, 1882. 22. l.

⁴⁸ Ua. V. k. 407. l.

⁴⁹ Pelzel, Fr. M.: Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus. Prag u. Leipzig, 1790. II/2. k. 92. l., kéziratban fennmaradt német fordítás. Fraknoi ugyancsak valamely codexben megtalálta az oklevél latin szövegét s azt le is másolta (Fraknoi-gyűjt. 14. fasc.). Elfelelte azonban feljegyezni a codex őrzési helyét s jelzetét. A két szöveg összehasonlításából kétségtelen, hogy a latin a teljesebb és pontosabb; ez pl. hat tanácsost sorol fel névszerint, míg a Pelzelnél közölt csak ötöt. (Vö. Zs. O. II. k. 2568. sz.)

⁵⁰ Zsigmond 1403. júl. 18-án még Kuttenbergben tartózkodott, Pozsonyban kiadott első ismert oklevele pedig aug. 4-én kelt. (Zs. O. II. k. 2544. és 2563. sz.)

amely még mindig szeme előtt lebegett, a virágzó cseh városi élet, a visszhang pedig, amelyre neki is vágyakoznia kellett, a cseh polgárság helyeslése. Környezetében az a bizalmasa van ekkor mellette, aki származásánál s neveltetésénél fogva a legtermészetesebb módon ismertethette meg vele ennek a polgárságnak vágyait: titkos kancellárja, Uski János. Nevét szülőhelyétől, az Elba menti Austí, Ustí városkától, a németek Aussigjától kölcsönözte, tudományos képzettségét pedig, a prágai egyházmegyei klerikus megjelölésből következően, az itteni egyetemen. Magyarországra Stibor vajda szolgálatába állva jutott el. 1396-ban ennek jegyzője és káplánja⁵¹ s így bizonyára az ő támogatásával nyerte el itteni egyházi javadalmait: 1392-ben erdélyi kanonokságot,⁵² pár év múlva a budai plébániát,⁵³ majd a pécsi és pozsonyi prépostságokat. Mint prépost már a király titkos kancellárja (1402-től), 1402/3-ban morva- és csehországi tartózkodása alatt állandó kísérője.⁵⁴ Az 1403-i rendelet eredeti példánya nem ismeretes ugyan s így hiányzik a döntő érv, hogy annak élén valóban a „Demandato domini regis Johannes prepositus Quinqueecclesiensis secretarius cancellarius” szavak állottak, Uski tanácsadói szerepét mégis bizonyosnak véljük.

A hazai viszonyok, amely mértékben eltértek a csehországiaktól, más intézkedéseket kívántak 1403-ban. Zsigmond habozás nélkül megtette ezeket. Rendeletei nem maradtak fenn, talán feleslegesek is voltak, mert tettek pótolták azokat, későbbi feloldásokból azonban világosan kitűnik, hogy a pártütő egyháznagyok birtokait, jövedelmi forrásait világi urakkal lefoglaltatta, ezekre

⁵¹ Lukesics J. Uski János veszprémi püspök, Zsigmond király diplomatája. Századok 1908. 2. l.

⁵² Mon. Vat. I/3. k. 199. l.

⁵³ 1398-tól volt plébános. Zs. O. I. k. 5501., 5527., 5854. sz.

⁵⁴ Nevét feltüntető kancelláriai jegyzetek olvashatók a Codex diplomaticus Saxoniae Regiae I. rész B. oszt. II. k. 272., 288., 322. l-on kiadott oklevelekben. Budán a két plébánia közül a németek egyházát, amely a magyarokénál tekintélyesebb és gazdagabb volt, mondhatta a sajátjának. Mivel ennek parochusa a polgárok választásából szokta elnyerni javadalmát, Uskit német származásúnak vélhetnők. Meg kell azonban gondolnunk, hogy nem patricius rokonoknak vagy lelkipásztori működéssel megszerzett valamiféle vonzalomnak köszönhetette tisztét. Mivel 1417-ben negyven év körülinek mondotta magát (*Finke*: Acta IV. k. 807. l.) s mert ily módon 25 éves korában lett erdélyi kanonok, ideje sem volt, hogy pár esztendő alatt Budán népszerűsége tegyen szert. A plébániához ugyanannak a főúrnak a támogatása segíthette, valószínűen a király ajánlásával párosulva, aki mint fiatal klerikust Magyarországra hozta: Stibor vajda. Bár a kérdés, hogy német vagy cseh származású volt-e, az előttünk ismert adatok alapján nem dönthető el, neve után, mivel ez származási helyének cseh, nem pedig német alakjából képződött, cseh eredetűnek kell tartanunk.

bízva az egyes egyházmegyék kormányzását. Maróti János macsóiban a kalocsai érsekséget, Stibor vajda az egri; Szécsi Miklós a veszprémi püspökséget évekig kezében tartotta⁵⁵ s ha Corbaviai Károly visegrádi várnagy a vácit, Bessenyő Pál pedig a győrit nem ily sokáig igazgatta is,⁵⁶ nem lehet kétségünk, hogy a többi egyházmegye, amelyeknek püspökei Nápolyi Lászlóhoz csatlakoztak, hosszabb-rövidebb időre ugyanerre a sorsra jutott.⁵⁷ A legmegalázóbb helyzetbe Kanizsai János esztergomi érsek, az iménti főkancellár került. Zsigmond első indulatában megfosztotta érsekségétől⁵⁸ s bár az általános amnesztiát azután reá és családjára is kiterjesztette,⁵⁹ dézsmajövedelmeit lefoglaltatta s ugyanakkor a királyi bevételek után a régi szokás szerint a mindenkori érseknek járó tized folyósítását felfüggesztette. Csak 1407 decemberében ígérte meg, hogy az utóbbit január 1-től kezdve ismét kiadatja Kanizsainak,⁶⁰ a földesurakat azonban megkésve, 1408. szept.

⁵⁵ Zs. O. II. k. 5129., 6650. sz., *Fejér* X/4. k. 212. l.

⁵⁶ Zs. O. II. k. 5397., 4839. sz. Nem volt ellenben politikai oka, hogy Cillei Hermann dalmát-horvát-szlavon bán 1406-ban a zágrábi püspökség gubernatora is (Zs. O. II. k. 5014. sz.). Eberhardnak a váradi püspökségre való átmenetele és Scolari András zágrábi püspöki kinevezése közt jutott feladatául a püspökség kormányzása.

⁵⁷ Fraknói szerint (A kegyúri jog 95. l.) Zsigmond „a hatalmi körébe eső főpapi székek javadalmaikat lefoglalta és világi kormányzók kezelésére bízta. Kalocsán Garai Miklós nádor, Egerben Stibor vajda, Veszprémben Szécsi Miklós, Vácon Lévai Cseh Péter, Szerémben Garai János viselték ezt a tisztelet”. Fraknói forrás gyanánt egy 1404. aug. 31-i királyi kiváltságlevéllel záradékára hivatkozik, amelyet *Róka János* „Vitae Vesprimiensium praesulum” c. munkája (Posonii, 1779. 224. l.) tett közzé. A záradék, Róka szerint felsorolva az üresedésben levő egyházmegyéket, így végződik: „Colocensis Nicolao de Gara, Agriensis Stiborio de Stiboricis, Vesprimiensis Nicolao de Széch, Vaciensis Petro Cseh de Leva et Syrmienis Ioanne de Gara ecclesiarum praeclaris custodibus, ut ajunt, lupis existentibus”. Szinte kár szót vesztegetni, oly nyilvánvaló, hogy egy királyi oklevél nem nevezhette az uralkodó legbizalmasabb tanácsadóit farkasoknak. Mégis utána jártunk, melyik lehet az az oklevél, amelyre Róka támaszkodik. Szövege a Hevenes-gyűjteményben (Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem könyvtára I. k. 183. sköv. l.) olvasható s utóbb *Fejér* is kiadta (X/4. k. 308. l.). Bár rendkívül különös oklevél, mert 1404. aug. 31-i kelettel közli Zsigmond 1405. évi második decretumát, mégpedig a fehérvári káptalannak az itteni keresztések számára 1404. dec. 19-én készített átirásában (*Fejér* X/4. k. 333. l.), a záradék pontosan megegyezik a korabeli királyi kiváltságlevelekével s egyetlen szó sincs benne Róka szövegéből. Megmagyarázhatatlan, hogyan tudta Fraknói hitelesnek elfogadni Róka közlését s arra mint megbízható kútfőre ismételtelen hivatkozni. (I. m. 506., 512., 517., 518., 520. l.)

⁵⁸ 1403. máj. 13-án, amidőn Morvaországból hazatérve, az osztrák határon fekvő Feistritz városban tartózkodott, volt esztergomi érseknek nevezte Kanizsait. (Zs. O. II. k. 2422. sz.)

⁵⁹ Okt. 29-én. *Fejér* X/4. k. 230. l.

⁶⁰ Zs. O. II. k. 5849. sz.

1-én szólította fel, hogy az érseki dézsmások számára engedélyezzék a gabona- és bortized beszedését, amidőn a kenyérmagvak összegyűjtésének határideje⁶¹ már letelt.⁶² Őt teljes évig a királyi kincstárba folyt tehát az esztergomi érsekség jövedelmének túlnyomó része s mert Kanizsai ezalatt csak ahhoz a hányadhoz jutott hozzá, amit Zsigmond engedélyezett számára, Stibor vajda 1405-ben teljes joggal nevezhette magát az egri püspökségen kívül az érsekség gubernatorának is.⁶³

Zsigmond helyzetét megkönnyítette, hogy a világi társadalom nemcsak fenntartás nélkül helyeselte eljárását, hanem maga is rácsapott az egyházi birtokokra s ezeket szinte szekularizációs-szerűen igyekezett megszerezni. Kanizsai János 1403. szept. 1-én, tehát négy héttel Nápolyi László megkoronázása után, úgy tudta Zárában, hogy a lengyel Péter nyitrai püspökön, a cseh Hinko zobori apáton kívül Garai Miklós és János, Stibor vajda, Szécsényi Simon, Lévai Cseh Péter, Forgách Péter, Gordovai Fancs Bertalan, Szántói Lack Jakab és Dávid, Smylo pozsonyi-, Bohussa trencsényi-, Selich árvai-, Szécsi Gál zólyomi-, Musticius surányi várnagyok, azaz ispánok vettek részt a foglalásokban,⁶⁴ vagyis, ha az utóbbiakat, mint a királyi hatalom végrehajtó közegeit figyelmen kívül is hagyjuk, az északnyugati megyék legnagyobb birtokosai. Ugyanitt a városok — Pozsony és Nagyszombat — polgárai, valamint a nemesek a tized megfizetésének vagy jobbágyaik általi kiadásának megtagadásával fejezték ki érzelmeiket,⁶⁵ sőt helyenként egyes birtokos nemesek az egyháziak letartóztatásától és kifosztásától sem riadtak vissza.⁶⁶ Zsigmond akciója gyors és eredményes volt. S mert a birtokos egyháziak elsősorban feudális urak, akik falvaiktól és tizedjövedelmeiktől elszakítva egyszerre valósággal megbénulnak, a legalkalmasabb ellenfeleinek meg-törésére.

Ily súlyos intézkedések mellett a jóval enyhébb csehországi rendeletet felesleges lett volna Magyarországra vonatkoztatva kiadni. A pártütő magyar főpapok elmozdításával és az egyházi javak lefoglalásával Zsigmond sokkal erősebben sújtotta a pápát,

⁶¹ Vö. *Székely*: Tanulmányok. 324. l.

⁶² Zsigmond rendeletei Zólyom, Liptó, Turóc, Árva, valamint Komárom megye birtokosaihoz: Zs. O. II. k. 6312. és 6313. sz. Kanizsai a tornai tizedkerület dézsmáinak begyűjtésére már jún. 24-én utasítást adott. (Uo. 6175. sz.)

⁶³ „ecclesiarum Strigoniensis et Agriensis gubernator per regiam maiestatem constitutus.” (Zs. O. II. k. 3608. sz.)

⁶⁴ *Fejér* X/4. k. 253. l. Vö. Zs. O. II. k. 2594. sz.

⁶⁵ *Fejér* X/4. k. 254. l.

⁶⁶ Így tett a Heves megyei Poroszlói János; ennek magatartását Zsigmond utóbb azzal magyarázta, hogy az ő utasítására járt el. (Zs. O. II. k. 3997. sz.)

mint Csehországban az adózás meggátolásával. Afelől, hogy a világi gubernátorok nem fogják megengedni az egyházi jövedelmek bármily csekély hányadának a pápa javára fordítását, bizonyára senkinek sem lehettek kételyei.⁶⁷ Amint azonban 1403 őszén tisztázódott a belpolitikai helyzet s a pártütő egyháziak és világiak, élve az amnesztiával, tömegesen visszatértek Zsigmond hűségére, majd a következő hónapokban a makacsabbak is iparkodtak kegyelemlevelet kieszközölni maguknak, szükségessé vált a megenyhült légkörnek megfelelően szabályozni a magyar állam és a pápaság viszonyát. Így került sor 1404. április 6-án, ugyancsak Pozsonyban, a „*placetum regium*” néven⁶⁸ emlegetett rendeletnek a kibocsátására. Ebben Zsigmond megismétli 1394-i határozatait és az 1397-i decretum rendelkezését, hogy bullások királyi hozzájárulás nélkül nem nyerhetnek el Magyarországon javadalmat, sem nem tarthatnak engedélye nélkül birtokukban ilyet, ha a zavarok ideje alatt már szereztek volna;⁶⁹ majd megtűtja, hogy megüresedő beneficiumokat egyháziak mint kegyurak ajándékozzanak, mivel betöltésük ügyében a rendelkezést a maga számára tartja fenn, rezerválja, míg a világi nemesek, akiket megillet a kegyúri jog alapján a választás és bemutatás joga, továbbra is megtehetik azt; végül elrendeli, hogy nem szabad peres ügyben Rómából vagy a pápai bíróságtól származó ítéletleveleket, idézéseket királyi engedély nélkül kihirdetni, tilalmainak áthágóit mint felségsértőket fej- és jószágvesztéssel fenyegetvén meg.⁷⁰

⁶⁷ Fraknói feltételezte, sőt bizonyosnak vette, hogy Zsigmond „a magyarországi rendekhez” a csehországiával „teljesen azonos” utasítást intézett. (A kegyúri jog 91. l.) Döntő érvnek a *placetum regium* „*quemadmodum pridem factum et dispositum fuisse recolimus*” szavait tekintette, mint amelyek az 1403-i rendeletre utalnak. Ez a kifejezés azonban az 1404-i határozatnak nem általános részében, hanem a bullásokról szóló pontjában jön elő s ily módon egyrészt az 1394-i rendeletekre, másrészt a temesvári decretumra hivatkozik.

⁶⁸ *Marczali H.*: A magyar történet kútforrások kézikönyve. Budapest, 1902. 234. l.

⁶⁹ Fraknói a rendelet ezen pontjának „*durantibus instantibus discensionum regni nostri temporibus et presenti decreto nostro immutato vel irrevocato per expressum*” szavait, amelyek közül az aláhúzottakat még nem ismerte, az egész oklevélre vonatkoztatta s belőlük „minden kétségen kívül állóan” azt következtette, hogy Zsigmond az egész *placetum regium*-ot ideiglenes intézkedésnek szánta (A kegyúri jog 95. l.).

⁷⁰ Az esztergomi primási levéltárban (Capsa V. fasc. 29. nr. 494.) őrzött oklevél szövege rögzítő ismeretes (Vö. Zs. O. II. k. 3094. sz.), közli Fraknói is (Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez. Budapest, 1899. 8. sköv. l.), azonban hibás olvasásból oly tévedéssel, amely egyik igen lényeges pontjának értelmét teljesen megváltoztatta. A kiadások szerint ugyanis „*nece aliquis praelatorum... pariter nobiles saeculares ... beneficia qualiacunque cuicumque providere ... valeat atque possit*”, holott az eredetiben, mint Kollányi

A rendelet, mint tartalmából kitűnik, elvileg egyáltalán nem vonja kétségbe a pápai kinevezés és bíráskodás jogosultságát, azzal azonban, hogy a királynak, mint az államhatalom képviselőjének hozzájárulásától teszi függővé gyakorlati érvényesülését, a valóságban hatálytalanítja. Itt azonban nem áll meg, hanem a főpapok ellen fordul. Egész jellege s szinte minden szava elárulja, hogy a világi főurak állották körül Zsigmondot, fenyegetően tekintve a király hűségére csak az imént visszatért egyháznagyokra. *Deliberatio domini regis et baronum* olvassuk az oklevél élén s a szokásos formulából a *prelatorum* szónak az elmaradása már magában is elárulja, hogy kikkel tanácskozva hozta meg döntését a király. A rendelet teljes mértékben biztosítja a főurak, sőt a birtokos nemesség, tehát az állam sorsának intézésében akkor egyáltalán szóhoz jutó legtágabb csoportok érdekeit azzal, hogy kimondja: ők kegyúri joguk alapján szabadon választhatnak és prezentálhatnak, azaz juttathatnak monastorokat, plébániákat azoknak a klerikusoknak, akikre választásuk esik. Ugyanakkor megtagadja ezt a jogot a főpapoktól. Közülük senki sem rendelkezhet beneficiummal, tehát kanonoksággal, plébániával, kápolna- és oltárigazgatósággal, hiszen mindezeknek az adományozása a királytól függ még akkor is, ha gyakorlat és hagyományok, sőt az alapítás ténye az egyházi patronátus mellett tanúskodnak.⁷¹ Többé már nem a pápai kúria visszaskorításáról van tehát szó, hanem ittthon minden egyházi tényezőnek a javadalomjuttatásból való kizorításáról. Ez a pont, amely hiányzik a csehországi rendelethől, ugyanakkor a pápai adózás eltiltásáról szóló határozatnak a placetum regiumból való kimaradása egyaránt kellő magyarázatot nyerhet a két ország társadalma közötti különbségből. Ha ott az erős polgárság jelenlétével kapcsoltuk össze a pénzügyi vonatkozások előtérbe jutását, nálunk a nagybirtokosoknak a túlsúlyával megindokolhatjuk érdekeik messzemenő figyelembevételét. Egy pillanatra sem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a főurak ekkor a királynak mintegy uralkodó társai, ez nélkülök egyetlen jelentős intézkedést sem tehet s így számukra csak előnyös lehet, ha megerő-

megállapította (A magán kegyúri jog 152. l.) „nec aliquis praelatorum ... praeter nobiles saeculares ... beneficia ... providere ... valeat atque possit” szavak állanak, ami a világi kegyurak jogának épségben tartását bizonyítja. A szövegnek (O. L. Filmtár) azonban Kollányin túlmenően valamennyi hiányosan közölt része kibetűzhető.

⁷¹ „nec aliquis praelatorum ... beneficia ... providere ... preter nostram maiestatem, cuius dispositioni, collationi et provisioni ea pleno iure reservamus ... valeat.”

sődik az egyháziak hátrányára. További különbség, hogy a csehországi rendelet óvakodik beleavatkozni a cseh egyházi társadalom belső ügyeibe, viszont a placetum regium azzal, hogy a királynak biztosítja a beneficiumok betöltésének jogát, megváltoztatja a magyar egyháziak érvényesülésének az előző évtizedekben kialakult rendszerét.

A placetum regium, betűszerinti értelmében fogva fel, korlátokat vont, de ugyanakkor érvényesülési lehetőségeket is teremtett. A jövőnek kellett eldöntenie, hogy a gyakorlatban kik — egyesek, csoportok és rétegek — s milyen mértékben tudják hasznukra fordítani a lehetőségeket.

V.

A PLACETUM REGIUM-TÓL KONSTANZIG

Az előnyöket már a rendelet kiadása előtt felismerte két egyháznagy: a főkancellár, Eberhard és a titkos kancellár, Uski János. Ezért is nyújtottak segédkezet Zsigmondnak, tanácsaikkal buzgón támogatva őt a pontok megszerkesztésében. Eberhard zágrábi püspöknek Zsigmond melletti tántoríthatatlan hűsége 1404-ben a főkancellárságot hozta meg. Számára a hűség magától értetődött, a nápolyi párt győzelme menthetetlenül ketté törte volna pályáját. Csak az imént került Felsőpfalzból Magyarországra, családjának még ideje sem volt rokoni kapcsolatokat teremteni a főurakkal,¹ s így minden támasz nélkül, ellenségektől és irigyektől körülvéve, sorsa a legszorosabban összeforrott Zsigmondéval. Minden erejét latbavetette tehát ennek érdekében s azzal a pápával szemben, aki egy címzetes püspökségre helyezte át,² — magyarán: megfosztotta egyházmegyéjétől — kész volt királyának minden tanácsot megadni, ami csak alkalmas uralmát biztosítani. Bár más választása nem volt, számításnak is bevált, hogy Zsigmondot szolgálva többet elérhet, mint a pápa kegyét keresve. Egyik unokaöccsét, a metzi egyházmegyei hornbachi bencés monostor szerzetesét, aki 1399-től a topuszkói ciszterci apátsággal volt kénytelen beérni, 1404-ben a pannonhalmi monostor élére állította, majd 1406-ban a veszprémi, 1409-ben a még busásabb jövedelmű pécsi püspökséget szerezte meg számára,³ másik unokaöccsének, Henriknek pedig 1406-ban a garamszentbenedeki, a következőben meg a kolozsmonostori bencés apátságot adatta,⁴ ahol az mindaddig maradt, míg testvérét nem követhette a pécsi püspökségben. Függetlenül ezektől a sikerektől, Eberhardban egy pillanatra sem merülhetett fel 1404-ben a kétség, hogy kisebb

¹ Családjáról olv. *Wertner M.*: Alben, Turul 1910. 173. l.

² Mon. Vat. II/4. k. 565. l.

³ A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története III. k. 33. sköv. I., Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis II. k. LVI. sköv. I., Zs. Ő. I. k. 5925. sz., II. k. 5118. sz.

⁴ A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története XII. B. k. 103., 76. sköv. I., Zs. Ő. II. k. 5399. sz.

káptalani javadalmat mint kancellár szintén bármikor kieszközölhet majd a királytól egy-egy káplánja, jegyzője, vagy pártfogoltja számára, esetleg úgy, hogy — bár királyi felhatalmazás alapján — ő lesz az adományozó. Valóban, oklevéllel is igazolható, hogy a császári főesperesnek ő adott zágrábi kanonokságot. A mindkét ágon lovagi nemzetségből származó Berger Konrádnak, aki, neve után ítélve, bizonyára a püspök honfitársa.⁵

Az aggodalom, hogy kár éri, ha nem személyesen intézkedhet a javadalmak felől, amelyeknek patrónusai voltak a korábbi zágrábi püspökök, Eberhardot egyáltalán nem fészélyezhette az 1404-i rendelet kiadásakor. De ugyanígy megtalálhatta számítását a király másik tanácsadója, Uski János is, aki 1404-ben még mindig titkos kancellár.⁶ A titkos pecsét, amely az 1404-i rendeleten látható, eleve is kétségtelenné teszi, hogy Uski kezén ment az keresztül, a fogalmazás, a sajtóságos stílus, amely elüt a Magyarországon korábban és későbbben dívott oklevélnyelvezettől, ugyancsak Uski szerzősége mellett szól.⁷

Ezek szerint egy püspök és egy prépost, mindketten röviddel előbb bevándorolva, úgy látta 1404-ben, hogy minden nagyravágyó céljukat elérhetik a Róma nélküli rendszerben. Magatartásuk hatás nélkül semmiképpen sem maradhatott. Az egyházpolitika új irányából származó előnyöket és hátrányokat mérlegelve valamennyi magyar egyháznagy megérthette, hogy a király iránti hűségükkel és a pápával szembeni közömbösségükkel csak arról a lehetőségről mondanak le, hogy az állam és Róma között közbenjáró szerepet vigyenek s egyiket a másik ellenében kijátszva, függetlenségüket megerősítsék. A lemondás ily jelentős szerepről bizonyára csak igen kevés magyar főpapnak esett nehezére, mivel a nagyvonalú játéokra az egykori titkos kancelláron, Szepesi Jánoson és a főkancellárságtól megfosztott Kanizsai János esztergomi érseken kívül mások erőt nem igen érezhettek magukban. Cselekvési szabadságuk elvesztése elviselhetetlen veszteségnek tehát aligha tűnt fel előttük.

A placetum regium kiadását követő években, a végrehajtás során az előnyök fokozott mértékben előtűntek. A gyakorlat azt mutatta, hogy Zsigmond tetszése szerint nevezett ki püspököket vagy hagyta betöltetlenül az egyházmegyéket, miközben jövedelmüket állama javára szedette be, a legkevésbé sem zavartatva

⁵ Zs. O. II. k. 7618. sz.

⁶ 1404. ápr. 18-án Zsigmond secretariusának nevezi. (*Fejér* X/4. k. 312. l.)

⁷ *Karácsonyi* (i. m. 43. l.) „Eski János pécsi prépost alkancellárt” és „Sennberg János pozsonyi prépost secretariust” tévesen két személynek tartja s az 1404-i rendelet sugalmazójául az utóbbit jelöli meg.

magát attól, hogy a pápák szintén azok élére próbálták állítani a maguk jelöltjeit. A pápai udvarnak az a György nevű klerikusa, aki mint bullás 1397-ben sikertelenül próbálkozott a boszniai püspökség birtokába lépni, 1403-ban hiába nyerte tehát el IX. Bonifációtól a veszprémi egyház kormányzását. Kiállíthatta Rómában servitium-fizetési kötelezvényét, ottani összeköttetéseivel elérhette, hogy haláláig, két évtizeden keresztül, az egymást követő pápák őt tekintették a törvényes püspöknek, egyházmegyéjében azonban még csak meg sem jelenhetett.⁸ A főurak, a bárók teljes mértékben kiaknázták előnyös helyzetüket, hogy a király előtt közvetlenül tolmácsolhatták óhajaikat. Püspöki székbe emeltették tehát hozzátartozóikat, mint Ozorai Pipo sókamara- és temesi ispán Firenzéből elhozott rokonát, Scolari Andrást, 1407-ben a zágrábi, majd két év múlva a váradi egyház élére állítatva őt,⁹ ha pedig még túlságosan fiataloknak látszottak, legalább egy-egy káptalani javadalmat eszközöltek ki számukra. Rozgonyi Simon országbíró hasonló nevű fia 1409-ben még alig hagyhatta el gyermekéveit, hiszen 1444-ben a várnai csatában bandériuma élén küzdve esett el, királyi adományból mégis hozzájutott a szepesi olvasókanonoksághoz. Mégpedig nem is valami sima módon. A kanonokságnak ugyanis volt jogszerinti tulajdonosa a Sáros megyében birtokos Macsolai-család Arnold nevű tagjának személyében, aki azt 1401-ben pápai kúriai servitorral, majd a poenitentiarria annak nyomába lépő egyik tisztviselőjével, végül egy püspökkel pereskedve és egyezkedve ragadta ki bullások kezéből.¹⁰ Macsolai itthon sem állott pártfogók nélkül. Rokonságban állott Upori István erdélyi püspökkel, a századvég egykori királyi titkos kancellárjával, akinek másik javadalmát, váradi kanonokságát is köszönhette. Amidőn tehát Rozgonyi Zsigmond királlyal fiának adatta a szepesi beneficiumot, pártfogói, „néhány előkelő”, közbevetették magukat érdekében és „szüntelen unszolásukkal” el is érték, hogy a király hatálytalanította adományozását. A sikernek Macsolai nem sokáig örülhetett. Az országbíró fellépésére

⁸ Mon. Vat. I/4. k. 38., 509. I. Monumenta Romana episcopatus Vespriemiensis II. k. 345., LV. sköv. I., III. k. LXVII. sköv. I. Különböző feladatok elvégzésére pápai megbízásokat, mint állandóan a kúriában tartózkodó klerikus, tömegesen kapott. (Az 1410—1412. évekből: Vatikáni lt. Reg. Lat. Vol. 150. f. 58a, 61b; vol. 152. f. 59a; vol. 155. f. 9b, 78b 121a, 160b, 162a, 165a, 166a, 188b, 223a és b, 229b; vol. 156. f. 115a, 217b, 264b, 277a; vol. 158. f. 152b; vol. 165. f. 46a.) Címe ez alkalmakkor mindig veszprémi püspök.

⁹ *Fraknoi*: A kegyúri jog 522., 519. I. *Bunyitay* i. m. I. k. 233. I. *Balogh J.*: *Andrea Scolari* váradi püspök mecenási tevékenysége. *Archeologiai Értesítő* 1923/6. 174. I.

¹⁰ Mon. Vat. I/4. k. 372. I.

Zsigmond 1409-ben visszavonó rendeletét érvénytelenítette és az olvasókanonokságot minden jövedelmével ismét az ifjabb Rozgonyinak juttatta.¹¹

A főpapok az új rendszernek szintén nagy előnyeit élvezték. Egyházmegyéjük kormányát az egyik püspöki székből a másikba helyezéskor, vagy érsekség elnyerésekor úgy vették át, jövedelmeihez úgy jutottak, hogy servitium címen nem kellett hatalmas összegeket leróniuk, sem olasz bankároktól ily célból kölcsönt felvenniök. A pápai kúria obligációs könyveinek néma tanúsága szerint egyikük sem kötelezte magát, hogy megfizeti saját díjait s még kevésbé, hogy magára vállalja elődeinek minden hátralékát.¹² Az 1403-i csehországi rendelet eszerint magától értetődően érvényesült Magyarországon. Sikerült továbbá az 1404-i rendelkezés tilalmát is enyhíteniök. Bár attól eleve sem kellett tartaniök, hogy nem lesz módjukban, közvetlen rendelkezési jog hiányában, védenceiket kisebb egyházi javadalomhoz juttatni és biztosak lehettek, hogy a király éppen úgy hajlik majd klerikusaik érdekében előterjesztett kéréseikre, mint azokra, amelyekben világi familiarisaik érdemeit ecsetelik, a jelek szerint reményeiken túlmenően közvetlenül is rendelkezhettek mint kegyurak egy-egy javadalommal. Azt találjuk ugyanis, hogy 1410-ig — nem számítva Eberhard kancellár már említett adományozását — négy esetben főpap döntött beneficium felől. Kanizsai János érsek pozsonyi kanonokságot, a boszniai püspök káptalanjában lector-ságot és egyszerű kanonokságot, az erdélyi püspök főesperességet juttatott egy-egy klerikusnak.¹³ A felsorolt esetek emlékét pápai

¹¹ Zs. O. II. k. 7067. sz. *Bunyitay* i. m. II. k. 115. l. *Keresztes K.*: A Rozgonyiak. Turul 1926. 20. sköv. l. — Macsolai a kanonokság visszanyerésére csak 1423-ban tett lépéseket, miután Rozgonyi Simon, nagyobb egyházi javadalom kedvéért már elhagyta, Kanizsai János esztergomi érsek pedig, aki Rozgonyi távoztával ismétlen káplánjának juttatta azt, meghalt. Akciója azonban, átmeneti siker után, eredménytelen maradt. (*Fejér* X/6. k. 530. l.) *Pirhalla M.*: A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig. Lőcse, 1899. 76., 79. l.

¹² Az *Obligaciones collegii* 592. kötetében a magyar vonatkozású feljegyzések így következnek: 1403. máj. 7. a spalatoí érsek, 1406. febr. 26. a corbaviai püspök, ápr. 5. a knini püspök, az 593. kötetben 1409. szept. 4. Jordán bíboros pécsi commendator, 1410. ápr. 5. a nándorfehérvári püspök kötelezvénye. (Fraknoi-gyűjt. Az innen átvett kivonatok: Zs. O. II. k. 2408., 4498., 4608., 7025., 7474. sz.) A tartózkodás jelentősége lemérhető a kétségen, amellyel a francia klerikusok, hogy biztosítsák javadalmukat, a gallikán szabadságok uralma idején királyi tilalom ellenére is lerótták a pápai kamarában a díjakat. *Haller, J.*: Die Pragmatische Sanktion von Bourges. *Historische Zeitschrift* 103. k. (1909) 13., 25. sköv. l.

¹³ Zs. O. II. k. 5256., 4223., 4825., 7684. sz. Az egri püspök kanonokságadó-mánya (Uo. 4763. sz.) figyelmen kívül hagyható, mivel a püspök Ludányi

bullák tartották fenn, amelyek szerint a folyamodók utólag adományul kérték azt a javadalmat, amely — főpapi, káptalani határozatból — már birtokukban volt. A bullák természetszerűleg beérték az adományozó nevének megemlítésével, s mert nem tértek ki a közelebbi részletekre, eldöntetlen számunkra, hogy vajon Kanizsai, Eberhard s a többi püspök külön királyi felhatalmazásra gyakorolta-e kinevezési jogát vagy azért volt erre módjuk, mert a király csak akkor döntött egy-egy megüresedett javadalom felől, ha arra kérvényezők felhívták figyelmét.

Nagy jelentőségű, hogy érseken és püspökön kívül egyházi testületek — káptalanok — szintén gyakorolták a választás, javadalomjuttatás jogát. A székesfehérvári prépost és káptalan plébániát, a bácsi káptalan — régi szokásra hivatkozva — kanonokságot, a váci pedig ugyanily érveléssel kápolnaigazgatóságot juttatott egy-egy klerikusnak.¹⁴ A régi szokásra való hivatkozás bizonyára a külön királyi felhatalmazás kikérésének mellőzését jelenti, mintha az uralkodó a káptalanokat megkülönböztetett elbánásban részesítette volna s reájuk nem vonatkoztatta volna 1404-i rendeletének tilalmát.¹⁵ A tudatos kivételezés feltételezését alátámasztja, hogy Zsigmond 1403 őszén éles különbséget tett egyháznagy és káptalanja között. A felkelés leverése után, a legforróbb hangulatban, amidőn sor került a birtokelkobzások és adományozások írásbafoglalására, nov. 4-én Zsigmond, bár Kanizsai János érseket amnesztiában részesítette, az imént ostrommal bevett esztergomi várat 11 érseki faluval együtt lefoglaltatta, ugyanakkor azonban a káptalan birtokait nem érintette, sőt biztosította számára még azt a tizedet is, amely e falvakból a kanonokoknak járt.¹⁶ Ez a megkülönböztetés arra utal, hogy a kanonokokat a király a maga pártján levőknek tekintette, ezek pedig az uralkodó híveinek vallották magukat. Ők, valamint a

Tamás volt, következőleg intézkedésének az 1403-i mozgalom előtt kellett megtörténnie.

¹⁴ Zs. O. II. k. 5735., 5377., 4765. sz.

¹⁵ A királyi kegyúri jognak az egyházi patrónusok rovására érvényesülését s a módot, ahogyan ezek mégis szóhoz juthattak, a szondi plébánia esetével illusztrálhatjuk. Ennek a Bács megyei mezővárosnak a plébániája felől Zsigmond 1406-ban, amidőn megüresedett, maga határozott, jelöltjének juttatva azt. Amikor azonban a földesurak, az óbudai apácák előadták, hogy a rendelkezés joga mint „veras patronas” őket illeti s egy szondi származású papot már meg is tettek plébánosnak, helyben hagyta intézkedésüket, s a magáét visszavonva a plébániát „auctoritate iuris nostri patronatus” az apácák pártfogoltjának adta (*Fejér X/4.* k. 515. l.) Azaz még ebben az esetben is, amikor elismerte az egyházi földesúr rendelkezését, döntő tényezőnek a saját kegyúri jogát tekintette.

¹⁶ Zs. O. II. k. 2698. sz., az ostromról 2598. sz.

kiseb javadalmások szintén élvezték a pápai adózástól való mentesítést, valamint annak előnyeit, hogy a beneficiumokhoz bullák kiváltása és kuriai taxák lefizetése nélkül juthattak hozzá.

A szakítás Rómával oly sok előnyt jelent a főpapok és az egyházi középréteg, valamint a nagybirtokosok és a köznemesség számára, ezek állásfoglalása a király mellett oly egyöntetű, hogy túlzás nélkül mondhatjuk: lényegében a magyar nemzeti egyház megvalósulása ellenék nélkül állott. Azokba a keretekbe, amelyeket a pápasággal szemben a királyi hatalom megvont, törés nélkül mindenki beleilleszkedett. Csak Ludányi Tamás egri püspök és Szepesi János, az egykori titkos kancellár s zágrábi püspök, kalocsai érsek ellenkeztek, ők azonban Nápolyi László visszavonulásával itthon elveszítették súlyukat. Az ellentmondás hiányából következtetve az időpont alkalmas volt a magyar nemzeti egyház megvalósulásához. A fejleményeknek kellett megmutatniok, hogy egyrészt a megkezdett úton akar-e haladni a király, valamint a világi és az egyházi társadalom, másrészt az utóbbi elég szilárd alapot jelent-e vagy esetleg valamennyien úgy érzik, hogy mintegy akaratauk ellenére sodródtak oly messze?

A jövőt döntően az a körülmény befolyásolta, hogy elvi alapon, azaz kibékíthetetlenül Magyarországon a hangadó rétegek tagjai közül senki sem volt a pápaság intézményének ellensége. Ilyenek gyanánt csak az eretnekek tekinthetők, ezek azonban a föld alá szorulva éltek. Rajtuk kívül más mindenkinek érdeke a pápaság fennmaradása, legfeljebb befolyásának korlátozása lehet céljuk. Ezen a téren legmesszebb — szóval, panasziratokkal és tettekkel — Zsigmond ment el, nem hiába az ő és családjának érdekeit sértették a legmélyebben IX. Bonifác intézkedései. A döntés így Zsigmond kezében volt. Az ő elhatározásától függött, rendszerré alakítja-e át „caesaropapizmusát”¹⁷ vagy múltó epizódnak tekinti. A feudális társadalom nyilván követte volna, kenyértörésre azonban nem ösztönözhetette. Egyes rétegei csak oly mértékben hathattak rá, amilyent saját érdekeik tettek számukra kívánatosá.

Zsigmond — ezt ismételnünk kell —, eleve sem a pápasággal, nem is Rómával, hanem csak IX. Bonifáccal került 1403-ban ellentétbe. S mert családja, a Luxemburg-ház hatalma Csehországgal s a német birodalommal forrott össze, az avignoni pápához, a francia érdekeket képviselő XIII. Benedekhez lehetetlen volt csatlakoznia. Dinasztikus uralmi törekvéseiben rá lévén utalva a római pápaságra, szakítás helyett ezt megnyerni, a maga pártjára vonni

¹⁷ Goeller, E.: König Sigismunds Kirchenpolitik 1404—1410. Freiburg i. Br., 1901. 24. l.

törekedett. A diplomácia útvesztőjében mindig otthonosan mozgott, most sem esett tehát nehezére kifelé egészen más politikát folytatni, mint amilyen otthoni intézkedései alapján várható lett volna tőle.

Kevésssel a placetum regium kiadása után levelet intézett IX. Bonifác bíborosaihoz, egyrészt megindokolni tiltó intézkedéseit, másrészt megnyugtadni őket, hogy az általuk képviselt egyháztól soha el nem fog szakadni.¹⁸ Rendkívül ügyes lépés volt, hogy a pápa személyét, amelyet a szemrehányások özönével borított el, elválasztotta nemcsak az egyháztól, hanem még a bíborosok testületétől is, s országának elzárásáért egyedül azt tette felelőssé. IX. Bonifác hamarosan, 1404 őszén bekövetkezett halálával az egyezkedés útjából kétségtelenül nagy akadály hárult el. Az új pápa, VII. Ince 1405. aug. 24-én felkínálta Zsigmondnak a teljes bocsánatot minden pápaellenes tettéért,¹⁹ a király azonban az árat, a korábbi állapot visszaállítását túlságosan magasnak találta. Bár Ince Nápolyi László lekötöztetettjének és így IX. Bonifác politikája folytatójának számított, Zsigmond a következő évben követei útján felajánlotta számára a magyarországi klérus megadóztatásának engedélyezését. A német lovagrend római megbízottja már úgy tudta, hogy a király visszatért a pápa hűségére,²⁰ ez a hír azonban túlzásnak bizonyult. Zsigmond csaláteknek szánta az engedélyt. Célját elérte, mert Wolaviai Miklós, a pápai kamara egyik tisztviselője, aki a boroszlói prépostságot mondhatta a magáénak s VII. Incét még bíboros korából ismerte, el is jött Magyarországra. Azonban az ő felhatalmazása is csak arra terjedt ki, hogy feloldozást adjon a kártételekért,²¹ ezt pedig Zsigmond változatlanul keveselte. Wolaviai 1408 áprilisában még mindig Magyarországon tartózkodott,²² immár mint az 1406 novemberében elhunyt VII. Ince utódjának, XII. Gergelynek a megbízottja.

¹⁸ „Ab obedientia tamen s. matris ecclesiae ... nequaquam intendimus nos contumaciter separare.” (*Bourgeois du Chastenot*: Nouvelle histoire du concile de Constance. Paris, 1718. II. rész 500. l.) A levelet kiadta csonkán Palacky, F.: Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte. (Abhandlungen der kgl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. V. sor. V. k.) II. rész. Prag, 1848. 78. l. 1403. aug. kelettel és Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens 1926. 357. l. 1401—1404. évi kelettel (Vö. Zs. O. II. k. 3251. sz.)

¹⁹ Zs. O. II. k. 4111. sz.

²⁰ Bunge, Fr. G.: Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. IV/2. k. 546. l.

²¹ Zs. O. II. k. 4932. és 4933. sz., Fejér X/4. k. 546. l.

²² Zs. O. II. k. 6058. sz.

S bár a lodi püspök személyében követtársat is kapott,²³ a sokáig elhúzódó tárgyalások egyik fél számára sem hozták meg a sikert. Egyidejűleg magyar követek is felkeresték a pápai udvart, így már 1407 július-augusztusában Alsáni Bálint bíboros, pécsi püspök és Benzis András, aki Zsigmond iránti ragaszkodása miatt vesztette el a spalatoei érsekséget. A hosszas tárgyalások során Zsigmondnak ismételten alkalma nyílt XII. Gergelyt tántoríthatatlan hűségéről biztosítani s számára segítségét felajánlani. Ez részéről nem volt ámtítás. XII. Gergelyt törvényes pápának ismerte el még akkor is, amidőn saját bíborosai már elhagyták és Pisába egyetemes zsinatra hívták össze a fejedelmeket. Zsigmond itt nem képviseltette magát. Mérséklete és óvatossága komoly és nagy tervet takart. Nem egyszerűen olyan pápa felsőbb-ségét kívánta elismerni, akitől több-kevesebb kedvezményt remélhet, hanem az egységét visszanyert egyháznak a fejét akarta leköteleni vagy annak élére oly pápát állíttatni, aki teljesíti kívánságait. Az unió, az egyház egységének helyreállítása az ő számára egyet jelentett dinasztikus célkitűzéseinek megvalósulásával. Reális politikai érzéke vezette 1409 augusztusában XII. Gergely elejtésére és a pisai bíborosok által megválasztott V. Sándor elismerésére. Jól látta, hogy az egyház legfontosabb tényezője nem a pápa személye, hanem a bíborosi kollégium s ha a bíborosok többsége új pápát választ, ezek együttesen több előnyt nyújthatnak számára, mint a Riminibe húzódott XII. Gergely, a távoli Perpignanban élő XIII. Benedekről nem is szólva. A pisai zsinat azzal, hogy Ruprechttel szemben ismét Vencelt ismerve elrómai királynak a Luxemburg-házat visszahelyezte régi méltóságába, teljesítette első vágyát s ugyanakkor reményt ébresztett benne, hogy további segítséget nyerhet tőle.²⁴

Amire vágyódott, a római királyság azonban elérhetetlen távolban lebegett. Igaz, bátyja már 1396-ban birodalmi vikáriussá nevezte ki, ez a méltóság azonban, bár 1402-ben királyi címében is felvette, pecsétjére pedig rávésette,²⁵ tényleges hatalmat nem jelen-

²³ Ennek 1407. febr. 18-án adott XII. Gergely magyarországi követi megbízást, feladatává téve az egyházzsakadás megszüntetését. (Zs. O. II. k. 5300. sz.)

²⁴ Zsigmond és a pápaság kapcsolatainak pontos ismertetését olv. *Goeller* i. m. 8. sköv. 1.; lazább és kevésbé teljes előadásban *Fraknoi*: Magyarország összekötetései. I. k. 308. sköv. 1. Vö. még *Schönherr Gy.*: Jegyzetek Zsigmond király és az egyházzsakadás történetéhez. Századok 1902. 766. sköv. 1.

²⁵ *Krones, Fr.*: Grundriss der oesterreichischen Geschichte mit besonderer Rücksicht auf Quellen- und Literaturkunde. Wien, 1882. 376. l., *Huber, A.*: Geschichte Österreichs. Gotha, 1885. II. k. 382., 391. sköv. 1. *Kumorovitz L. B.*: A magyar királyi egyszerű- és titkospecsét használatának alakulása a középkorban. A Gr. Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. VII. (1937) k. 106. l.

tett számára, mivel Vencel befolyása az ellenkirállyal, Ruprechttel szemben szerfelett szűk területre korlátozódott. Zsigmondot ugyan mindenkor határtalan optimizmus és jószerencséjébe vetett hit fűtötte, oly közelinek azonban még ő sem láthatta az időpontot, amikor a birodalom megszerzéséhez előnyt jelent számára szövetekezése a pápával.

Bármennyire hiányoztak a reális okok, 1410 tavaszán úgy döntött, hogy megszűnteti országának elzártságát, ismét befolyást enged a pápaságnak és helyreállítja az 1403-ban megszakadt kapcsolatokat. A kibékülés fontosságát követségének ünnepélyes megjelenése volt hivatva kiemelni. Míg az elmúlt években megbízottjai — jobbára egyháziak — feltűnést nem keltve jártak keltek, most egyik legkedveltebb hívét, Ozorai Pipo temesi ispánt hatalmas kíséret élén küldte a pápához. A ferraraiak a városukon júl. 21-én két csapatban átvonuló követséget mintegy 250 főnyire becsülték.²⁶ A feltételeket, amelyek mellett Zsigmond hajlandó volt az egyezséget megkötni, pontosan ismerjük, mivel Ozorai, támogatást keresve, közölte azokat Firenzével. A múltra vonatkozólag Zsigmond a maga és hívei számára teljes felmentést kívánt, azaz biztosítékot, hogy az egyháziaknak az elmúlt években okozott károk miatt nem kötelezhetőek elégtételadásra. A jelent illetőleg a hűtlenné lett egyháznagyok külföldre helyezését és utódjaik királyi jelöltek kinevezését, a jövő biztonsága érdekében ünnepélyes pápai és külön bíborosi kollégiumi nyilatkozatot bullák formájában, hogy sem ők, sem utódaik többé sérelmes és méltatlan elbánásban nem részesülnek, ellenkezőleg, az ellenséges érzelmeket tápláló fejedelmekkel szemben támogatást nyernek, végül pedig a főkegyúri jog teljes elismerését óhajtotta. Ebben a pontban Zsigmond így részletezte kívánságait: Mivel Magyarországon az uralkodó az egyházak kegyura, amint elődei is azok voltak s mert a javadalmak olyan hatalmasok, hogy könnyen veszélyeztethetik trónját, ha nincsenek neki lekötelve,²⁷ továbbá figyelemmel a régi szokásra is, szükséges, hogy a beneficiumokat a király adományozza s a pápára az a kötelezettség hárulna, hogy mindenkor erősítse meg az így kinevezetteket, vagy ha erre nem volna hajlandó, azoknak juttassa a javadalmakat, akiket a

²⁶ Goeller i. m. 69. sköv. l., az Annales Estenses-t idézve.

²⁷ Az indokolás nem szokatlan. Hasonló érveléssel magyarázta 1322-ben XXII. János pápa, miért kell az olasz püspökségeket neki tetsző egyháznagyokkal betölteni: „nos de statu partium Italie auctore Domino promovendo sollicitate cogitantes ac cupientes, ut per providentiam sedis apostolice de pastoribus et prelatibus in partibus disponeretur predictis, qui nobis et ecclesie Romane devoti et fideles existerent.” (Haller i. m. 111. l.)

király írásban név szerint megjelöl; az adományosok viszont kötelesek a pápai kamarának a szokásos díjakat megfizetni.²⁸

A követség a Zsigmond számára legkedvezőbb időpontban érkezett Bolognába. Ruprecht 1410. máj. 18. óta halott volt s így mindjárt igénybe lehetett venni a magyarországi engedményeknek, a pápai felsőbbség elismerésének az ellenértékét. Egyidejűleg új ember került a pápai trónra is. V. Sándor halála (máj. 3.) után a bitorosok május 17-én Cossa Boldizsárt választották pápává, ennek, XXIII. Jánosnak pedig kapóra jött, hogy pillanatnyilag legveszedelmesebb ellenfelével, Nápolyi Lászlóval szemben, aki miatt Rómába nem is vonulhatott be, védelmet remélhetett a magyar királynál.

Az időpontoknak ez az egybeesése azt a látszatot kelthetné, mintha Zsigmondot Ruprecht halálának híre siettette volna a kibékülésre. Az események összevetéséből azonban az tűnik ki, hogy még Ruprecht életében jutott elhatározásra. El kell fogadnunk az általános nézetet,²⁹ hogy a Ruprecht elhunytáról szóló hír oly hamar nem juthatott el Budára, hogy ennek hatása alatt és eredményeképpen indult volna el május végén Ozorai, szabatosan megfogalmazott utasítással és nagy kíséret élén, Olaszország felé. Néhány pápai bullából hasonló következtetés vonható le. Ezeket XXIII. János pápa koronázásának napján (máj. 25.) tehát szinte legelső uralkodói tényei gyanánt Uski János javára bocsátotta ki.

A bullák a pápa pártjára, hűségére visszatért, bűneit, engedetlenségét megbánó, de ugyanakkor kegyet kérő s elfogadó prépostot állítják élénk, aki már jóelőre, amikor királyának ünnepélyes követsége még csak útban van, learatja és biztosítja magának az egyezés gyümölcseit. Uski a kúria egyházjogi felfogása szerint „szabálytalan” állapotban élt, mivel a budai plébániát, bár IX. Bonifáctól azzal a feltétellel kapta meg hozzá a pécsi prépostságot, hogy a két javadalmat csak hét évig élvezheti együttesen, a határidő eltelte után sem bocsátotta ki kezéből. A királyi trón árnyékában meghúzódva eddig közömbös lehetett számára, miként vélekednek magatartásáról Rómában, most azonban rendeznie kellett helyzetét. A megoldás módja őt is, a pápát is kielégíthette, megnyugtathatta. Uski elismerve, hogy magatartásával megsértette az ún. *Execrabilis-constitutio*t, lemondott mindkét javadalomról, cserébe viszont bocsánatot nyert. Ugyanakkor a pápa, akit az említett *constitutio* felhatalmazott, hogy a

²⁸ *Finke*: Acta I. k. 95. l., *Fraknoi V.*: Oklevelek a pápai levéltárakból. Történelmi Tár 1892. 397. sköv. l., ua.: A kegyúri jog 105. sköv. l.

²⁹ *Goeller* i. m. 73. l.

hasonló módon megüresedő javadalmak felől egy alkalommal közvetlenül rendelkeztek, a plébániát és a prépostságot motu proprio Uskinak adta, sőt arra is felhatalmazta, hogy jövedelmüket élete végéig élvezhesse.³⁰ A múlt tisztázása és a jelen birtokállományának megőrzése mellett Uski a jövőre is gondolt. Egy másik bullával megüresedő kanonoki javadalmat biztosított tehát magának a meissenai, olmücsi, boroszlói, prágai és a Prága melletti vyšehradi egyházakban.³¹ Sőt nem feledkezett meg rokonságáról sem. Ugyanazon a napon, amelyen ügye elrendeződött, a pápa — mint mondja, Zsigmond kérésére — olmücsi és prágai egyházmegyei javadalmakat adott Uski Balázs pozsonyi kanonoknak.³² Mivel Uski János a század első éveiben a budai plébániára és a pécsi prépostság mellett a pozsonyi prépostságot is kezében tartotta,³³ nagyon valószínű, hogy a kanonoksághoz annak idején az ő támogatásával jutott az a Balázs, aki bizonyára testvére vagy legalább rokona lehetett.

Bár fel lehet tennünk, hogy a bullákat Uski egy bolognai megbízottjával eszközölte ki, a körülmények inkább amellettszólnak, hogy személyesen járt ott. A kedvezmények, amelyeket a pápától elnyert, oly jelentősek s — ami még lényegesebb —

³⁰ Zs. O. II. k. 7612. sz.

³¹ Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation. Bearbeitet v. G. Tellenbach, U. Kühne. Berlin, 1935. III. k. 251. l. — Vatikáni lt. Reg. Lat. Vol. 172. fol. 171a. XXIII. János 1413. okt. 15-i bullája. (Fraknoi-gyűjt.)

³² Zs. O. II. k. 7610. sz.

³³ Uski 1418. jan. 11-i supplicatiojában a következőket adta elő: IX. Bonifáctól azon kívül, hogy két javadalmát — a pécsit és a budait — hét évig együttesen élvezhette, felhatalmazást nyert egy harmadiknak három évig kezében tartására. Közben a pápa általános rendeletével megtiltotta, hogy bárkinek kettőnél több össze nem férő beneficiuma legyen. Erről a rendeletről neki nem volt tudomása, de egyébként is mindenkit királyi edictum akadályozott, hogy javadalmi ügyben a római kúriához forduljon. Ily módon XXIII. János trónraléptéig új kánoni engedély nélkül hét éven túl egyszerre három javadalma volt. Miután a pécsi prépostságot és a budai plébániát XXIII. János újból neki adományozta, „preposituram quoque ecclesie Posoniensis detinuit, quam motu proprio assequens ratus est se contra ordinationem Bonifatianam non facere”. (Lukcsics P.: XV. századi pápák oklevelei. I. k. V. Márton pápa. [Olaszországi magyar oklevéltár I.] Budapest, 1931. 31. sz.) Eszerint a pozsonyi prépostság 1410-ben is Uskié lett volna. Mivel azonban 1407-ben Jubar János a pozsonyi prépost (Zs. O. II. k. 5240. sz.), a supplicatio kivonata tévesnek látszik. Valószínűleg az az értelme, hogy Uski felmentést kért azért, mert valamikor IX. Bonifác általános tilalma ellenére az engedélyen túl hosszabb ideig volt pozsonyi prépost is.

annyira egy megváltozott új rendszerhez illőek, hogy kérésük és megadásuk egyenesen elképzelhetetlen pár hónappal korábbi időpontban. Semmiféle egyenes adat sem szól ugyan Uski bolognai tartózkodásáról, mégis úgy véljük, hogy a bullák ottani tárgyalásainak bizonyítékai. Feltevésünk szerint a pápai kúriában járt akkor azzal a céllal, megbízatással, hogy a kiegyezésről tárgyaljon s Ozorai megérkezését előkészítse. Erre a szerepre kiválóan alkalmas volt. A későbbi években számtalanszor tanúságot tett diplomáciai ügyességéről egyrészt olaszországi, másrészt a konstanzi zsinaton játszott szereplésével,³⁴ most pedig logikusnak látszott, hogy a megegyezés hídját ura és a pápa közt éppen ő építse fel, aki 1403-ban oly tevékenyen dolgozott kapcsolatuk megszakításán.³⁵ Ha azonban ő már május végén a pápai kúriában volt, akkor Zsigmond elhatározásának valóban a Ruprecht halálával előállott helyzet mérlegelése nélkül kellett kialakulnia, a kiegyezés pontjai pedig, amint különben erre vonatkozólag nem is merülhet fel kétség,³⁶ arra voltak szánva, hogy még V. Sándor elé kerüljenek.

XXIII. János nem gördített akadályokat a megegyezés útjába. Nápolyi László annyira közös ellenfele volt neki és Zsigmondnak, ugyanakkor a magyar király csatlakozása oly erős támaszt jelentett számára, hogy azonnal kész volt őt szövetségesének tekinteni, a római királyság élére jutását pedig előmozdítani. Az Ozorai által előterjesztett kívánságokat tehát sorra teljesítette. Külön ünnepélyes bullában megadta a felmentést Zsigmondnak és párthíveinek az elmúlt években az egyháziaknak okozott károkért, egy másikban pedig biztosította, hogy őt tekinti Magyarország törvényes uralkodójának, akinek számára mindenkor kész támogatást nyújtani ellenfeleivel szemben.³⁷ Személyi kérdésekben is túlnyomórészt eleget tett Zsigmond kívánságának, s a László párti főpapokat külföldi egyházak élére helyezve, a király által kinevezett püspö-

³⁴ Lukcsics: Uski János. Századok 1908. 6. skk. 1. A zsinat megbízásából tagja volt a XII. Gergelyhez küldött követségnek. (Finke: Acta III. k. 281. l., IV. k. 18. l. Lásd még ugyanitt az indexet.)

³⁵ Nehéz volna azt is feltenni, hogy a tárgyalásokból, amelyek a kibékülés módja körül folytak, teljesen kimaradhatott. Könnyen adódhatna a feltevés, hogy elkísérte Ozorait útjában. Annál könnyebben, mert Ozorai társai közül senkit sem ismerünk névszerint. Csakhogy arra vonatkozólag kétségtelen hitelű adatunk van, hogy Ozorai bolognai tartózkodásakor Uski — jún. 22-én — Budán volt Zsigmond mellett a királyi tanácsban. (Zs. O. II. k. 7712. sz. Az uralkodó egyik oklevelét a kancellária „Relatio domini Iohannis plebani Budensis” jegyzettel állította ki.)

³⁶ Goeller i. m. 71. l. — Fraknoi (Magyarország összeköttetései. I. k. 318. l.) meggondolás nélkül Ruprecht halálával és XXIII. János trónraléptével magyarozza Zsigmondnak Ozorai részére adott megbízását.

³⁷ Theiner i. m. II. k. 187., 186. l.

köket sorra elfogadta. Eberhard tehát most már általa is elismert zágrábi püspöknek számított. Unokaöccse, Albeni János pécsinek, Scolari András váradinak, Stibor vajda hasonló nevű unokaöccse egrinek, Szántói Benedek boszniaiak.³⁸ A kisebb javadalmak körüli személyi kérdésekben még kevesebb fenntartással élt. A fő probléma itt is az volt, hogy kit tekintsenek egy-egy prépostság vagy kanonokság birtokosának? Azt, aki a királytól nyerte kinevezését, vagy azt, aki jogát a pápai bullára alapította? XXIII. János a döntést egyik ügyes diplomatájára, Branda piacenzai püspökre, a későbbi bíborosra bízta, akit a kiegyezés dokumentálására legátusa gyanánt Magyarországra küldött. Széleskörű felhatalmazással ruházta fel, magyarországi „reformator generalis”-sá tette s feladatául az elmúlt években összebonyolódott ügyek végleges tisztázását tűzte ki.³⁹ Eljárását így szabályozta: Próbáljon a viszálykodó felek közt egyezséget létrehozni, ha pedig ez nem sikerül, döntsön a tényleges birtokos — azaz a király által kinevezett klerikus — javára, az ellenfélt pedig utasítsa el igényével.⁴⁰ Az egész pápai kúriai bíraskodás alapelveinek feladása, sőt megcsúfolása volt ez a felhatalmazás, ugyanakkor azonban a király által teremtett helyzet jóváhagyása. A javadalmak jövőbeni adományozásának kérdésében ellenben nem teljesítette XXIII. János Zsigmond kívánságát. Nem ismerte el a király korlátlan adományozási jogát, sőt — mintegy biztosítékul — valamennyi magyarországi beneficium betöltését a maga számára rezerválta.⁴¹ Nem minden esetben, mintha a magyar király kegyúri joga már soha többé nem érvényesülhetne, hanem csak „ahányszor” a pápa jónak látja.⁴² Valójában csak jogfenntartásról volt tehát szó s bizonyára a pápa maga sem gondolta, hogy elvi jellegű kijelentésének érvényt szerezhet, intézkedései pedig elfogadásra találnak.

Zsigmond a pápa elvi jogfenntartásától ugyan éppen olyan kevéssé zavartatta magát, mint attól, hogy a főpapi székek betöltésénél nem teljesült valamennyi kívánsága s bár hatalmát otthon a pápától függetlenül ténylegesen érvényesítve a kúria veszprémi püspökjelöltjét, Györgyöt változatlanul nem engedte be egyházmegyéjébe, Benzis Andrást viszont spalatoí érseknek tekintette,⁴³ nem lehetett eltagadnia, hogy a kiegyezés nem teljes. A pápaság

³⁸ Zs. O. II. k. 7840., 7841., 7848—7850. sz.

³⁹ Ua. II. k. 7802. sz.

⁴⁰ Theiner i. m. II. k. 189. l.

⁴¹ „usque ad nostrum beneplacitum de apostolice potestatis plenitudine reservamus.” (*Fraknoi*: Oklevéltár. 12. l.)

⁴² „quotiens de ipsis disponere et ordinare voluerimus.”

⁴³ *Fraknoi*: A kegyúri jog. 110. sköv. l.

és a magyar állam viszonya éppen a leglényegesebb kérdésben, hogy ti. ki rendelkezék a beneficiumokkal, nem tisztázódott véglegesen. Mindkét fél ragaszkodott álláspontjához: a király főkegyúri jogához, a pápa a XIV. századi rezervációs gyakorlatra épült teljhatalmához. A helyzetet kiegyensúlyozottnak nem lehet tekinteni.

Az egyezés megkötésekor a király volt az, aki engedményeket tett. Visszalépésének következményei azonnal jelentkeztek. A főpapok közül, akiket Zsigmond juttatott egyházmegyéhez, éppen a hozzá legközelebb állók sorra elvállalták, hogy megfizetik az esedékes servitiumokat. Így tett Eberhard, „Magyarország kancellárja”, így Albeni János pécsi, Szántói Benedek boszniai, Scolari András váradi és Stibor egri püspökök.⁴⁴ A behódolás Rómának nem volt ugyan egyöntetű, mert Dósa Miklós, akit a király egyszerű ferences szerzetesből tett meg csanádi püspökké,⁴⁵ mit sem törődve azzal, hogy VII. Ince 1406-ban nem ismerte el,⁴⁶ 1410 után is tartózkodott attól, hogy megerősítését kérje⁴⁷ s servitium fizetést sem vállalt magára,⁴⁸ a többség s éppen a családi összeköttetésekkel rendelkező rész azonban elfogadta a megegyezést. Bizonyára annak tudatában, hogy a pápára támaszkodva itthon ismét visszanyeri régi tekintélyét és befolyását.

A világi társadalom vezetői, a bárók szintén tudomásul vették a visszatérést az 1403 előtti politikához, igyekeztek azonban a fordulathoz minél több előnyt biztosítani maguknak. Elöl járt közöttük Ozorai Pipo. Talán még útközben, amidőn Zsigmond megbízásából a tárgyalások lefolytatása és az egyezés megkötése végett a pápához utazott, a Pádva melletti pragliai bencés kolostorban vagy Firenzében, rokonai körében, egy fiatal atyafiára talált, az alig 20 éves Buondelmonte Jánosra, aki úgy megnyerte tetszését, hogy mindjárt elkérte számára a pápától a pécsváradi

⁴⁴ Zs. O. II. k. 7938—7940., 7942., 7943. sz. (1410. szept. 22., ill. 23-i kelettel.) Közülük Eberhard azt is szükségesnek találta, hogy még Ozorai tárgyalásai alkalmával (aug. 9.) külön bullával felmentést adasson magának mindazon cselekedeteiért, amelyeket a király szolgálatában pápai felhatalmazás nélkül az elmúlt években elkövetett. Így azzal, hogy a zágrábi püspökségen kívül más székesegyházak kormányzását is magához ragadta s azok jövedelmét beszedte (Zs. O. II. k. 7827. sz.).

⁴⁵ Karácsonyi J.: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Budapest, 1923. I. k. 56. l.

⁴⁶ Juhász, K.: Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. Ein Beitrag zur Frühgeschichte und Kulturgeschichte des Banats. (Deutschtum und Ausland 8—9.) Münster i. W. 1927. 238. l.

⁴⁷ Fraknoi: A kegyúri jog 98. sköv., 511. l.

⁴⁸ Az „Obligaciones collegii” másolatai közt nem szerepel neve a Fraknoi-gyűjt.-ben.

apátságot. Talán azért éppen ezt, mert Tolna megyei birtokai közelében feküdt s mert pompás jövedelmet jelentett. Servitiuma ugyanis 600 forintot tett ki, amikor a váci püspökségé 500 forint volt.⁴⁹ Ugyanő rokonáról, Scolari András váradi püspökről sem feledkezett meg: Kieszközölte, hogy a pápa engedje el neki tartozását, amely elődeinek servitium-hátraléka címén terhelte.⁵⁰ A bárók állásfoglalása volt a döntő, mellette a köznemesség óhaja vagy ellenszénve nem esett latba. Tudomásul kellett vennie, hogy mint kegyúr az elmúlt évek önkényes eljárását nem folytathatja, mert a püspökök visszautasíthatják plébános jelöltjeit s éppen úgy megtagadhatják régi papjainak letételét, áthelyezését, mint az újak behelyezését.

Amint a bárók mellett a köznemesség, ugyanúgy a főpapok mellett az egyházi középréteg sem jutott szóhoz az egyházpolitika irányának megváltozásakor. A fejlemények 1410-ben úgy alakultak, hogy az ő akaratának megnyilvánulására nem volt alkalom, sőt még vágyai kifejezésére sem. Úgy tűnik fel, mintha a fordulat tőle teljesen függetlenül következett volna be. Passzív szerepének magyarázatául hivatkozhatnánk arra, hogy a középrétegeket örök sorsuk, minden látszólagos önállóságuk mellett, a hatalmasok érdekeinek szolgálatára kényszeríti s ez a jelenség ismétlődővé meg az egyház szervezetében, egy Uski számára sem maradt más lehetőség, mint a királlyal, a főpapokkal és a bárókkal együtt megtenni a döntő lépést a pápával való megegyezés felé.⁵¹ Feltevésünk azonban még mindig válasz nélkül hagyja a kérdést, hogy mi volt Zsigmond

⁴⁹ Zs. O. II. k. 7914., 7915. sz. — *Lukcsics J.*: Középkori pápai adókönyvek. Budapest, 1908. 6., 10. l. A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története XII/B. k. 24. l. Zs. O. II. k. 7986. sz.

⁵⁰ *Theiner* II. k. 192. l.

⁵¹ Meg kell jegyeznünk, hogy a középrétegnek egyes tagjai egyáltalán nem siettek helyzetüket tisztázni és még évekig tartózkodó álláspontot foglaltak el. Példa gyanánt Lépes György erdélyi prépostra, a későbbi püspökre hivatkozhatunk. Ő Zsigmond adományából IX. Bonifác idejében jutott a prépostság birtokába, a Laki János püspökké kinevezésével (1402. febr. 10. Mon. Vat. I/4. k. 407. l.) megüresedett javadalmat nyerve el. Bár nagyon jól tudta, hogy IX. Bonifác rezerválta magának mindazon javadalmakat, amelyek tulajdonosaik főpapi székbe kerülésével üresedtek meg, elfogadta Zsigmondtól a prépostságot, s csak 1413 legvégén fordult XXIII. Jánoshoz. A pápa felmentette a szabálytalanság következményei alól, feltételül azonban a prépostságról való lemondását kívánta. Ez azonban csak formáság volt, mert azonnal ugyanazon a napon (1413. dec. 28.) neki adta a beneficiumot. (Vatikáni lt. Reg. Lat. Vol. 172. fol. 228a—b és vol. 174. fol. 242a—243b. Fraknoi-gyűjt. XXIII. János szerint Lépes „reservationis et decreti predictorum non ignarus” fogadta el annak idején Zsigmondtól a kinevezést. Lépes erdélyi prépostságáról szóló adatot 1404 óta ismerünk. Vö. *Zimmermann—Werner—Müller*: Urkundenbuch III. k. 314. l.)

és az uralkodó réteg elhatározásának az oka. Az események pontos egymásutánja, főleg az Uski javára május 25-én kiállított bullák csak negatívum megállapítására képesítenek. Csak azt bizonyítják, hogy Zsigmond közvetlen egyéni érdeke — a római királyság elnyerésének vágya — nem játszott szerepet. Minden más, eddig elhangzott találgatás kivétel nélkül ki nem elégítő.⁵²

Valami szokatlan veszedelemnek kellett feltűnnie, amelynek láttára a király és a társadalom uralkodó elemei rádöbbenek a pápasággal való érdekközösségükre és arra kényszerültek, hogy békejobbót nyújtsanak Rómának. A Csehországban kezdődő eretnekmozgalom lehetett ez. Hus tanulmányainál, irodalmi és egyetemi működésénél, valamint életkörülményeinél fogva éppen úgy az egyházi középréteg: sőt a szellemi elit tagja volt, mint

⁵² Fraknoi számára a kérdés nem jelentett problémát (Magyarország összeköttetései. I. k. 318. l.), mivel Zsigmond békülési hajlamát Ruprecht halálával hozta kapcsolatba. Goeller, aki az összefüggést csak abban az esetben látta elfogadhatónak, ha Ruprecht egy hónappal korábban halt volna meg, a következő megjegyzésekre kényszerült: A firenzei követek utasítása maga is tartalmaz indokolást, ez azonban valószínűtlenül hangzik, mert úgy tünteti fel, mintha a királyt az egység helyreállítása és a remény, hogy Krisztus helytartója ismét az egyház valódi fia gyanánt fogja őt kezelni, készítette volna a pápa iránti engedelmességre. „Ez mindenképpen nagyon keveset mond. A tulajdonképpeni motívum homályban marad. Kétségtelenül több indítók találkoztak.” Magyarország belső viszonyai nagy szerepet játszottak, Zsigmond, trónralépte óta, állandóan harcban állott a főpapokkal és a mágnásokkal. Az utóbbiak ugyan saját érdekükben lassan hozzá csatlakoztak, egy részük azonban oly hatalmas lett, hogy túlszárnyalták őt. A király mértékelen beavatkozása az egyházi ügyekbe a klérust annyira elkeserítette, hogy egyes prelátsók, mint Zsigmond a pápának előadta, hűtlenek lettek hozzá és állama ellen fordultak. Vagyis a viszonyok tarthatatlanoknak s maga Zsigmond számára is elviselhetetleneknek bizonyultak. Ehhez járult, hogy pár hónappal korábban a magyar sereg ismét vereséget szenvedett a töröktől, ami a magyar hangulatra nem maradhatott hatástalanul. Talán éppen erre utalt Zsigmond, amidőn a pápát felhívta, hogy támogassa őt az ellenséges érzelmű fejedelmekkel szemben, akik készek háttámadni őt, miközben a hitetlenekkel harcol. Végül az olasz viszonyok is a pápához való csatlakozásra figyelmeztettek. Velence egyre nagyobb hatalomhoz jutott s Nápolyi Lászlóval kötött egyezsége egy dalmáciai háború kiterése esetén a magyar népet a legsúlyosabb harcok elé állította volna. (i. m. 74. sköv. l.) Valamennyi érv rendkívül gyengének bizonyul a hazai állapotok pontosabb megismerése után. Kétségtelen ugyanis, hogy Zsigmond viszonya a főurak uralkodó csoportjához már 1404-ben elnyerte azt a formáját, amely jellegében haláláig változatlanul maradt s így helyzete szilárdnak volt tekinthető, a hűtlen főpapok elleni kifakadása pedig ezek 1403-i viselkedése ellen irányult. Igaz, Galambócnál 1409-ben, ha ugyan hihetünk egyetlen késői — XVI. századi — kútfő híradásának, a magyar sereg vereséget szenvedett, ennek következményeként azonban Zsigmond, mint boszniai akciói megmutatták, katasztrófálisoknak nem érezte. Hasonlóképpen nélkülözötte az élet-halálharc vonását a velencei viszály, hiszen itt mindvégig a magyar király volt a kezdeményező, a köztársaság pedig a tárgyalásokra és egyezkedésekre állandóan készen álló fél.

Wicliff, a környezet, amelyben felnőtt, kapcsolatai a prágai királyi udvarral, sőt békét, nyugalmat sóvárgó hajlamai is a régi felé vonzották, — s mégis, egészen más világba sodródott, mint amelyben Uski és magyar társai éltek. Míg ezek a javadalmak halmozására törekedtek, ő, angol mesterét követve, elítélte a kapzsi vágyakat. Nem csoda, hogy így minden szava, még az is, amelyet lényegében a feudális társadalmi rend védelmére szánt, fenyegetésnek tűnt fel, éppen mert egy másik világból hangzott át. Az uralkodó társadalmi állapotok, a feudalizmus s a hozzá fűződő rendi érdekek védelmének vágya s a veszély érzete ösztönzött tehát Magyarországon minden érdekeltet a belső ellentétek tompítására éppen úgy, mint a feudális elv legfőbb őrével, a pápasággal való megegyezésre, sőt szoros együttműködésre. A hatalom, amelyet a pápaság még megosztott állapotában is jelentett, egyszerre kívánatos szövetségesnek tűnt fel a szomszédságban már észrevehető, itthon pedig feltöréssel fenyegető veszéllyel szemben.

Az aggodalom nem is volt alaptalan, mert az eretnekmozgalmak tüze évek óta állandóan a felszín alatt lappangott. Különösen a nyugati határszélen. Itt Sopron és Vas megyében a waldensek ellen a győri püspök megbízásából 1401-ben két inquisitor tevékenykedett, úm, a celesztinus rend németországi provincialisa és egy prágai pap. Intézkedéseik eredményéül Sopronban az összejövetelek színhelyéül szolgáló házakat lerombolták, az eretneknek csontjait elégették, a megtérőket pedig nyilvános vezéklésre kényszerítették. De a waldens tanok a városi lakosságon kívül hívekre találtak a falusiak közt is. A világi hatóságok az egyháziaknál nem kisebb kíméletlenséggel üldözték őket. Vas megye nádori közgyűlése 1409-ben a nyilvános gonosztevők módjára proscibált egy eretnek jobbágyot és egy özvegyasszonyt, azaz felhatalmazást adott, hogy bárki büntetlenül megölhesse őket, a földesurak pedig azon legfontosabb ügyek között, amelyekben az ítélezést maguknak tartották fenn, a gyilkosság és gyújtogatás mellett harmadiknak az eretnekiséget sorolták fel. Így 1400-ban Káld falu birtokosai, 1413-ban pedig a zalavári apát.⁵³

A társadalom kiváltságos rétegei, mint erélyes megtorló intézkedéseik mutatják, érezték az eretnek mozgalmakban rejlő veszedelmet. Éppen mert ez nem valami távoli, ismeretlen jelenség számukra, lettek gyorsan figyelmesek a huszitizmus első

⁵³ Haupt, H.: Waldenserthum und Inquisition im südöstlichen Deutschland seit der Mitte des 14. Jahrhunderts. Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1890. I. 401. l. — Zs. O. II. k. 130., 6672. sz. — Székely Gy.: A huszitizmus és a magyar nép. Századok 1956. 349. l., ua.: Tanulmányok. 372. sköv. l.

megnyilvánulására, s ugyanezen okból lett a fogadtatás, amelyben Prágai Jeromos, Hus hűséges tanítványa a budai királyi udvarban részesült, az egyházpolitika megváltozásának igazi expositiója. 1410 nagycsütörtökén (márc. 20.) Zsigmond jelenlétében ő tartotta az ünnepi beszédet. Ennek alapigéje a János-evangélium kijelentése (13. 34.) volt: „Új parancsolatot adok nektek” s benne élesen bírálta az egyházi rendet, valamint kiváltságos helyzetét. Bizonyára azt remélte, hogy következtetésével, amelyet a méltatlanul élő papok kritizálása közben levont, a király szívesen egyetért, mert úgy hangzott, hogy az ő s általában minden fejedelem feladata a klérust kormányozni, feltevésében azonban csalódott. Zsigmond méltatlankodva hallgatta fejtegetéseit és felindulva kérdőre vonta őt.⁵⁴ Nyilvánvalóan Prágai érvelése váltotta ki nemtetszését, az „új parancsolatoknak” új világ eljövetelével kapcsolódása döbbenetete rá, milyen szakadék szélére sodródott. Hiába egyezett meg tehát a magyar egyházpolitika, az itthoni gyakorlat Prágai szavaival, a lényegben alapvető köztük a különbség. Az állam az egyházi visszaéléseket mint a megújulás akadályait nem megszüntetni kívánja, hanem saját érdekében felhasználni, nyilvánvalóan hamarabb egyetértésre tud tehát jutni a pápasággal, mint a végső fokon az ő pusztulására törő eretnek mozgalommal. Zsigmond gyors reagáló képességének bizonyítéka, hogy azonnal, már Prágai beszéde alatt felismerte a veszélyt. Ez azonban nyilván másokban is tudatosult, elsősorban Uskiban. Mily különösen csenghetett fülébe Hus követelése, ha azt Prágai szavain keresztül önmagára vonatkoztatta! Mondjon le a pécsi prépostságról s szentelje magát a lelkipásztorkodásnak, amikor a diplomáciai játék inkább érdeklí? Akkor inkább jöjjön a megegyezés a pápával, gondolhatta magyar társaival együtt s tanácsukat Zsigmond utasítása, majd Uski és Ozorai küldetése követte.

A király, a főpapok és a főurak állásfoglalása elég volt ahhoz, hogy Róma és a magyar állam kapcsolata meglazuljon, vagy szorosabbá váljék, a nemzeti egyház eszméje feltűnjék vagy háttérbe szoruljon. Az egyházpolitikának a fejleményei az erőknek ugyan-

⁵⁴ „Item in die Cene predicando coram rege Ungarie, deducendo thema hoc: „Mandatum novum do vobis”, multa dixit in diminutionem status clericalis et libertatis eiusdem, imo et contra emunitionem, quod tandem rex motus eum ad verba posuit et valde indignanter sermonem illum accepit. Item asserit, quod rex et per consequens quilibet princeps secularis regere clerum habeat et gubernare et in statibus suis tenere. Multa et varia ascribuntur sibi, que in preiudicium libertatum ecclesiasticarum dogmatisavit, docuit et autenticavit”. (Klicman, L.: Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae a. 1410—1412. [Historicky Archiv. 12.] Praha, 1898. 5. l.)

azt a csoportosulását tanúsítják, amelyet az állam sorsa a XV. sz. elején más vonatkozásban is visszatükröz. Amint az adó kivételéhez vagy a hadjáratok megindításához, a haderők igénybevételéhez nincs szükség országgyűlések összehívására és a köznemesség — s még kevésbé a polgárság — hozzájárulásának megszerzésére, mert a nagybirtokosok állásfoglalása elegendő a rendeletek kiadásához s a mindenkivel szemben érvényesíthető büntető szankciók alkalmazásához, ugyanúgy az egyházpolitika iránya is megszabható a középréteg megkérdezése, sőt vágyainak figyelembevétele nélkül. Amint azonban az a körülmény, hogy a királynak elég a nagybirtokosok magatartásával számolni, nem a köznemesség hiányát jelenti, hanem csak azt, hogy ennek színpadralépéséhez még nem jött meg az idő, ugyanúgy az egyházpolitika fordulatai sem foghatók fel a középréteg létének a tagadásául. Ellenkezőleg, a zsinati fejlemények egyszerre bizonyítják életét s azt, hogy az államegyházi törekvéseknek ő a legkövetkezetesebb híve.

A bíborosok kötelezettségvállalásának az annata-fizetést megszüntető pontját tartjuk döntőnek. Ennek a kiváltságnak a biztosítása nem lehetett — mint várnök — a legközvetlenebbül érintett főpapok kívánsága. Nem pedig azért, mert a pápai obligációs könyvek tanúsága szerint a zsinat bezárása után püspökséget nyert főpapok sorra megfizették a pápai kamara által követelt servitiumokat. Így 1418-ban az új győri, corbaviai és váci, 1419-ben az erdélyi és szerémi püspökök, 1421-ben Albeni Henrik pécsi és testvére, János zágrábi püspök, vagy a kalocsai érsek.⁵⁵ Mivel ők eleve sem szándékoztak élni a kiváltsággal, nem is valószínű, hogy írásba foglaltatásának gondolata tőlük származik. Azokra kell gondolnunk, akik kevésbé képesek, a politika útvesztőiben bizonytalanul járva, számolni a gyakorlati élet lehetőségeivel s kivihetőnek, megvalósíthatónak vélnék mindent, amit könyvek közt mint helyest, méltányost elképzelnék. Ennek a rétegnek a tagjai közül hárman is voltak a zsinat idejében Zsigmond legközvetlenebb környezetében tanácsadói között: Szentgyörgyi Vince Benedek székesfehérvári prépost, királyi specialis tanácsos, Ujvárosi vagy Esztergomi János esztergomi kisprépost, a birodalmi alkancellár és Késmárki György győri prépost, aki valószínűleg a főkancellár helyettese volt. Tehát két kancelláriának a tényleges vezetői, akik számára a tisztség nem méltóságot jelentett, hanem a napról napra felvetődő ügyek mérlegelését s az uralkodó döntése alá bocsátását,

⁵⁵ *Obligaciones collegii, Fraknoi-gyűjt.* — A veszprémi püspökök, köztük Uski János kötelezvényei és díjfizetési nyugtái: *Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis* IV. k. 426. sköv. 1.

a javaslattételt és elintézését, polgári származásúak. Szentgyörgyi Vince Benedek közeli rokona, Tamás évekig bírása volt Székesfehérvárnak, s egyike a vagyonos, de már földbirtokot szerző feudalizálódó patrícius polgároknak, akinek fia, László tovább emelkedve, a kor egyik nagystílű kamarabérlő vállalkozója lett. Az ő számára is szerzett a nemességgel együtt címert a prépost 1415-ben Konstanzban, mégpedig igen stílszerűt. Városfalat ábrázolt ez, föléje angyalkezekről tartott aranykoronával.⁵⁶ János baccalaureus, 1414-ben magister az Esztergomi Szt. Istvánról nevezett káptalan prépostja polgári származását atyjának, Esztergomi Miklós-nak a neve igazolja,⁵⁷ Késmárki György mesterét pedig származási helye.⁵⁸

Nem ők az egyedüliek az egyházi középréteg tagjai közül Konstanzban, ők csak a legészrevehetőbb helyen állnak. Rajtuk kívül másokról, nemesi származású magisterekről is tudnak emlékeink. Azt hisszük, az egyházi rend középső rétegének tagjai közt a tanultság, az egyetemi grádusok birtoklása elmosta a származási különbségeket. A nemesi eredetű klerikus, ha családjá nem számít-

⁵⁶ Zs. O. I. k. 2190., 2883., 5355. sz. *Károly J.*: Fejér vármegye története. Székesfehérvár, 1904. V. k. 633. l. — Vince László 1415-ben a királytól 31 000 forintért bérbe vette öt kamara lucrum camere-ját (Dl. 64.182.) Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják Nagy Imre, Nagy Iván, Ráth K., Véghely D. Győr, 1865. II. k. 201. l. — Szopori N. I.: A Kisfaludiak címeres levele. Turul 1884. 106. sköv. l. téves magyarázattal, hogy „a háromtornyú vár arra mutat, hogy egyike vagy másika a család tagjainak valamely vár ostrománál vagy védelmezésénél tüntette ki magát”. *Nyáry A.*: A Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze-család címere 1415-ből. Turul 1883. 82. sköv. l.

⁵⁷ *Pór A.*: A Szent István prépostság. 29. sköv. l., *Finke*: Forschungen 311. l., *Szilágyi L.*: A német birodalom és Magyarország personális uniója 1410—1439. A Gr. Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet évkönyve. IV. k. (1934) 165. sköv. l. (János prépost természetesen nem azonos Uski Jánossal.) — Egy 1414. szept. 1-i pápai bullában (Vatikáni lt. Reg. Lat. Vol. 180. f. 202a) és egy 1417-i pápai supplicatióban (*Lukcsics i. m. I. k. 18. sz.*) neve: de Nova civitate. Kollányi szerint (Esztergomi kanonokok. 75. sköv. l.) a név Esztergom-Újvárosra utal. Zsigmondnak Hus János salvus conductus-át érvénytelenítő határozata az ő nevét feltüntető kancelláriai jegyzettel került kibocsátásra. (*Palacky, F.*: Documenta magistri Joannis Hus. Prága, 1869. 544. l.)

⁵⁸ Az első ismert adat 1407-ben említi „magister Georgius Theodrici de Foro Caseorum” néven mint szepesi kanonokot (Zs. O. II. k. 5154. sz.) mint alkancellárnak biztosítja XXIII. János 1413. dec. 29-én a győri Szent Adalbert-prépostságot, amelynek akkor már ténylegesen birtokában volt; 1414. jan. 11-én ugyanezen pápától egyházi felhatalmazásokat kapott (Vatikáni lt. Reg. Lat. Vol. 173. f. 306a. és vol. 167. f. 154a. Fraknoi-gyűjt.), 1419-ben a szepesi prépostság mellé, amellyel a győrit cserélhette fel, elnyerte a királytól a szepesi prépostságot is (*Lukcsics i. m. I. k. 195., 220. sz.*). 1433-ban a husziták elfogták, Prágába vitték, ahol meg is halt. (*Tóth-Szabó P.*: A cseh—huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917. 117. sköv. l., *Pirhalla i. m. 78. sköv. l.*)

hatott főúri pártfogóra, semmivel sem kezdte egyházi pályafutását kedvezőbb körülmények közt, mint egy polgárfiú. Egyikük sem számíthatott arra, hogy már gyermekkorában egyházi javadalmat kap, hogy annak jövedelméből külföldön tanulhasson. Az ismeretanyagot éppen úgy maguknak kellett megszerezniök, mint — immár klerikusoknak — egyházi pártfogók figyelmét magukra vonni, hogy segítségükkel beneficiumhoz juthassanak. Ha Vitéz János számára nem jelentett előnyt, hogy szülei köznemeseek voltak, de gátat sem, hogy szilárdan megalapozott tanultságot szerezzen, helytelen volna a polgári vagy akár jobbágy-családok sarjait a tudományos grádusok elnyerésére eleve alkalmabbaknak tartani, mint a köznemeseket.

Egyenesen szimbolikus jelentőségűnek látjuk, hogy Zsigmond 1417-ben Konstanzban három vele lévő kanonoknak egy armalissal ugyanazt a címet adományozta, jutalmul szolgálataikért, amelyeket egyikük Boszniától kezdve Isztrián, Friaulon, Lombardián, Franciaországon és Aragónián át követve őt, a másik kettő pedig Németországban csatlakozva hozzá teljesített.⁵⁹ Tordasi Mihály szepesi olvasókanonok, Békási Miklós sasvári főesperes, azaz az esztergomi káptalan tagja és Budai János esztergomi, váci, budai kanonokok voltak ezek. Mivel kívánságukra mindhármuk családtagjai is részesültek a kitüntetésben, származásuk tisztázható. Tordasi legalkalmasabban dunántúli köznemes családhoz fűzhető.⁶⁰ Békási főesperes rokonságát Veszprém megyében Békás falu vallotta földesurának. Az armalist ennek a családnak a levelesládája őrizte meg. De csak 1449-i másolatban, mert az eredeti akkor a harmadik adományosnak a rokonánál volt: István budai gyógyszerésznél, apothecariusnál. Budai János tehát, mint különben nevéből is következtethető, a triászban a polgárságot képviselte. Kétségtelenül ő volt a legjelentékenyebb egyéniség hármuk közül: ő időzött a leghosszabb ideig Zsigmond környezetében elkísérve királyát Boszniától Aragóniáig.⁶¹ A címer-

⁵⁹ F. L.: A Békássy család címere az 1417. évből. Turul 1898. 39. sköv. I.

⁶⁰ Zs. O. I. k. 5023., 5245., 5490. sz., II. k. 5759., 6092., 7485. sz. A II. k. 5759. és 6092. sz. oklevelek feltüntetik a címeres levélben szereplő Tordasi Bálint nevét is; az ugyanitt, valamint I. k. 5245. sz.-ban említett Mihálynak az olvasókanonokkal való azonossága bizonytalan.

⁶¹ Mihály szepesi olvasókanonok Tordasi családnevét kétségtelenné teszi Lukacsics i. m. I. k. 924. és 1293. sz., Miklós sasvári főesperesről Kollányinak (Esztergomi kanonokok) nincs tudomása. A címereslevélből a Budai családnév kitért ugyan, azonban a kiegészítést a János kanonok nevét és beneficiumait ismételtlen megemlítő supplicatiók kellőképpen indokolják. (Lukacsics i. m. I. k. 6., 26., 654. sz.) 1417. dec. 7-én a váradi örkanonokságot, 1418. jan. 7-én a veszprémi prépostságot kéri és nyeri el korábbi három javadalma mellé.

kép futó ezüstszarvasa, amely egyébként oly meglepő módon, hogy az esetleges aligha lehet, a Gesta csodás állatára emlékeztet, azzal, hogy két különböző társadalmi rend leszármazottainak jelvényévé lett, az egyházi középréteg egységét szemlélteti. Kifejezésre juttatja, hogy nemes és polgár közt, ha ebbe a rétegbe bejutnak, teljesen eltűnnek a választófalak, a szellemi munkát pedig oly elismerés kíséri, hogy az még nemes családok szemében is kitüntetésnek számít.

Ennek a középrétegnek volt az igazi érdeke, hogy a királyi hatalom általában minél erősebb, az állam jellege központosítottabb, az egyházi szervezet pedig Rómától függetlenebb legyen s a feudális széttagoltságot korlátozó államra támaszkodjék. A király, aki a nagybirtoknak egyre szorosabban köréje fonódó gyűrűjéből igyekszik hatalmának még megmaradt elemeit kimenteni, kire számíthatna inkább, mint a tanult rétegre, az értelmiségre, amelynek nincs módjában fegyveres familiarisokat tartani, s mégis meg akarja őrizni emberi méltóságát? Erőtlen ez a réteg, ha a polgárháború zivatarai kitörnek, de nem jelentéktelen. Közvetíteni tudja a király felé a nagybirtok által létében fenyegetett két népes társadalmi réteg, a köznemesség és a polgárság vágyódását a rend, a nyugalom, a belső béke után, tolmácsolhatja ezek ellenszenvét a főurakkal szemben s ugyanakkor korszerű tudással felvértezett embereket képes az uralkodó rendelkezésére bocsátani. A király mellett kialakuló központi kormányrendszer tehát belőle nyeri tagjait. A természetes szövetség kölcsönös erősödést jelent mindkét félnek. Az uralkodó alkalmas tanácsokat, javaslatokat kap, hogy miként erősítse hatalmát, az értelmiség tagjainak befolyása pedig egyre növekszik s a stallumok száma, amelyeket hivatali munkájának ellenértékéül, fizetésül elnyer, gyarapszik.

Ezek a stallumok egyházi javadalmak. Egyéni, de társaiéval közös érdeke is a királyt szolgáló minden klerikusnak, hogy a beneficiumokat mások, avatatlanok ne vonják el előlük. Sem olyanok, akik tanulatlanok, de hátuk mögött nagybirtokos pártfogókkal félre szoríthatják őket, sem a pápai kúria idegen származású s Magyarországot csak vadászterületnek látó klerikusai. Mindkét veszedelem elhárításához a legalkalmasabb eszköz annak biztosítása, hogy a javadalmak adományozása a királytól függjön. Önálló államegyház alapítása tehát egyáltalán nem cél, a pápa kikapcsolása a legkevésbé; annál inkább oly pápa előtt hódolni, aki hozzájárul a főkegyúri jog magyar értelmezésű érvényesüléséhez. A be nem vallott, tudatosan talán nem is érzett vágy olyan pápát ismerni el, aki éppen úgy hajlik a király szavára, mint az avignoniak a francia uralkodóra. Zsigmond római királysága,

konstanzi szereplése ezt a lényeges kapcsolatot volt hivatva megteremteni. Messzebbre, nyilvánvalóan, az értelmiségi réteg sem akart menni, tartózkodásából azonban nem következik, hogy nem is ment volna, ha a viszonyok kedvező alakulása, mint 1404-1410 között is történt, erre módot ad számára.

Bár a középréteget elég erősnek véljük, hogy képviselői Konstanzban kezdeményezők legyenek, erejének korlátozottságára is rá kell mutatnunk. Az angol, a francia vagy akár a német mellé állítva szembetűnő gyengesége, aminek világos jele, hogy nem nyerte vissza a kánoni választás jogát s így a káptalanokban nem egészíthette ki magát új tagok felvételével, a püspököt, érseket pedig nem állíthatta maga az egyházmegye élére. Igaz, a zsinat után fel-feltűnik egy-egy emlék, hogy időnként a kanonokok, püspök, érsek választásával tanújelét adták önállóságra törekvésüknek, amint megelőzőleg is van egy híradásunk, amely úgy értelmezhető, hogy a csanádi káptalan Dósa Miklós személyében maga állapította meg, ki legyen püspöke.⁶² Ezek a választások azonban csak megismételték a korábbi királyi kinevezést. Elég az oklevelek dátumát összevetnünk, hogy meggyőződünk, kinek az elhatározása volt a döntő. Rozgonyi Péter dömösi prépostot Zsigmond 1417. aug. 15-én Konstanzban nevezte ki vespriemi püspökké, neki adván ezt az egyházat, mégpedig nemcsak világiakban, hanem lelkiekben való minden jogával együtt, a vespriemi káptalan pedig egy érdekes oklevélben, amely valamennyi kanonokjának névalírását feltünteti, szabályszerűen püspökké választotta.⁶³ Oly szövegezéssel, a királyi kinevezés teljes elhallgatásával, hogy arról nem tudva, azt kellene gondolnunk: a káptalan szava volt a döntő s teljes mértékben gyakorolta jogát. Ugyancsak választással ültették a kalocsai és bácsi káptalanok a kalocsai érseki székbe 1424-ben Buondelmonte János pécsváradai apátot.⁶⁴ Látszólag teljesen szabad elhatározásukból. Ha azonban emlékezetünkbe idézzük, hogy választottukat 1410-ben Ozorai Pipo hozta Magyarországra, az előző érsek, Carmanus pedig a Scolari-család tagja volt,⁶⁵ aligha lehet kétségünk, hogy

⁶² *Juhász* i. m. 238. l. VII. Ince pápa 1406-i oklevele szerint a püspök, „Nicolaus postulatione de ipso per ... capitulum Cenadiense facta ad ecclesiam Cenadiensem tunc vacantem per sedem apostolicam minime confirmata, nec de persona sua per eandem sedem ipsi ecclesie Cenadiensi proviso”.

⁶³ „auctoritate nostri iuris patronatus ... cum omnibus iuribus et pertinentiis spiritualibus et temporalibus quomodolibet appellatis.” (*Fejér* X/5. k. 799., 792. l.)

⁶⁴ *Érdúj helyi M.*: Carnianus kalocsai érsek. Századok 1899. 47. l.

⁶⁵ *Lukácsics* i. m. I. k. 241. sz., *Eubel* i. m. 205. l.

kinek a javaslatára, kérésére döntöttek s Zsigmond is kinek érdekében hagyta helyben elhatározásukat. Az érsekség mintegy Ozorai családi javadalmának számított s így a nagyhatalmú, befolyásos oligarcha rokonának megválasztásával a káptalan inkább gyengeségének, mint önállóságának adta tanújelét.

Egészen súlytalanoknak mégsem mondhatók a fel-feltűnő kísérletek, hogy a kinevezések választás formáját nyerjék. A gyakorlatból, következetes érvényesülése esetén, idővel jog kristályosodhatott volna ki. Kezdetben ugyan csak elvétve került volna megválasztásra egy-egy valóságos jelölt, idővel azonban, a káptalanok önállóságának megerősödése maga után vonhatta volna a szokás állandósulását. Minderről most még szó sem lehetett. A hatalmi viszonyok további módosulására, elsősorban a nagybirtok uraival szemben a köznemesség és a polgárság megerősödésére lett volna szükség.

A nyugati állapotoktól eltérő másik vonás, hogy hiányoztak Magyarországon a kedvezmények, amelyekben máshol a felsőbb tanulmányok végzői részesültek. A hiány arra utal, hogy a magyar klerus középső rétegében az az elit, amely a királyt közvetlenül szolgálta, nem volt oly népes, hogy ne tudott volna igényeinek megfelelő módon elhelyezkedni s a kevésbé képzettek korlátozása nélkül érvényesülni. Sőt nemcsak boldogulni, hanem tüneményes gyorsasággal rendkívül jövedelmező bevételi forrásokat biztosítani magának. Egy-egy korábbi utalásunk is sejteti, hogy ritka kivételt jelentett köztük az, aki beérte egyetlen beneficiummal. Túlnyomó részük nevéhez nem is kettő, hanem több birtoklása fűződik. A javadalmakat úgy halmozhatták, hogy nem zavarta őket a háttérbe szoruló panasza és elégedetlensége. Oly helyek, amelyekre tanultságuk alapján igényt emelhettek, bőségesen állottak rendelkezésükre s még mindig aránytalanul sok maradt az alacsony képzettségűek számára.

A jelenség oka könnyen megállapítható. Franciaországban a világhírű párizsi egyetem, Németországban, csak a legismertebbeket említve : a kölni, heidelbergi, bécsi, bár kisebb méretekben, de mintaképükhöz hasonló arányban fejlesztették országuk egyházi intellektuális rétegét. A magyar klerikusok ellenben állandó egyetem hiányában külföldön, tehát nehezebben és lényegesen súlyosabb anyagi áldozatokra kényszerülve juthattak a középrétegre jellemző tanultság birtokába.⁶⁶ Ha nálunk a XIV. század

⁶⁶ A rövid ideig fennállt óbudai egyetem jelentőségét, félrevezetettve Fraknói elsiertetett következtetéseitől, túlbecsüli történetírásunk. Fraknói 1894-ben, amidőn értesült, hogy élt a XIV. és XV. sz. fordulóján egy Makrai Benedek nevű jogtudós, aki a prágai, bécsi, párizsi és paduai egyetemeken tudományos

végén a főesperesek közt is alig van kánonjogi doktor, akkor ebben a jelenségben művelődésbeli visszamaradásunk vagy a lassúbb fejlődés következményeit szemlélhetjük. Hasonlóképpen abban is, hogy a kanonokokkal szemben támasztott követelmények még mindig alacsonyak, mivel IX. Bonifác 1389-i utasítása szerint

grádusokat, a párizsi egyetem angol nemzete körében pedig sok jó barátot szerzett, akik azután 1406-ban közbenjártak érdekében Zsigmondnál, a felfedezők lelkesedésével, de a legceskélyebb támpont nélkül megtette Makrait az egyetem tanárának, az 1403-i Nápolyi László-féle mozgalomban általa vezetett 800 főnyi lovasból álló, tehát igen tekintélyes seregét pedig az egyetem hallgatóiból toborzottnak vélte (*Fraknoi V.*: Nyomozások egy középkori magyar tudós életviszontagságainak földérintésére. Századok 1894. 391. l.) Előadását elfogadta Schönherr, sőt ő még tovább menve úgy gondolta, hogy Makrai „a pesti polgárok között igyekezett a forradalomnak híveket toborozni”. (*Pör-Schönherr* i. m. 462. l.) Karácsonyi ugyan 1905-ben rávilágított Fraknoi tévedésére, kimutatta félreértéseinek alapjait, hiába zárta azonban cikkét e szavakkal: „Makrainak az óbudai egyetemmel való összeköttetése szappanbuboréknak bizonyul” (Makrai Benedek szülőhelye és családja. Századok 1905. 44. l.), a hiedelem tovább élt. Horváth Henrik Makrai életében „az óbudai tanárok sokoldalúságát, tág látókörét, külföldi hírnevét, de egyszersmind politikai szerepét és hatalmát” szemléltetően igazoló példát látott s bár a diákok hadbavonulását fenntartással fogadta („nem tudni, hogy a scholárok élen vagy más kapcsolatban a felkelőkkel” szállt szembe Zsigmonddal), állítólagos professzoruknak a pesti polgárság fellázítójának szerepét tulajdonította. (i. m. 87. sköv. l.) Ugyancsak fegyveres ellenállást szervezett Makrai a pesti polgárok körében Hóman szerint is. (*Hóman B.—Szekfü Gy.*: Magyar történet. III. k. 220. l.), K. Heilig pedig feltette, hogy nemcsak tanított a budai egyetemen, hanem előzőleg jogi doktorátusát is ott szerezte meg. (Zur Geschichte der ältesten ungarischen Universität und des Magisters Benedikt von Makra. A Bécsi Magyar Történelmi Intézet évkönyve. I. k. [1931] 46. sköv. l.) A téves nézetek, részben átalakult formában, ma is élnek. (*Kardos T.*: A magyarországi humanizmus kora. Budapest, 1955. 81. l. szerint Makrai a „budai zendülés egyik vezetője”) Talán segítünk clozlatni azokat, ha utalunk arra, miként kerülhetett Makrai az 1403-i felkelésbe. Karácsonyi éles szeme vette észre, hogy Makrai már 1384-ben szerepel két testvérével együtt, akiknek egyike Sebestyén diák, mégpedig azon családi néven, amelyen a bécsi egyetem hallgatói közé őt 1387-ben beírták. Mind a két alkalommal Gacsálkérinek mondotta magát s csak utóbb kezdte használni a Gacsálkér falut is magában foglaló Maros—Fejér—Körös közti Makra-vidékről vett nevet. (Századok 1905. 40. sköv. l.) Gacsálkéri Sebestyénről tudjuk, hogy 1403-ban sókamaraispán volt s a felkelők oldalán állott (*Zs. O. II. k. 2378., 2379. sz.*) Származása, családi birtokai alapján következtetve valószínűleg a Csákiakkal állott familiaris kapcsolatban s így Csáki Miklós erdélyi vajdának, a felkelők egyik vezérének fegyveresei lehettek azok, akik Makrai Benedek alatt harcoltak. (Makrai Pestnél veszített csatát, Csáki és vajdatársa, Marcali Miklós Hatvan környékén táboroztak s ugyanott kötöttek Zsigmonddal 15 napi fegyverszünetet. *Zs. O. II. k. 2609., 2618., 2628. sz.*) Makrai fogáságából kiszabadulva, Zsigmond tanácsosa lett s részt vett a konstanzi zsinaton is, tevékenysége azonban, mivel nem volt a klérus tagja s egyházi javadalmat sem szerzett magának, a magyar értelmiségnek dolgozatunkban nem tárgyalt fejezetébe tartozik. Vö. még *Barta I.*: Középkorvégi szellemi művelődésünk és a külföldi egyetemek. *Regnum* 1937. 97. sköv. l.

midössze olvasni, énekelni, latinul beszélni és fogalmazni kell tudniok,⁶⁷ ha pedig ismereteik nem kielégítőek, elég esküvel megfogadniok a prépostnak, hogy egy év alatt pótolják a hiányokat. Bármily szerény ez a képzettség a külföldi, egyetemen járt magistereké mellett, mégis haladást jelent a század első éveinek állapothoz képest, amikor az írás még nem tartozott a követelmények közé. Az összehasonlítás szerint eredmény tehát, ha a káptalani stallumokba olyanok ülnek, akik a legszükségesebb ismeretek birtokosai s nem teljesen tanulatlanok.

Ugyanakkor érthető, ha ebből a csak relatív értelemben művelt rétegtől hiányzik az önérzet, hogy magának követelje és biztosítsa mindazokat az előjogokat, amelyekkel francia társai rendelkeztek. Közülök a legtanultabbak, ha egyszer valósággal ölükbe hullanak a javadalmak s nem kell ezekért küzdeniök, kevésbé lesznek hajlamosak érdekeik összeegyeztetésére vagy azok intézményes biztosítására. A királyi hatalom megnyerése érvényesülésüknek legkényelmesebb módja s mert az reájuk önti bőségszaruját, feleslegesnek találják, hogy biztosítani próbálják érvényesülésüket arra az eshetőségre, ha többé nem nyernének töle támogatást. A káptalanokat választási joguk visszanyerésében vagy megerősítésében nem segítik. Távol élnek ezektől, ügyeik iránt talán nem is érdeklődnek. Számukra csak a jövedelem a fontos. Mivel etikai magatartásuk gyökeresen különbözik egy Hus Jánosétól, még kevésbé tudnak összeforralni népük tömegeivel, ezek törekvéseivel azonosulni.

Az alacsony tanultságú középréteg, miután az elit elkülönítette magát tőle, tudatos magatartásának egyetlen vonatkozásban adta jelét: a nemzeti jellegre hivatkozott, amidőn idegen érdekekkel került összeütközésbe. Érvélese figyelemre méltó: Az idegen kanonokok nem ismerik a hazai jogszokásokat, a magyar jogot, amiből azután sok kár származik. A magyarság, a „magyarnak lenni” egyik jellemző kritériumát emelik ki ezek a szavak. Minden nép szokásjogában ugyanis valóban társadalmának gondolkodásmódja nyilvánul meg, s így az, aki nem járatos benne, eleve nem lehet a közösség tagja. A kirekesztés, amelyet az indokolás kifejez, bár negatív jellegű, kétségtelenül valamelyes nemzeti öntudatnak a jele.

Ez a nemzeti öntudat nem becsülhető le. Oly uralkodó mellett, mint Zsigmond, aki szívesen juttatott Magyarországon döntő

⁶⁷ „bene legere, bene construere et bene cantare ac congrue loqui Latinis verbis.” (Mon. Vat. I/3. k. 3. l.)

szerephez külföldieket — elég az Albeniekre utalnunk — s elnázte, hogy külföldiek rokonaikat busás javadalmakkal gazdagítsák, egyenesen szükség is volt reá a hazai érdekek védelmében. Míg Zsigmond idejében szerepe inkább csak fékező, negatív, addig életet pezsdítő lesz oly uralkodó — Mátyás — korában, aki teljesen azonosult népével s ennek műveltté tételét célkitűzései közé sorolta.

VI.

A FŐKEGYÚRI JOG KONSTANZ UTÁN

Az 1417-i oklevélben foglaltakat mindkét fél — pápa és király, helyesebben : a szentszék és a magyar állam — érvényesnek tekintette. Zsigmond és utódai tehát a következő évtizedekben a legesekélyebb habozás nélkül éltek felhatalmazásukkal, a pápák pedig vonakodás nélkül teljesítették a kötelezettségeket, amelyeket a bíborosok reájuk hárítottak. Ne tévesszen meg tehát benünket, ha oly adománylevél kerül kezünkbe, amellyel a pápa javadalmat rendel valakinek anélkül, hogy egy szóval is említene a királyi elhatározást. Csak látszat, mintha a szentszék saját hatalmából járt volna el. Ha a körülményeket sikerül felfedni, meggyőződhetünk, hogy a pápa a királyi rendelkezéshez, határozathoz csak hozzájárult, bár oly formában, oly külsőségek közt és szavakkal, mintha ő lett volna a kezdeményező.¹ Mivel így a két fél közül a király bizonyult erősebbnek, a szöveg értelmezése terén az ő felfogása érvényesült. Nem rendelettel történt ez s valószínűleg az átgondolt céltudatosságnak is híjával volt. Csak a gyakorlatból hüvelyezhető ki, hogy az uralkodók egyre feleslegesebbnek találták a supplicatiók benyújtását, s ezért közvetlenül kinevezték jelöltjeiket főpapokká. Mintha így gondolták volna : Mivel a bíborosok oklevele értelmében a szentszék úgyis csak azt állíthatja magyar érsekség, püspökség és apátság élére, akinek érdekében ők folyamodványt nyújtanak be s kívánságuk nem utasítható vissza, nincs arra szükség, hogy kérjék a pápai kinevezést ; elég, ha a jelöltek számára utólag megérkezik a megerősítés. Törekvéseik teljes sikert Mátyás uralmának második évtizedében arattak. Viszont mintegy kárpótlásul, a servitiumok kérdésében meg ők tettek engedményt a pápa javára. Bár az oklevél értelmében

¹ „A pápai bullák a királyi kinevezésről ugyan említést sohasem tesznek ; sőt rendszerint a kinevezés azon az alapon történik, hogy a főpapi szék betöltését az előd életében a pápa magának tartotta fenn ; de a királytól kinevezett főpap mindig számíthatott a pápai megerősítésre.” (*Fraknoi: A kegyúri jog.* 126. l.) Vö. még *Galla F.: Mátyás király és a szentszék.* Mátyás Király Emlékkönyv (Szerk. Lukinich I.) Budapest, 1940. I. k. 110. l. Várad István kalocsai érsekségéről, 112. sköv. l. a kúria Mátyás-kori eljárásáról.

a magyar főpapok mentesültek a kinevezési díjak megfizetésétől, nincs semmi nyoma, mintha a királyok biztosítási próbálták volna számukra a kedvezményt. A servitiumok tehát teljes összegükben eljutottak a pápai kamarába, bizonyára megkönnyítve a kúriának, hogy adományozási jogának korlátozásába belenyugodjék.

A pápaság előzékenysége ellenére is maradt azonban súrlódási felület, mivel a konstanzi oklevél szűkszavúsága miatt egymással homlokegyenest ellenkező felfogások kristályosodhattak ki. Afelől nem lehetett kétség, hogy a javadalomadományozás, tehát a középréteget elsősorban érintő probléma a király hatáskörébe tartozik, mivel az oklevél az apostoli széket a leghatározottabban eltiltotta minden beavatkozástól. Ellenben mindkét fél igazának tudatában foglalhatott állást a reservatiók kérdésében, minthogy a bíborosok egyetlen szóval sem emlékeztek meg erről. A pápák jóhiszeműen gondolhatták, hogy Magyarországon őket illeti meg a főpapi kinevezés joga, ha az egyházmegye oly esetekben ürül meg, amelyeket a kánonjog a reservatio fogalmába tartozóknak tekint. A Konstanzban kötött német és francia konkordátum ugyanis, bár korlátozta a korábbi önkényes eljárást, még mindig igen sok alkalommal ismerte el a pápai rendelkezést érvényesnek. Nemcsak az „írott jog”, tehát a tulajdonképpeni kánonjogi törvénykönyvek — *Decretum Gratiani*, *Decretales*, *Liber sextus* és *Clementinae* — által engedélyezett esetben, vagyis akkor, ha a javadalom birtokosa a kúriában hunyt el, hanem a törvényerejűnek még nem tekintett *Extravagentes* egyik bullája, az *Ad regimen* által felsoroltakban is. Ezek pedig a konkordátumok korlátozása ellenére még mindig igen nagyszámúak, mert a pápának tartják fenn egyebek közt a letétel, áthelyezés, a választás megsemmisítése s lemondás következtében megüresedett javadalmakat, a bíborosok, a pápai követek és igen sok kúriai tisztviselő — köztük hét notarius, az ügyhallgatók, 101 scriptor, 24 poenitentarius, 25 abbreviator — beneficiumát, majd azokat, amelyek a pápa által kinevezett klerikusok birtokában voltak.²

Ugyanekkor a magyar királyok nem kisebb meggyőződéssel hitték és hirdették, hogy országukban soha, semmilyen körülmények közt nem érvényesülhet a pápai reservatiós jog. Mint Mátyás tette 1486-ban, amidőn sógora, Aragóniai János a pápai udvarban

² A francia konkordátum csak általánosságban említi: „beneficiis reservatis in iure et designatis in extravaganti *Ad regimen modificata*”, ellenben a német konkordátum részletezi az idézett bulla tartalmát: „papa Martinus V. super provisionibus ecclesiarum, monasteriorum et beneficiorum quorumcunque utetur reservationibus iuris scripti et constitutionis *Exsecrabilis* et *Ad regimen modificatae* ut sequitur” stb. (*Hübler* i. m. 130., 167. sköv. 1.)

elhunyt s az így megürült esztergomi érsekséget Beatrix unokaöccsének, a hétesztendőös Estei Hippolitnak adományozta, ugyanabban az évben a Veronai Gábor bíboros halálával hasonló módon felszabadult egri püspökséget pedig kincstárosának, Dóczi Orbánnak juttatta. Érvélese határozottan hangzott: Az érsekség „az országnak régi idők óta fennálló és megőrzött szabadságánál és szokásánál fogva szállott kezébe és rendelkezésére”. A hagyomány jogosságába vetett hite indította Mátyást arra a sokat emlegetett kijelentésére is, hogy a magyarok készebbek a katolikus vallástól elpártolni és az országcímer kettős keresztjét hármassá átalakítani, mintsem elviselni, hogy a javadalmakat és a főpapi méltóságokat a szentszék adományozza. Viszálya a pápával ekkor, 1480-ban, az előbbiekhöz hasonló reservatiós eset miatt tört ki: A modrusi püspök Rómában halt meg, utódjává IV. Sixtus pápa unokaöccsének udvari papját, Raguzai Kristófot nevezte ki, míg Beatrix a férjétől reá ruházott kegyúri jog alapján gyóntatóját, Zárai Antalt.³ Mindhárom alkalommal a kánonjog szerint a legkétségbevonhatatlanabbul a pápát megillető jogkört csorbítva vitte keresztül akarátát Mátyás, annak jeléül, hogy országának közvéleménye szívesen, a pápaság pedig kényszerből a magyar állam javára szólóan értelmezte a konstanzi oklevél hallgatását a reservatiókról.⁴

Mindamellett a határozottság, amellyel a királyok főkegyúri jogukat védték és értelmezték, nem tette lehetetlenné, hogy egyes alkalmakkor a kúria óhaja szerint járjanak el. Ha tehát azt kérték a pápák, hogy rokonaik, kedvelt klerikusaik kapjanak egy-egy javadalmat, az uralkodók kedveskedésből teljesíthették kívánságukat. Az efféle esetek azonban csak kivételek. Általában a király országának érdekeit tartva szem előtt adományozta az egyházi méltóságokat és beneficiumokat. Figyelme a XV. században nem korlátozódott a magasabb tisztségekre, mint valamikor az Árpád-korban, hanem a legkisebbeket is számontartotta. Nemcsak a préposti, olvasó-, éneklő-, örkanonoki és főesperesi beneficiumokra, hanem az egyszerű kanonokságokra, sőt az oltárigazgatói javadalmakra is ő nevezett ki, természetesen amennyiben azok betöltése nem magánkegyurak jogkörébe tartozott. Így

³ *Fraknoi*: A kegyúri jog, 203. sköv. l.

⁴ A rendek az 1514-i országgyűlésen, hogy elejét vegyék a pápai reservatiós jog érvényesítésének, elrendelték, hogy a jövőben minden főpap és javadalmas kössön le római útja előtt családi vagyonából beneficiuma egy évi jövedelmének megfelelő részt a király és a szent korona részére, abban az esetben pedig, ha ily vagyona nem volna, szerezzen a pápától írásos biztosítékot, hogy javadalmát nem adományozza el, ha netán Rómában hunyna el. (65. art.)

minden káptalani tag kinevezése a mellette működő királyi tanácsban és kancellárián futott keresztül, s végső fokon stallumhoz az jutott, akinek szereplése találkozott tetszésével. Bár az állam érdeke a döntő tényező, enyhítette a túlsúlyából adódó hátrányokat, hogy a király és tanácsosai, köztük első helyen egyháziak, ugyanabból a klerikus rétegből választották ki a jelölteket, amelyre a pápaság is rá volt utalva.

Annak illusztrálására, hogy az uralkodók a XV—XVI. században az egyházi javadalmak adományozását felségjoguknak tekintették, amellyel éltek is, a szepesi káptalan történetére hivatkozhatunk. Ennek kanonokjait Zsigmond nevezte ki, prépostjait sorra egymás után (1406, 1408, 1419, 1433) hasonlóképpen,⁵ 1464-ben Mátyás nominálta és praesentálta a prépostot, akit az esztergomi érsek erősített meg tisztében, birtumát fejére helyezvén.⁶ Ugyancsak Mátyás kisebb javadalom felől is rendelkezett közvetlenül, amidőn (1487) egy pécsi oltárigazgatóságot adományozott; azt, amely Bakócz Tamás előlépésével üresedett meg. Ugyanerről a beneficiumról ugyanannak az adományosnak a javára a pécsi püspök is állított ki oklevelet, kelte azonban kétségtelenné teszi, hogy a másik volt a döntő: A királyé jan. 2-ről van datálva, a püspöké jan. 16-ról.⁷

Az uralkodó rendelkező hatalma annyira korlátlan volt, hogy meg nem üresedett javadalmakat is már előre eladományozott, követve így a pápák sajtáságos eljárását. Régi szokás volt ugyanis a kúriában, hogy ennek tisztviselői jutalmul, fizetésül ún. litterae exspectatoriae-t kaptak, amely jogot biztosított nekik egy majdan szabaddá váló beneficiumra. Voltaképpen adománylevél volt ez, éppen csak akkor lett érvényes, amikor meghalt a régi javadalmas. A szokást az 1179-i lateráni zsinat eltiltotta, azonban a pápák hol gyakrabban, mint III. Ince tette, hol mérsékeltebben éltek vele, az avignoni korban pedig közkeletűvé tették.⁸ A hazai gyakorlat a következő példákkal világítható meg: A híborosok még alá sem írták Konstanzban kiváltságlevelüket, még folytak a tárgyalások, amidőn — szept. 4-én — Zsigmond utasította Scolari András váradi püspököt, hogy az egyházában legelőször megüresedő kanonokságot juttassa Zápszonyi János beregszászi

⁵ *Hradzsky, I.*: Initia, progressus et praesens status capituli Scepusiensis. Kézirat gyanánt. 1901. I. k. 19. l. — *Wagner, C.*: Analecta Scepusii sacri et profani. Viennae, 1774. I. k. 330. l.

⁶ „investiando te per bireti capiti tuo impositionem.” (*Wagner* i. m. I. k. 340. sköv. l.)

⁷ *Koller* i. m. IV. k. 436. sköv. l.

⁸ *Krüger* i. m. II. k. 142. l., *Hergenröther—Kirsch* i. m. III. k. 37. l.

plébánosnak ; ha ez vagy megbízottja felkeresi levelével, adja neki a kanonokságot s prebendát, a jövedelmet pedig szolgáltatassa ki számára.⁹ A király tehát a kanonokságot a püspök rendelkezése alatt állónak tekintette s a javadalomra csak bemutatta jelöltjét, intézkedése azonban, amelyet kegyúri jogára hivatkozva tett, formáját tekintve is oly utasítás, amely nem türt elodázást. Tíz év múlva, 1427-ben már a pápa előtti felhasználásra adott hasonló felhatalmazást Csetneki Lászlónak, a felhévízi keresztes gubernatornak. Ezt szintén prezentálta oklevelében a pápának, azonban már mint kegyúri joga alapján kinevezett egyháznagyot. Intézkedésében a legmeglepőbb, ami exspectatoriae jellegét is mutatja, hogy nem egy megnevezett javadalom, hanem az első megüresedő érsekség, püspökség vagy prelátúra elfoglalására hatalmazta fel Csetnekit, oly bőséges válogatást biztosítva számára, hogy egyedül az esztergomi érsekségre nem volt szabad szemet vetnie.¹⁰ Váradi Péter erdélyi prépostnak, aki később kalocsai érsek lett,¹¹ Mátyás király adott litterae exspectatoriae-t káptalanjának egyik megüresedő kanonokságára, hogy a préposti jövedelmeken kívül legyen külön része is, majd 1477 körül, amikor a stallum felszabadult, kinevezte kanonokká, megparancsolván a püspöknek, hogy helyezze be és erősítse meg,¹² a káptalan pedig bocssássa és fogadja be a javadalom valóságos birtokába.¹³ A püspök azonban nem engedelmeskedett, mire a király újabb parancsot intézett hozzá, határozott akarata lévén — mint mondotta —, hogy a kanonokság

⁹ Dl. 98.472. Vö. *Bunyitay* i. m. II. k. 121. sköv. I., *Csánki D.*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest, 1890. I. k. 420. I.

¹⁰ Csetnekit „ad archiepiscopatum vel episcopatum seu aliam quamcumque prelaturam regni nostri Hungarie, quam solo Strigoniensi archiepiscopatu excepto per cessum vel decessum cuiuspiam seu per assecutionem alterius prelature incompatibilis aut alio quovis modo seu ex persona cuiuscumque primitus post harum emanationem vacare contigerit, quamque idem Ladislaus de Chythnek per se vel per procuratorem suum legitimum infra tempus debitum virtute presentium pro se duxerit acceptandam, auctoritate iuris nostri patronatus duximus nominandum et eligendum, ymmo nominamus et eligimus et sanctissimo domino nostro pape vigore presentium presentamus”. (Dl. 11.904.) Miért nem élt a felhatalmazással Csetneki, milyen akadályok állottak a kinevező oklevél érvényesítésének útjában, el nem dönthetjük. 1435-ben még mindig keresztes gubernator (Andrássy cs. krasznahorkai lt. Csetnek fasc. 16. nr. 40. O. L. Fkgy.) s csak Zsigmond halála után lett nyitrai püspökké, bizonyára Erzsébet királyné pártfogásából, akinek anyja — Borbála — mellett egykor a kancellári tisztelet viselte. (Uo. fasc. 16. nr. 39.) — *Fraknoi*: A kegyúri jog. 516. I.

¹¹ *Fraknoi V.*: Váradi Péter kalocsai érsek élete. Századok 1883. 493. I., *Gerézdi R.*: Egy magyar humanista. Váradi Péter. Magyarságtudomány 1942. 307. sköv. I.

¹² „canonice instituere et confirmare.”

¹³ „admittere et receptare.”

Váradie legyen és senki másé. Eltökélttségét azzal indokolta, hogy senki sincs a káptalanban, aki Váradnál több érdemet szerzett volna, több feladatot végzett volna el, sőt most is állandóan az ő szolgálatában forgolódik. A püspök kibékítésére, megnyugtatóására azonban engedményt tett: megígérte, hogy a legközelebb megüresedő kanonokság felől majd ő rendelkezhet szabadon, annak adva, akinek akarja, ha most végrehajtja parancsát.¹⁴ Ugyan csak az erdélyi káptalanban történt, hogy II. Ulászló, bár a püspökre ruházta a javadalmak adományozásának jogát, egyeseket magának rezervált, közülök pedig a legelsőt, akár elhalálózással, akár áthelyezéssel üresedjék meg, Zeremlyéni Ferenc meszternek, aki egri kanonok és a királyi kancellária jegyzője, adta. Az 1503-i királyi adománylevél értelmében a beneficiumot a püspök, minden külön rendelet vagy megkeresés bevárása nélkül, Zeremlyéninek vagy megbízottjának köteles átadni, a káptalan pedig tartozik őt befogadni és a jövedelemből részesíteni. Hasonlóképpen előre eladományozta II. Ulászló 1513-ban az esztergomi prépostságot.¹⁵

A király a kinevezés jogát gyakran nem személyesen gyakorolta. Zsigmond alatt kezdődött a szokás s még a XV. század első felében általánossá is lett, hogy az uralkodók valamelyik egyházzal kapcsolatban kegyúri jogukat átengedték egyik hívüknek. Lehetett ez világi ember is, a leggyakrabban azonban egyházi volt. Az átruházás értelmében az adományos élete végéig, esetleg visszavonásig, gyakorolhatta a kinevezés jogát. Nemcsak kitüntetésben részesült, hanem tekintélye és befolyása is hatalmasan megnövekedett. Az uralkodók tudták ugyan, hogy ugyanilyen mértékben csökken hatalmuk, mivel a kanonokok, ha nem tőlük nyerik el javadalmukat, nem irántuk fognak elsősorban hűséggel viseltetni, a politikai erőviszonyok azonban nem egyszer kényszerítették őket felségjoguk átengedésére. Mert megesett ugyan, hogy valóban kitüntetésképpen adták át a jogot egy-egy igazán kedvelt hívüknek, többször történt azonban, hogy kényszerűségből bocsátották ki kezükből, mert ez volt egy-egy hatalmas, nagyvagyonú úr támogatásának az ára. Nem szorul tehát magyarázatra, hogy miért a legelőkelőbb, legvagyonosabb főurak és főpapok szerezték meg, eszközölték, esetleg csikarták ki maguknak a főkegyúri jog gyakorlását s az is érthető, hogy trónviszályok, meg gyenge fejedelmek uralma idején hamarabb és könnyebben jutott az magánosok kezére, mint amikor erőskezű király kormányozta az országot.

¹⁴ *Temesváry J.*: Erdély középkori püspökei. Kolozsvár, 1922. 427. sköv. 1.

¹⁵ *Fraknói*: Oklevéltár. 72. sköv., 87. sköv. 1.

Az első megemlékezés a főkegyúri jog átruházásáról, helyesebben annak alapján történő intézkedésről 1428-ból ismeretes. Ekkor a zágrábi püspök nevezte ki az ottani prépostot a ius patronatus alapján, amelyet Zsigmond adott, engedett át neki.¹⁶ A püspök, aki a kiváltságot megszerezte, Eberhard kancellárnak unokaöccse. A következő, 1435-ből származó adat szerint Zsigmond a szepesi prépostot felhatalmazta, hogy amíg ezt a méltóságot viseli, egyházában minden javadalmat ő adományozzon, mégpedig a reáruházott kegyúri jognál fogva.¹⁷ Mivel a prépost a király udvari orvosa és tanácsosa volt, ismét személyes jellegű kitüntetésnek tekinthetjük az uralkodó intézkedését. Nagyobb méreteket a kegyúri jog átengedése Albert halála után öltött. A trónviszályok idején, amidőn mindegyik fél kénytelen híveit bőkezűen jutalmazni, már a püspökségek felőli rendelkezés jogának átadására is sor került. Ekkor nyerték el a Cillei-család tagjai, Frigyes és Ulrik, Erzsébet királynétól a felhatalmazást, hogy kinevezhetik a zágrábi püspököt, megszerezve így maguknak, Szlavónia leggazdagabb birtokosainak az egész zágrábi egyházmegye papsága felett a hatalmat. Ily számottevő befolyást biztosító jog birtokában már kevésbé volt jelentős, hogy a kanonokokat is a Cilleiek nevezzék ki. Éppen ezért ezt a jogukat Cillei-Frigyes átengedte a zágrábi püspöknek,¹⁸ abban a biztos tudatban, hogy közvetve, a tőle függő püspök útján úgysis javadalomhoz segítheti mindazokat, akiket ily módon óhajt jutalmazni.¹⁹ Az átruházások és továbbjuttatások a központosításig még el nem jutott feudális állam szervezetét tipikusan jellemző jelenségek.

Maga Mátyás, uralma elején, szintén kénytelen elődeinek példáját követni, mivel neki is le kell kenyereznie a hatalmas urakat vagy meg kell őket hűségükért jutalmaznia. Ezért adja 1458-ban Guti Ország Mihálynak és fiainak a jogot, hogy a nyitrai püspököt kinevezhessék,²⁰ hatalmazza fel 1460-ban Kállai Pált a szepesi prépostság adományozására,²¹ 1462-ben Vitéz Jánost, a

¹⁶ „authoritate . . . concessa.” (Koller i. m. III. k. 337. sköv. I.)

¹⁷ „authoritate, quam transferimus.” (Wagner i. m. I. k. 331. I.)

¹⁸ *Fraknoi*: A kegyúri jog. 134. l.

¹⁹ I. Ulászló és V. László hasonló intézkedéseiről *Kollányi*: A magánkegyúri jog. 156. sköv. I.

²⁰ *Fraknoi*: Oklevéltár. 41. l.

²¹ Megengedi neki, hogy „preposituram sancti Martini in comitatu Scepesiensi existentem primitus post harum emannationem per mortem vel per translationem moderni possessoris eiusdem prepositure aut alias qualitercumque de iure et de facto vacaturam auctoritate nostri iuris patronatus regalis, quod sicuti in ceteris ecclesiis regni nostri sic et in ipsa prepositura dicte ecclesie sancti Martini more predecessorum nostrorum regum habere dinoscimur, persone illi, cui maluerit, conferre valeat atque possit”. A Dénes esztergomi érsek

váradai püspököt a zágrábi káptalanban megüresedő helyek felőli rendelkezésre,²² 1466-ban pedig az erdélyi püspököt arra, hogy káptalana beneficiumai felől intézkedhessék.²³ Amint azonban hatalma megerősödött s függetlenül a nagyurak jóindulatától, Vitéz János pedig kegyvesztett lett, a káptalani kinevezéseket szabadabban és közvetlenül eszközölte. Bizonyára élete végén is részesített egyeseket abban a kegyben, hogy egy-egy káptalan stallumai betöltésének jogát reájuk ruházta, eljárása azonban jobbra kivétel lehetett. Ellenben II. Ulászló és II. Lajos idejében, amikor a királyi hatalom meggyengült, már rendszeres, hogy a világi és egyházi előkelők éppen úgy magukhoz ragadták egy-egy egyház kegyúri jogát, mint ahogyan más királyi jövedelmi forrásokat is lefoglaltak maguknak. Eljárásukról az adatok tömege szól: 1500-ban a budai prépost kapta meg a jogot, hogy káptalanjában a javadalmakat, még az oltárigazgatóságokat is adományozza,²⁴ 1511-ben Zápolyai János és György nevezte ki a szepesi prépostot,²⁵ 1515-ben a csanádi káptalan beneficiumai felőli rendelkezésre Pálóczy Mihály főkamarmester nyert felhatalmazást mindaddig, amíg unokaöccse, Csaoli Ferenc csanádi püspök marad.²⁶ A kegyúri jogot a király bizonyos időre ruházta át kitüntetett hívére, esetleg élete végéig szólóan. Ha elhunyt az adományos, akkor a király gyakorolta azt, vagy rövidesen újból átengedte valakinek. Éppen ezért ugyanannak a káptalannak a tagjait időnként mások és mások nevezték ki. Pl. a pozsonyi káptalan kanonokjait előbb Mátyás király, amíg jogát 1479-ben a prépostra, Schomberg Györgyre át nem ruházta, azután II. Ulászló alatt Bakócz Tamás esztergomi érsek, aki 1508-ban abban a kedvezményben részesítette a prépostot, hogy a legközelebb megüresedő kanonoki stallumok közül az elsőre és harmadikra saját jelöltjét ültethette.²⁷ 1515 óta a prépost, Balbi Jeromos rendelkezett királyi felhatalmazás alapján

főkancellárhoz intézett utasítás: A prépostságot, ha megüresedik, „illi persone, cui prefatus Paulus de Kallo dare maluerit et conferre, nostra in hac parte [ipsi] attributa et vestra ordinaria auctoritatibus mediantibus servatis et de iure servandis conferre et de eadem sibi et nemini alteri providere [et eun]dem confirmare velitis et debeat.” (DI. 55.669.)

²² *Fraknoi*: Oklevéltár. 43. l.

²³ *Beke A.*: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt. Történelmi Tár 1890. 149. l.

²⁴ *Fraknoi* i. m. 63. l.

²⁵ *Wagner* i. m. I. k. 363. l.

²⁶ *Fraknoi* i. m. 90. sköv. l.

²⁷ *Knausz*: A pozsonyi prépostság. Új Magyar Sion 1880. 846. sköv. l. Ugyancsak Bakócz nevez ki kanonokot 1515-ben. (*Knausz*: Balbi Jeromos, II. Lajos király tanára. Magyar Sion IV [1866] 342. l.)

a prebendák felől, azonban a káptalan nagy sérelmére főleg németeket tett meg kanonokoknak, akik a magyar jogot nem ismerték, lemondása után pedig az esztergomi érsek, Szatmári György, ugyancsak kifejezetten a királytól reá ruházott kegyúri jog alapján.²⁸ A helyzet egyébként Mohács után sem változott. Az ellenkirályok szintén adományozták a kinevezés jogát. János pécsi püspök is egy ottani kanonokot a királytól nyert kegyúri jogra hivatkozva nevezett ki.²⁹

Mindazok, akik megkapták a káptalani javak betöltésére a királytól a felhatalmazást, gátlás és aggodalom nélkül éltek vele. Annak jelül, hogy a magyar jogi felfogás nem bizonytalan alapokon vagy fiktív elgondoláson nyugodott, hanem a közvélemény által is igaznak hitt elveken. Egyetlen esetben találta egy püspök szükségesnek, hogy a pápától kérje a király által reá ruházott kegyúri jog megerősítését. Vince váci püspök volt ez, aki 1471-ben terjesztette kérelmét II. Pál elé. A pápa természetesen teljesítette óhaját.³⁰

A mohóság, amellyel az előkelők a királyi felhatalmazás birtokába igyekeztek jutni, megérteti, miért voltak a Zsigmond-kori egyházpolitikának lelkes támogatói: Befolyásukat az új rendszerben hatásosabban érvényesíthették, mint korábban. A XIV. században sem volt lehetetlen egy-egy pártfogoltjuknak a király támogatásával a kúriától javadalmat kieszközölniök, azonban szerfelett bizonytalan és körülményes úton. Az ígéretet, amelyet klerikusuknak tettek, jutalmul beneficiumot helyezve kilátásba, nem volt könnyű megvalósítaniok. Amióta Budán dőlt el a kinevezések sorsa, szavuk súlya megsokszorozódott. Káplánjuk vagy notáriusuk most már biztosítva láthatta jövőjét, ha pedig egy kanonokság vagy apátság betöltését engedélyező királyi oklevelet is kezébe vehetett, még türelmesebben és engedelmesebben szolgálta urát. Az egyházi és világi előkelők, joggal bízva befolyásukban, nemcsak olyan javadalmakat ígérhettek, amelyek felől mint kegyurak szabadon rendelkeztek, hanem királyi hatalom alá tartozókat is. Marczali László csanádi püspök tehát 1423-ban székhelyén kispréposttá nevezvén ki káplánját, Balázst, aki együtt volt vele prépost korában a bécsi egyetemen,³¹ a XIV. században

²⁸ Knauz i. h. 351., 345. sköv. l.

²⁹ Koller i. m. V. k. 245. l.

³⁰ Fraknói i. m. XI. és 45. sköv. l.

³¹ Temesváry i. m. 322. l. — Bátmonostori Töttös László 1380-ban káplánjának végrendeletileg egy plébániát hagyott. (A Zichy-család idősb ágának okmánytára. Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Vég hely Dezső. Budapest, 1878. IV. k. 146. l.)

is szabadon álló úton haladt. Ellenben Guti Ország Mihály nádor már alaposan kihasználta az új rendszer előnyeit, amidőn Mátyástól kieszközölte az engedélyt, hogy a garamszentbenedeki bencés apátságot egy alkalommal maga töltheti be s azután 1473-ban notáriusát, Szécsényi Jánost, aki rokonságba is jutott vele, a monostor élére állította. Az új apát egyébként nem sokat tévovázott. Be sem várva a méltóság megüresedését, rávette elődjét, hogy fogadja őt coadiutorává s így azonnal a javadalom birtokába lépett.³²

Mint példánk is mutatják, a XV. század második felében s általában Mohács előtt a magyar egyházi javadalmak betöltéséből a pápaság szinte teljesen kikapcsolódott. Még ha meg is jelent esetleg egy kanonok pápai adománylevéllel a kezében, nem ért célt, mert nem volt, aki „elfogadta vagy behelyezte volna”. Egy pozsonyi példa kellőleg szemléltetheti, milyen tartózkodó, óvatos álláspontot foglaltak el maguk a káptalanok s mennyire döntő a királyi kinevezés. 1479-ben a passauai egyházmegye egyik klerikusa, Hasleiteni Prechtl Farkas mester, királyi káplán Mátyástól kieszközölte, hogy ő kapja meg azt a pozsonyi kanonokságot, amely ugyancsak passauai származású kanonok halálával üreseedt meg. Bár a kinevezés mindenképpen érvényesnek számított, Prechtl megerősítésért Veronai Gábor bíboros, egri püspökhöz fordult, aki pápai követ volt. Kérésére a legátus oklevelet állított ki, amelyben, hivatkozva Mátyás rendelkezésére, igazolta, hogy követi hatalmával ő is Prechtlnak adta a kanonokságot s birtomának fejére helyezésével megerősítette tisztében, egyszersmind meghagyta a pozsonyi káptalannak, hogy az új kanonokot fogadja be. Prechtl ezzel az oklevéllel jelent meg azután Pozsonyban, a káptalan tanácskozásán. Az ügy tulajdonképpen rendben volt, mivel a legátus nem önhatalmúlag járt el, hanem királyi kinevezésre hivatkozhatott. A káptalan azonban mégis nehézségeket támasztott. Először rövid időre kiküldték a kanonokok Prechtlt, hogy maguk közt tanácskozhassanak, majd behíván, tudtára adták, hogy most nem tudnak dönteni, hanem később, néhány óra múlva értesítik elhatározásuk felől. Amikor ez az idő eljött, testületileg közölték vele, hogy befogadják őt kanonoknak s így engedelmeskednek a legátus parancsának, ugyanakkor azonban felszólították: ígérje meg közjegyző által kiállított oklevélben és tanúk előtt, hogy saját vagyónából kártalanítja a káptalant, ha kellemetlen-

³² A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. XII/B. k. 107. 1. *Genthon I.*: Egy budai humanista aranycsészeje. Tanulmányok Budapest múltjából. Budapest, 1934. III. k. 140. 1.

ség érné őket s egyszersmind közjegyzői másolatban átadja nekik a pápai követ oklevelét. Prechtl minderre hajlandó is volt s vagyonát írásban lekötötte biztosítékkal.³³ Méltán feltűnhet a káptalan aggodalma, bizalmatlansága és körültekintő óvatossága, aminek egyedüli oka, hogy az új kanonok pápai követi bullával jött hozzá. Biztosra vehető, hogy szóba sem álltak volna vele, ha egyenesen Rómából hoz kinevező oklevelet. Így azonban tanácskoztattak, befogadták, de úgy, hogy semmi felelősséget sem vállaltak. Bizonyára így gondolták: Ha kiderülne, hogy a király más valakit nevezett ki kanonoknak s ez mint a *beneficium* jogos birtokosa kérné felvételét, akkor Prechtlnek azonnal el kell távoznia s az összeget, amelyet a jövedelemből felvett, a király által kinevezett kanonoknak meg kell térítenie. A káptalan meggondolása és állásfoglalása mutatja, mily mélyen gyökereződött a felfogás, hogy a királyi kinevezés az érvényes.

A kegyúri jogra, a *ius patronatus*-ra az uralkodók kinevező oklevelei állandóan és következetesen hivatkoztak. A formula így hangzott: „*auctoritate iuris patronatus regalis, quod instar praedecessorum nostrorum regum Hungariae, sicut in aliis eiusdem regni nostri ecclesiis... habemus.*”³⁴ Mint láttuk, már Zsigmond is Konstanzban elődeinek jogára alapozta igényét, noha a püspöki székek betöltése terén a XI—XII. századba kellett visszanyúlnia, ahová az emberi emlékezet el nem hatolhatott, a káptalani javadalmakat illetőleg pedig elképzelése teljesen alaptalan volt. Mindezenban, a bíborosokat kivéve, akik szemmel láthatóan kétkedve fogadták a király kijelentéseit, senki történeti tudatát sem nyugtalanította. Éppen olyan kevésbé, mint a franciákét, amidőn forradalmi lépésüket a gallikán egyház régi szabadságai visszaállításának hirdették.³⁵ A pápai túlsúlyt mutató XIV. századi gyakorlat kikapcsolásával a még régibb magyar múltat olyannak lehetett látni, amint az érdekeltek előtt a legmegfelelőbbnek tűnt fel. Ha pedig maradt volna még kétely, azt a konstanzi oklevél határozott fogalmazásával eloszlathatta.

Ennek felfogása, miután a kancelláriai gyakorlat meggyökerezett a királyi kegyúri jog régiségébe és kizárólagosságába vetett hitet, az országgyűlési végzésekben, törvényekben is teret nyert. Az 1440-i decretum a régi szokásra hivatkozva és javadalomvesztés terhe alatt tiltotta el, hogy bárki is királyi engedély

³³ Knauz N.: A bullások. Magyar Sion I (1863) 425. sköv. I., II (1864) 398. sköv. I.

³⁴ *Fraknoi*: Oklevéltár 54. l.

³⁵ „*quod ecclesia Gallicana ad suas antiquas libertates reduceretur.*” (*Haller* i. m. I. k. 286. l.)

nélkül pápától, zsinattól vagy delegátusaiktól származó bullákat hozzon az országba és segítségükkel beneficiumot foglaljon el.³⁶ Bár a rendelkezés meghozatalának közvetlen oka a bázeli zsinat nyomán követő egyházzsuzkadás, IV. Jenő és V. Félix ellenpápak küzdelme, tilalmával ugyanazt fejezte ki, amit a bíborosok oklevelének pozitív intézkedése tartalmazott. Hunyadi János kormányzósága idején, amidőn a rendeknek alkalmuk nyílt hitet tenni meggyőződésük mellett, hogy a főkegyúri jog nem a király személyét, hanem az államot megillető kiváltság, meggyőződésüket 1447-ben ily szavakba foglalták: Mivel abból, hogy a szentszék a székes- és társasegyházi, valamint más méltóságok és javadalmak betöltéséről az ország rendeinek megkérdezése nélkül intézkedett, sok baj és egyenetlenség származott, egyetlen egyházi se merészeljen a király vagy a rendek bemutatása és kinevezése nélkül³⁷ valami beneficiumot adatni magának a szentszékekkel; aki így járna el, az hűtlennek és számkivetettnek számít.³⁸ A későbbi törvények általában beérték azzal, hogy hangsúlyozták a javadalmak adományozásánál a „régis szokás” megtartását.³⁹ Bár külföldieket említ s nincs szó pápai kinevezésről, ugyanebbe a gondolatkörbe tartozik az 1495. évi 31. törvénycikk: Ha külföldiek nem a királytól vagy olyanoktól szereztek Magyarországon egyházi javadalmat, akiknek kegyúri joguk van, vízbe kell őket fullasztani. Ezt a rendelkezést az országgyűlésen megjelent világiak egyértelműleg hozták, az egyháziak azonban tiltakoztak ellene. A fejlődés újabb fázisát jelzi az 1498. évi decretum (67. t. c.), amely kiemelte, hogy „az ország régi szabadsága értelmében”⁴⁰ a királyt illeti meg a kegyúri joga alá tartozó egyházak valamennyi javadalmáról — tehát a legkisebbekről is — a rendelkezés joga. A cikk ugyanis nem a pápa, hanem az előkelők ellen irányult, akik a kegyúri jogot kezükbe igyekeztek keríteni s oly elvet emelt ki, amely Mátyás idejében magától értetődött, Ulászló korában azonban a királyi hatalom érdekében éppen nem volt felesleges az emberek emlékezetébe idézni. A szentszéknek annyira nem volt befolyása a javadalmak betöltésére, hogy már védekezni sem kellett vele szemben.

³⁶ *Kovachich*: Sylloge I. k. 73. l. Vö. *Angyal D.*: Az 1440: IV. törvénycikk. Századok 1910. 590. sköv. l.

³⁷ „absque praesentatione et nominatione.”

³⁸ *Kovachich*: Sylloge I. k. 130. l.

³⁹ Így az 1472. évi 11. tc. (Uo. I. k. 217. l.)

⁴⁰ „libertate antiqua regni.” (Corpus iuris Hungarici)

Ennek az immár egy évszázad óta érvényesülő egyházpolitikának szellemében fogalmazta meg Werbőczy 1514-ben a királyi kegyúri jog tartalmát. Nem tett tehát különbséget nagyobb és kisebb beneficium, érsekség és oltárigazgatóság között s egyáltalán nem emelte ki, hogy az uralkodónak a főpapi székek betöltése körül rendkívüli hatalma van, hanem általánosságban egyházi javadalmakról szólt. Ezek adományozására vonatkozólag hangsúlyozta azután, hogy a pápát semmi más jog, csak a megerősítés, a confirmatio illeti meg.⁴¹ Csak további érveléséből tűnik ki, hogy a legmagasabb egyházi méltóságokat is a beneficiumok közé érti. Szükségesnek találván ugyanis megmagyarázni a kiváltságos helyzetet, négy okot említ fel: 1. Magyarországon minden egyház, püspökség, apátság, prépostság alapítói a királyok voltak, tehát valamennyi egyházi javadalom felől a rendelkezés mint kegyurakat, őket illeti meg. 2. A magyarság nem apostoli tanításra, hanem uralkodójának, Szt. Istvánnak intézkedése következtében tért át a keresztény hitre, első királya pedig az általa alapított egyházak élére főpapokat nevezett ki. 3. Ha lett volna is a pápának joga, elévült az 500 év alatt, amióta a királyok a beneficiumok betöltésének jogát háborítatlanul gyakorolják. 4. Az országnak ezt a jogát, kiváltságos helyzetét (libertas regni) a konstanzi zsinat maga is elismerte külön privilégiumban. Az érvelés harmadik pontjáról igen könnyű megállapítani, hogy nem felel meg a történeti tényeknek, mivel a kúria a XIV. században háttérbe szorította az uralkodókat és velük szemben akaratát érvényesíteni tudta. Úgy látszik, ezekre az állapotokra Magyarországon a Jagellokban már nem emlékeztek s a XV. századi gyakorlatról valóban hitték, hogy az egyenes folytatása a Szt. István-korinak.

Még kevesebb vitával lehetett érvényesíteni azt az elvet, amelyet a konstanzi oklevél így fejezett ki: Senki sem vonható perbe az országon kívüli bíróság előtt pápai idézéssel, hacsak ügye nem fellebbezés folytán került az apostoli szék elé. Egyrészt voltak régi szokáson nyugvó előzményei, mivel 1252-ben IV. Ince pápa legalább már annyit elismert, hogy csak különleges pápai utasítással lehet hasonló idézést foganatosítani, másrészt a Konstanzban megkötött német és francia konkordátumok szintén kor-

⁴¹ „licet papa seu summus pontifex utramque iurisdictionem, temporalem scilicet et spiritualem habeat, in collationibus tamen beneficiorum ecclesiarum pro tempore vacantium in hoc regno summus ipse pontifex nullam iurisdictionem exequitur praeter confirmationis auctoritatem.” (Tripartitum pars I. tit. 11.) — Más értelmezéssel *Félegyházy J.*: Werbőczy Hármaskönyve és a kánonjog. Budapest, 1942. 130. l.

látozni igyekeztek a kúriában tárgyalható ügyek tömegét.⁴² Mivel azonban végső fokon nem király és pápa állottak egymással szemben s így nem hatalmi érdekek forogtak kockán, hanem a jogkeresők tömege igyekezett oly bírót fellelni Rómában, aki előtt ügyét a siker nagyobb reményével adhatja elő, mint egy hazai fórumon, szükség volt a tilalom folytonos megismétlésére. Egyrészt hogy itthon is közismert, másrészt pedig hogy általánosan respektált lehessen. Egyes királyi intézkedések és országgyűlési decretumok tehát egyaránt a pereskedők emlékezetébe idézték azt, semmibe vételétől pedig mindenkit elrettenteni törekedtek. A rendeletek közül Zsigmond 1419-i parancsa mintegy levonja a tilalom következményeit, amidőn a pozsonyi polgárok panaszára az ellenük külföldi klerikusok által indított pereket mint törvényteleneket beszünteti, V. László 1454-i utasítása pedig, amely az esztergomi érseknek meghagyta, hogy a kassaiak ellen szóló pápai idézőlevelek kézbesítésétől és kihirdetésétől tiltsa el a plébánosokat, hangsúlyozza az uralkodó eltökéltségét, hogy az országnak nagy fáradsággal kiküzdött régi szabadságát sértetlenül megőrzi.⁴³ Az országgyűlési végzések közül az elsők, a XV. század negyvenes éveiben hozottak (1440. 6. t. c., 1445. 16. t. c., 1447. 36. t. c.) általánosságban megismételték, hogy Rómában perek nem kezdhetők, hanem csak fellebbezéssel vihetők oda fel,⁴⁴ az 1471-i (19. t. c.) azonban a tilalom megszegőit már úgy tekintette, mint az ország Szt. István idejétől kezdve csorbíthatlanul megőrzött szabadságának megsértőit s közülök a javadalmasokat beneficiumuk elvesztésével, a többieket meg fejvesztéssel fenyegette meg. Az 1492-i decretum (45. t. c.) „méltó büntetést” helyezett számukra, sőt még azoknak is kilátásba, akik az országban megforduló pápai legátusok elé idéznek valakit, az 1498-i pedig (63. t. c.) pontosan megismételve a konstanzi kiváltságlevél rendelkezését meghagyta, hogy ennek áthágóit, legyenek világiak, papok vagy szerzetesek, adják a király kezébe s zárják a csonkatoronyba őket büntetésük elszenvedése végett.

A nagy nyugalom, amellyel az egyházi társadalom a XV. századtól kezdve a királyi kegyúri jog érvényesülését szemlélte, azt bizonyítja, hogy az megfelelt érdekeinek. Még anyagilag is, mert megszabadult azoknak az illetéktelenül szedett összegeknek

⁴² Hübler i. m. 203., 183. l.

⁴³ Az adatokat olv. *Fraknoi*: A kegyúri jog. 227. sköv. l.

⁴⁴ *Kovachich*: Sylloge I. k. 73., 103. sköv., 130. l.

a lerovásától, amelyek fizetésére a javadalomkérők a zsinati kor tractatusainak előadása szerint kényszerültek, ugyanakkor pedig annata és servitium díjaik, mivel jobbára a régi színvonalon maradtak, növekvő jövedelmeik mellett egyre kevésbé jelentettek nehezen elviselhető terhet. Talán még inkább megkönnyítette a klérus tömegeinek helyzetét a római utak elmaradása vagy legalább nagyméretű csökkenése. Azok ugyanis, akiket a kúriába megidéztek, az esetek túlnyomó többségében egyháziak voltak. A veszélyekről és terhekről, amelyekkel a kúria felkeresése járt, fogalmat nyerhetünk János plébánosnak megbízójához, Bártfa városához intézett leveléből és elszámolásából.⁴⁵ Összesen 91 forintot költött el. Rómában nem kellett sokáig tartózkodnia. Két hét alatt megkapta a bullát, amelyért 12 ft-ot, borralalók gyanánt meg két ft-ot adott ki, amihez hozzászámítva az elindulásakor Egerben minden jel szerint bizonyítékul szolgáló oklevelekért fizetett hat ft-ot, a perbeli költségek 20 ft-ot tettek ki. Rómában összesen 10 ft-ot költött el szállásra és élelemre, a világvárosi árakhoz viszonyítva talán nem is sokat, a hazaiakhoz mérten azonban éppen elegendő, mivel egy lovas katona zsoldja itthon havi három ft-ot tett ki.⁴⁶ Hazajövet Rómától Budáig 16 ft-ra rúgtak kiadásai, ellenben, annál többbe került odamenetele. A háborús idők ugyanis akkor, 1494 végén, VIII. Károly francia király olaszországi betörésekor rendkívül bizonytalanán tették az utat. Plébánosunk is Velencéből visszatért Villachba s onnan írta meg, hogy milyen szörnyű híreket hallott. Turzó Péter elbeszélte neki, hogy Róma és Firenze közt harmadmagával elfogták, megkínózták, pénzét elvették, a bácsi érsek egyik suffraganeus püspökétől jóindulatú tanácsot kapott, hogy ne vigye fejét a mészárszékre, mert őt is ki fogják fosztani, pénzt keresve még testében is; a salzburgi érsek megbízottjait, egy doctort és egy prépostot is egyetlen dénár nélkül látta Velencébe megérkezni; hasonlóképpen tíz sziléziait, akiket Ferrara és Bologna közt raboltak ki, 72 erdélyit, akiket Ancona és Loretto közt ért hasonló sors, 28 temesvárit, azután körmöcbányaiakat, szepesieket s még igen sok más klerikust, részben világi embert, akik valamennyien a kiállott szörnyűségekről beszéltek. A legnagyobb aggodalmak közt, amikor — úgy érezte — előtte tűz, háta mögött víz fenyegeti, mégis nekibátorodott. Ferrarában a hercegtől *salvus conductus* szerzett egy ft-

⁴⁵ *Iványi B.*: Bártfa szabad királyi város levéltára. I. k. Budapest, 1910. 464. sköv. I.

⁴⁶ Mátyás Király Emlékkönyv. I. k. 398. I.

ért és többedmagával, így az esztergomi lectorral és egy másik kanonokkal, meg a margitszigeti apácák officiálisával nekivágott az útnak Spoleto irányába, 12 nap múlva azonban kénytelen volt visszatérni. Újabb menlevél kieszközlése után, most már Bolagnán, Firenzén és Sienán keresztül, el is jutott az örök városba. Nem kétséges, hogy egész életére elegendő élménnyel „gazdagodva” tért haza s alig lehet vitás, hogy hasonló tapasztalatokról minden peres fél szívesen lemondott.

A közvetlen előnyöknél jóval többet jelentett a magyar klérus számára, hogy megszabadult a külföldiek versenyétől. A XV. században is nyertek nálunk javadalmat, királyi adományozásból idegenek, de mégis csekélyebb mértékben, mint amikor az országot a pápai bürokrácia mintegy szabad zsákmányul tekinthette. A magyar érdek tagadhatatlanul inkább érvényesült az új rendszer idején, mint a XIV. században. Eredményeül egyházi társadalmunk folytonosan erősödött. Ennek a folyamatnak a jele, hogy az országgyűléseken egyre erélyesebben tiltakozott a javadalmak halmozása ellen, követelve a visszaélés megakadályozását és eltöklétlen, hogy a bajt, ha nem is szüntetheti meg, legalább korlátozni fogja.⁴⁷

A fejlődés főbb állomásairól éppen az országgyűlési intézkedések alapján tájékozódhatunk. Kiindulópontul Albert decretumát (1439. 8. t. c.) vehetjük. Ez megtiltván, hogy a prelátusok és a bárók egyszerre két méltóságot, egyházit és világit tartsanak kezükben, a legelőkelőbbek ellen irányult s a legmagasabb tisztségek kumulációjának próbált véget vetni. Még mindig róluk van

⁴⁷ A nyugati ellenhatásról, amely a magyarországinál jóval korábbi, a konstanzi reformbizottság javaslata tájékoztat. Eszerint a pápa két javadalmat csak „propter scientiam vel nobilitatem vel eximitate” engedélyezhet, hármat pedig „ex eminenti scientia et magna nobilitate et quia illustris” a folyamodó. Kivéve Apuliát vagy Spanyolország egyes részeit, ahol a beneficiumok csekélyek, négynél többet azonban itt sem. „In Anglia omnino caveat, ut non nisi duo ad plus dispenset. Et hoc etiam ex magna causa. Item quod nullus possit habere ultra duas prebendas ecclesiarum cathedralium non obstante quacunque consuetudine.” (Finke: Acta II. k. 630. sköv. I.) A valóság természetesen eltért a követelményektől. Pl. a brixeni káptalanban a XV. században 120 kanonok közül 44-nek 2, 22-nek 3, hatnak 4, nyolcnek 5 javadalma volt, s ugyanitt statutum sem tiltotta a halmozást (Santifaller, L.: Das Brixener Domkapitel in seiner persönlichen Zusammensetzung im Mittelalter. Innsbruck [1924] 190. sköv. I.), a bambergi kanonokok közt pedig volt olyan, aki tíz s még több javadalommal rendelkezett. (Kist, J.: Das Bamberger Domkapitel von 1399 bis 1556. Ein Beitrag zur Geschichte seiner Verfassung, seines Wirkens und seiner Mitglieder. [Historisch-diplomatische Forschungen 7.] Weimar, 1943. 63. sköv., 77. l.)

szó Mátyás 1471-i ígéretében (13. t. c.), amely szerint két egyházi javadalmat senkinek nem fog adományozni, ha pedig megtette volna, az illetőt két vagy akár több beneficiuma után egyaránt hadakozásra kényszeríti. A törvény ugyanis a javadalomra eső fegyveresek, nyilván bandériumok kiállítására vonatkozik s azt akarja megakadályozni, hogy a többszörös jövedelműek kibújjanak kötelességük teljesítése alól. Célja tehát az állam érdekének megővése. A jövőt illetően tiltja ugyan a kumulációt, de mert katonákat csak a főpapoknak és a nagyobb egyházi testületek fejeinek, nem pedig egyes kanonokoknak vagy oltárigazgatóknak kellett felszerelniük, több alsóbb egyházi beneficiumnak egy kézben való összpontosítását még nem kifogásolja. Ellenben az 1498-i decretum (56. t. c.) éppen ezt tiltja el a következő módon: Senki sem tarthat birtokában egyszerre két javadalmat, még a legkisebbek közül sem. Kivéve a boszniai püspököt, akinek csekély a jövedelme és végvárakról is kell gondoskodnia, azonban kettőnél több neki sem lehet. Mindenki mástól, aki két vagy több beneficium élvezője, egynek kivételével vegye el a király a javadalmakat és adományozza érdemes egyháziaknak. Ha valaki beneficiumot, akár nagyobbat, akár kisebbet, a római kúriához tartozóknak lekötött volna, egy év alatt szabadítsa azt fel, mert különben a király lefoglalja és eladományozza, mégpedig országlakosoknak s nem idegeneknek.

Kétségtelen, hogy a rendelkezés írásba foglalásának volt valami oka. Nem szorul magyarázatra, hogy nem az előkelő és befolyásos egyháznagyok állottak mögötte. Nekik volt ugyanis több javadalmuk, nekik lett volna érdekük változatlanul fenntartani a régi állapotot. A törvénycikket másoknak kellett kieszközölniük: az egyházi középosztályhoz tartozóknak, akik a káptalanok stallumaiban ültek, valamint a világi társadalom azon rétegének, amelynek tagjai számítottak a kanonokságokra. Az ő érvényesülésüket sértette, ha a javadalmak felhalmozódva nem kerülnek szétszétválasztásra s az ő érdekük, ha minél több család jut kapcsolatba egy-egy káptalannal olymódon, hogy tagjai ott kanonokok lesznek. Mivel a decretum többi, nem egyházi vonatkozású pontja szintén a köznemesség törekvéseinek eredménye, a kumulálás eltiltásának magyarázata bizonyára nincs híjával a valószínűségnek.

A későbbi törvények mind az 1498-i szellemében intézkednek. Az 1507-i (13. t. c.) elrendeli, hogy a király mindazoktól, akiknek több beneficiumuk van, vegye el azokat, mégpedig a nagyobbakat és kisebbeket egyaránt s csak egyet hagyjon meg, amit megismétel az 1514-i (59. t. c.) is. Úgy látszik, a tilalmak

végrehajtását valóban szorgalmazták. Ellenkező esetben aligha szólott volna az 1500-i országgyűlés külön cikkben (31. t. c.) egy kivételezésről, megengedve Szatmári György királyi titkárnak, hogy veszprémi püspökségén kívül megtarthatja a budafelhévi prépostságot, azonban oly feltétellel, hogy második javadalma után is kiállítja csapatait.

Az egyes adatok szerint a kumulációt eltiltó rendelkezések nem maradtak papíron. Bár részletes vizsgálatok hiányában bajos végérvényes ítéletet mondani, a váradi és a szepesi káptalan történetéből úgy látszik, hogy a társadalmi visszahatás már az országgyűlési végzések meghozatala előtt igen jelentős eredményt ért el. A Szepességben a javadalomhalmozásra az utolsó példa 1494-ből ismeretes — ekkor az egyik kanonoknak Egerben is volt praebendája — Váradon pedig a kumulálás, amely korábban állandó, 1460 körül hirtelen megszűnt. Amíg itt a XIV. század közepén Kozma egyszersmind győri és aradi, Boniohannes de Campello váradi és pécsi, Ladislaus de Plaga erdélyi és esztergomi kanonok is, addig a XV. század utolsó évtizedeiben egyetlen váradi kanonok, Kornis Benedek rendelkezett más beneficiumokkal.⁴⁸ Az ismert esetek tanúsága szerint maguk a kanonokok tettek erőteljes és eredményes lépéseket a javadalomhalmozás meggátlására. Példaképpen a pozsonyi káptalanra hivatkozhatunk. Ennek feje, Balbi Jeromos a préposti részen kívül lefoglalt magának több kanonoki javadalmat is, vagyis nem töltötte be a megüresedett helyeket, hanem a reájuk eső bevételt magának tartotta meg. Eljárása természetesen sértette mindazok érdekeit, akik elestek a prebendáktól. Ezek azonban nem maradtak magukra. Az összetartozás tudata védelmezőjükké tette az egész káptalant, amelynek fellépésére 1521-ben Balbi kénytelen volt engedni. Elismerte, hogy a prépost a kanonoki jövedelemből még pápai engedéllyel sem részesülhet, ha pedig netán kanonok kerül a káptalan élére, akkor köteles korábbi prebendájáról lemondani s azt arra alkalmas, kellő tanultságú egyházinak átadni. A káptalan teljes győzelmének bizonyítéka, hogy a lemondást Balbi a pápa előtt is megismételte.⁴⁹

Bár a folyamatot nehéz jellemezni, az eredményt egy-két példával mégis érzékeltethetjük. Főleg akkor, ha ugyanannak a káptalannak az életéből állítunk szembe egymással két klerikust. A XV. század elején, 1403-tól Esztergomban érseki helynök, vicarius gyanánt tevékenykedett az olasz származású Vicedomi-

⁴⁸ *Hradszky* i. m. *Bunyitay* i. m. II. k. 87. sköv., 161. sköv. I.

⁴⁹ *Knauz* i. m. *Magyar Sion* IV (1866) 244. sköv., 328. sköv. I.

nis-i Máté. Egy időben az övé volt Piacenzában a nagyobb egyház prépostsága és a Szt. János-egyház egyik kanonoksága, Esztergomban pedig kanonoksággal összekötve egy főesperesség. A XVI. század elején (1495—1508) ugyancsak olasz ember a vicarius Esztergomban: Ferrarai Amadé, ő azonban csak kanonok-főesperes.⁵⁰ András fia János, aki 1375-ben szerémi püspök lett s előzőleg a veszprémi püspök, Garai János káplánja, 1352-ben több egyházi javadalommal rendelkezett, mivel Veszprémben olvasókanonok, Váradon kanonok, Esztergomban a Szent György-káptalan prépostja volt, a pozsonyi Szt. László-kápolnának pedig várományosa.⁵¹ Bár egyszerű klerikus, s oly szerény viszonyok közt nőtt fel, hogy még családi nevét sem ismerjük, meglepően sok beneficiumot tudott szerezni. A kumulálás csúcspontját talán VI. Kelemen pápa unokaöccsének, Guillelmus de Iudicis bíborosnak sikerült elérnie. Neki csak Magyarországon 14 javadalma volt, prépostság, főesperesség, kanonokság vegyesen.⁵² Ezzel szemben azok az egyháziak, akik a XVI. század elején nyertek püspökséget, előzőleg egyetlen beneficiumot mondhattak a magukénak. Így a nagy összeköttetésekkel rendelkező Thurzó Zsigmond, aki 1501-ben lett szerémi püspök, korábban csak esztergomi olvasókanonok volt, vagy Gosztonyi János, aki 1508-ban váci püspök, előzőleg, 1503-tól esztergomi örkanonok.⁵³ Nincs semmi adat, hogy akár az ő, akár Thurzó kezében más javadalom is lett volna.

Az egymással szembeállítható példák, amelyek száma tetzés szerint szaporítható, tagadhatatlanul bizonyos fejlődést jellemeznek.⁵⁴ Belőlük és a felsorolt országgyűlési rendelkezésekből határozott vonásokkal bontakozik ki a társadalom törekvése: előbb a nagyobb javadalmak halmozását megszüntetni, majd a XV. század végétől kezdve, amióta a köznemesség egyre jelentősebb befolyáshoz jutott, a kisebbeket is. A fejlődés természetesen mondható. Egyrészt szabaddá kellett tenni a helyeket az ifjabb generációk egymás sarkába lépő tagjainak, másrészt, mivel a javadalmak hozadéka a XIV. század elejétől eltelt két évszázad alatt megnövekedett, méltányos is volt, hogy többen részesüljenek belőle. Ha akkor három-négy kanonokság biztosította azt a bevé-

⁵⁰ *Kollányi*: Esztergomi kanonokok. 73., 119. l.

⁵¹ *Bossányi* i. m. I/1. k. 188. l., I/2. k. 230., 235. l., *Kollányi* i. m. 56. l.

⁵² *Bossányi* i. m. I/1. k. 178. sköv. l.

⁵³ *Kollányi* i. m. 121., 123. l.

⁵⁴ A XIV. századitól eltérő állapotokra igen jellemző, hogy amíg a Bossányi regesztagyűjteményében említett klerikusok rendszeren mint néhány javadalom birtokosai folyamodnak egy-egy új stallumért, addig az V. Márton-kori supplicatiók benyújtói (*Lukcsics* i. m.) még nem kanonokok.

telt és életszínvonalat, amelyhez kétszáz év múlva egy is elég volt, nem lehetett kifogásolni a követelést, hogy senkinek se legyen egy-nél több beneficiuma. Ily erőteljes sodrású folyam azonban nem eredhet elszigetelt forrásokból. Éppen ezért tekinthetjük egy egész társadalmi réteg, az egyházi középrend életének bizonyítékául.⁵⁵

⁵⁵ Az Európa-szerte érvényesülő törekvés, amely az idegenek kiszorítására, a pápai kúriában foglalatosskódó hivatalnokok javadalomhalmozásának a meggátlására irányult, Rómában is éreztette hatását. Még pedig oly módon, hogy a pápák az új hivatalok tömegét kreálták s azokat azután áruba bocsátották. 1482-ben a pápai iratok sollicitatorainak kollégiuma került felállításra száz taggal, amiből a szentszéknek 35 000 forint haszna volt, 1486-ban az 52 főnyi collectores taxae plumbi-éra, amely 26 000 forint bevételt jelentett, az apostoli titkárok száma pedig 6-ról 24-re emelkedett. Hasonló arányokban és módon növekedett a bürokrácia a következő évtizedekben. A megvásárolható hivatalok száma, amely IV. Sixtus alatt 300-ról kb. 625-re, azután 900-ra emelkedett, 1513 és 1521 közt volt a legmagasabb. Ekkor már 2232 volt így megszereshető. (Vö. Göller, E.: Hadrian VI. und der Ämterkauf an der päpstlichen Kurie. Abhandlungen aus dem Gebiete der mittleren und neueren Geschichte und ihrer Hilfswissenschaften. Vorreformationsgeschichtliche Forschungen. Supplementband. Münster, 1925. 379. sköv. I.) A pápaságot nagy kiadásai kényszerítették arra, hogy a síkos útra lépjen, nem tagadható azonban, hogy mind a régi hivatalok — IV. Sixtus alatt a kancellária, kamara és poenitentiaria csaknem valamennyi helye adás-vétel tárgya volt — mind az újonnan megszerveztettek eladására azért kényszerült, mert védeneci előtt lezárultak külföldön a sorompók.

RÉSUMÉ

Le problème du droit de patronage suprême en Hongrie fut soulevé au concile de Constance pour la première fois pendant l'été de l'année 1417. C'étaient les événements du concile qui ont amené Sigismond de Luxembourg à présenter l'exigence pour assurer en Hongrie au roi le droit exceptionnel dans le domaine des nominations des prélats et des collations des bénéfices ecclésiastiques. Le concile, déclaré ouvert en 1414, a éliminé à cette époque déjà les obstacles qui ont barré la route du rétablissement de l'unité de l'Église, ce succès étant à attribuer primordialement aux activités diplomatiques de Sigismond, au cours desquelles il a fait des voyages en Espagne, à Paris et à Londres. Le concile a déposé de sa charge le pape Jean XXIII, a amené Grégoire XII à donner sa démission, et refusé l'obédience à Benoît XIII. Sur ces entrefaites, Sigismond, ainsi que le parti des réformes groupé autour de lui sont arrivés à la conclusion que le moment est propice pour réaliser la réforme structurale de l'Église, la «reformatio in capite et in membris». Dans l'esprit des changements proposés, l'organisation féodale de la papauté aurait été transformée en une organisation corporative. En d'autres mots, tandis qu'au XIVe siècle l'Église était gouvernée en commun par les cardinaux nommés par le pape et par le pape élu par les cardinaux, selon les nouveaux projets et propositions, les conciles à convoquer à des intervalles déterminés auraient été composés — à l'instar d'une espèce de parlement — par les archevêques et évêques, les abbés et prévôts, les représentants des princes laïques et des universités, voire même par les docteurs et les «magistri»; l'intention était — entre autres — que le concile exerce un contrôle sur les activités du pape, en pratiquant le droit de voter les impôts, au lieu de la mise à contribution arbitraire par le pape.

Une telle transformation de l'organisation de l'Église était conforme à l'évolution générale de la société, évolution caractérisée dans tous les pays par la formation des corporations. La propagatrice principale de ces tendances réformistes était la classe intellectuelle ecclésiastique ayant acquis son érudition aux universités; cette classe — en possession d'une culture conforme à l'époque — se résignait difficilement à l'état de choses existant, surtout à la situation selon laquelle la collation des prébendes s'effectuait moins sur la base des qualifications que sur celle des attaches familiales. Les tendances des «magistri» pour se faire valoir étaient soutenues dans toutes les couches de la communauté ecclésiastique, y compris les évêques, voire les cardinaux. Puisque pas mal de membres de ces deux catégories ont obtenu leurs hautes charges à partir de ce milieu, ces personnes bien placées n'ont pu rester indifférentes envers les ambitions de leurs anciens compagnons de fortune. D'autre part, les «magistri» savaient aussi que leurs qualifications étaient souvent mieux appréciées par le pape que par un évêque ou un prince laïque. De cette façon les bornes entre les partis et groupes se sont effacées au concile et les programmes et tendances se sont croisés dans le même camp également.

Au cours de l'été 1417 les controverses ont été exploitées avec succès par les cardinaux, afin de contrecarrer la cause des réformes. Leurs expériences

gouvernementales ont assuré la victoire de leur cause. D'une manière extrêmement habile, ils ont fait campagne pour obtenir que l'élection du pape précédât la discussion des réformes. Les cardinaux ont gagné les participants du concile, les uns après les autres. Après la «natio» italienne, ils ont converti à leur cause les Français, puis les Espagnols, et, finalement, au commencement de septembre 1417 les Anglais, et de cette façon ils n'ont eu que les Allemands comme adversaires. Sigismond a aperçu le danger qu'il n'a cependant pu écarter. Après des discussions âpres, il a acquiescé à l'élection du pape, en exigeant toutefois — comme contrepartie de sa politique de concessions — que le droit du patronage suprême en Hongrie fût reconnu par le collège des cardinaux.

Le diplôme des cardinaux daté du 19 septembre 1417, mentionné par István Werbőczy dans son *Tripartitum* (1514) comme base juridique de l'exercice du droit de patronage suprême en Hongrie, a été longtemps vainement cherché par les historiens hongrois. Son texte, basé sur une copie de 1447, a été conservé dans les archives de la ville de Prešov en Slovaquie et se trouve puolié maintenant pour la première fois. Selon les termes du diplôme, le nouveau pape et ses successeurs préposeront aux archevêchés et évêchés ainsi qu'aux monastères de telles personnes, en faveur desquelles les rois de Hongrie soumettrons une «supplication»; une annate ne sera payée que par les archevêques, et la somme de celle-ci sera modique; la collation de tous les bénéfices sera indépendante du siège apostolique; finalement, personne ne pourra être cité, en matière contentieuse, à l'étranger et les procès ne pourront être soumis à la Curie que par voie de recours.

Sans doute, c'étaient ses conseillers hongrois qui ont poussé Sigismond à exiger de tels avantages comme contre-valeur de son attitude conciliatrice. Ces conseillers-ci, toutefois, n'étaient pas les aristocrates, les barons de son entourage. Il y a notamment des bulles datées de 1415 et faites par le pape Jean XXIII en faveur des magnats afin de les obliger, et il est à constater que les prérogatives y contenues ne sont pas identiques à ceux qui sont énumérés dans le diplôme des cardinaux. Selon toute probabilité, ces conseillers provenaient des couches intermédiaires ecclésiastiques. Une couche intermédiaire semblable s'est formée dans chaque pays, à la différence toutefois que celle-ci ne pouvait faire valoir ses intérêts d'une façon uniforme dans chaque pays. En France, dans les termes d'une décision du synode en date de 1408 chaque deuxième prébende devenue vacante revenait aux personnes ayant une qualification universitaire, en Angleterre, selon les desiderata de la «natio» anglaise, chaque quatrième, tandis qu'en Allemagne, selon le concordat conclu avec le pape Martin V, chaque sixième. Ces divergences reflètent, probablement d'une manière fidèle, les différences entre les couches intellectuelles de ces pays, différences évidemment dues aux activités des universités. Justement puisqu'il y avait des disparités, c'est-à-dire en raison du fait que la situation de la couche intellectuelle n'était pas exclusivement décidée par l'organisation de l'Église universelle, il est probable qu'en Hongrie aussi il y avait une telle couche.

La consolidation — en nombre et en conscience en soi-même — de cette couche intellectuelle en Hongrie est reflétée par les changements et luttes qui accompagnaient l'obtention des prébendes ecclésiastiques. Celles des prébendes, concernant lesquelles la décision appartenait aux seigneurs laïques sur la base de leur droit de patronage, n'assuraient qu'un revenu si modique que la papauté — à part certaines exceptions — n'en avait cure. Par contre, quant aux prébendes des institutions ecclésiastiques créées par les rois, aussi bien les membres de la bureaucratie papale que les clercs chargés de fonctions administratives dans la cour royale élevaient des prétentions, quoique dans une mesure différente. Tandis qu'au cours du XIIIe siècle ces derniers ambitionnaient les prévôtés et les évêchés, les clercs employés par le pape voulaient acquérir les canonicats aussi, parce que

ceux-ci, quoique produisant un revenu relativement modique, ont très bien arrondi, par cumulation, leurs revenus déjà existants. Le phénomène qu'au XIIIe siècle la papauté était — en raison des collations des canonicats — en opposition avec l'archevêque ou évêque intéressé et non avec le roi, est susceptible d'être interprété de manière que les clercs hongrois d'une qualification scientifique ont négligé les prébendes moins lucratives, puisqu' ils étaient moins nombreux et leurs exigences avaient été satisfaites par l'obtention des prébendes supérieures (prévôtés, évêchés). Au cours des XIIIe et surtout XIVe siècles le revenu des simples canonicats augmentait considérablement, puisque — d'une part — les dîmes et — d'autre part — les recettes pécuniaires et les prestations en nature provenant des serfs des propriétés ecclésiastiques se sont multipliées en raison de l'accroissement de la population et du travail assidu des paysans. Dans la deuxième moitié du XIIIe siècle, même les prébendes modestes ont assuré un tel revenu que — pour les clercs employés dans la Curie ou y ayant des attaches — il valait la peine de tenir systématiquement en évidence ces prébendes et de se les faire attribuer. Le fait que ces clercs se sont de plus en plus imposés jusqu'au moment où une résistance s'est manifestée en Hongrie contre eux, est susceptible d'être interprété par la non-existence d'une large couche intellectuelle hongroise. Par contre, dès le moment qu'une résistance s'est déclarée en Hongrie contre eux, on peut supposer que la couche intellectuelle a atteint un nombre considérable.

La première protestation est connue de l'année 1394 et elle fut bien efficace. A cette occasion les membres du chapitre de Pozsony ont élevé la plainte qu'un clerc d'origine viennoise a revendiqué un des canonicats, sur quoi Sigismond a déclaré qu'un clerc qu'on appelle «bullatus», qui, par conséquent, se réfère à une nomination par le pape, et surtout un étranger, ne peut obtenir une telle prébende. Cette interdiction a exprimé les souhaits d'un milieu étendu, fait qui se manifeste dans le décret de la diète de 1397 tenue avec la participation des représentants de la petite noblesse ; ce décret a déclaré que les personnes en possession d'une bulle ne pouvaient s'approprier des prébendes ecclésiastiques à l'exception de ceux qui les reçoivent de la part des patrons. Vu le fait, par conséquent, que les clercs nommés par le pape sur la demande ou la recommandation du roi ou des patrons pouvaient devenir possesseurs des bénéfices, les stipulations mentionnées n'ont fait que limiter le pouvoir du pape sur le terrain de la collation des prébendes, sans l'abolir. Cette abolition fut réalisée en 1403, quand Sigismond a refusé l'obéissance au pape Boniface IX en raison du fait que ce dernier a posé la candidature de Ladislas de Naples comme roi rival. En guise de retorsion, Sigismond, le 9 août 1403, a défendu en Bohême que quiconque délivrât des impôts, droits et dîmes à la Chambre apostolique ; en même temps il a fait séquestrer en Hongrie les biens et sources de revenu des archevêques et évêques qui prenaient position contre lui ; il a fait pendant des années administrer leurs diocèses par des magnats laïques et, le 6 avril 1404, il a émis son décret nommé «placetum regium» qui peut être considéré comme un pas positif vers la réalisation d'une Église-État hongroise indépendante. Le décret reprend la disposition selon laquelle les personnes munies d'une bulle ne peuvent en Hongrie, — sans l'assentiment du roi — obtenir des prébendes ; le même décret prive les ecclésiastiques — et non pas les grands propriétaires laïques — du droit de patronage en réservant par conséquent au roi d'octroyer les bénéfices ecclésiastiques en question ; finalement, le décret défend que quiconque puisse promulguer, sans permission royale, dans une affaire litigieuse, des citations ou jugements faits à Rome ou par un tribunal pontifical ; les transgresseurs de l'interdiction sont menacés, par le décret, à titre de lèse-majesté, de la peine capitale et de la confiscation des biens.

Lors de la promulgation des ordonnances de 1403 resp. 1404, les deux conseillers les plus intimes de Sigismond étaient son premier chancelier, évêque

de Zág-ráb, Eberhard, originaire du Palatinat ainsi que son chancelier secret Jean de Ustí, le prévôt de Pécs, d'origine bohémienne. Les deux étaient d'avis que leurs intérêts personnels et familiaux étaient bien garantis par le nouveau système, puisque non seulement eux-mêmes, mais leurs parents aussi pouvaient facilement acquérir en Hongrie des bénéfices additionnelles ou nouvelles. Les avantages se sont avérés considérables pour d'autres personnes aussi. Les nouveaux évêques, prévôts, abbés étaient à même de recevoir de la chancellerie royale leurs diplômes de nomination de manière qu'ils n'étaient pas obligés de verser les sommes très considérables dues à la Chambre apostolique à titre de «servitia» ou annate, tandis que pour les chapitres la faculté se présentait d'exercer le droit de l'élection des chanoines et de la collation des prébendes. Quoique le plan de l'organisation de l'Église-État n'eût pas d'opposition en Hongrie, Sigismond se donnait bien garde de rompre d'avec la papauté. Afin d'atteindre ses desseins dynastiques, en premier lieu pour devenir roi des Romains, il a eu besoin de la papauté, par conséquent il a fait des efforts afin de s'arranger avec les papes après la mort de Boniface IX. Après plusieurs tentatives, étant sous l'influence de l'apparition de Jean Hus et ayant compris — avec étonnement — du discours prononcé au printemps de 1410 par Jérôme de Prague à Buda à la cour royale que le mouvement hérétique signifiait le renversement non seulement de la papauté, mais encore du système féodal tout entier, il a envoyé, pour arriver à un arrangement, une mission solennelle présidée par un de ses confidents, le florentin Philippe Scolari ; dans cette affaire, il a été inspiré par les conseils donnés par Jean de Ustí. Le nouveau pape, Jean XXIII, enclin à un arrangement, a accepté plusieurs des conditions posées par Sigismond ; il a exonéré celui-ci ainsi que ses partisans au sujet des dommages causés par eux aux ecclésiastiques pendant les années précédentes ; le pape a déclaré que c'était bien lui, Sigismond, qu'il considérait comme le roi légitime de la Hongrie ; il a transféré les prélats partisans de Ladislas à des postes à l'étranger, puis, finalement, il a approuvé les nominations épiscopales faites par Sigismond en acceptant en outre les décisions du roi dans les affaires touchant les prébendes mineures. La seule exigence refusée par le pape était celle qui visait le droit du roi d'octroyer les prébendes quant à l'avenir ; au contraire, il s'est réservé le droit de nommer les bénéficiaires de toutes les prébendes.

Les membres de la couche ecclésiastique intermédiaire n'ont pas joué un rôle actif dans les revirements des années 1404 et 1410. La décision du roi, des prélats et des magnats était suffisante pour relâcher ou resserrer les relations entre Rome et l'État hongrois. Une des clauses du diplôme de 1417, clause qui concerne l'abolition des annates, porte témoignage du fait que la couche intellectuelle a appuyé d'une manière conséquente les tendances à établir l'Église-État et que c'était elle qui a influencé au concile Sigismond à faire reconnaître par les cardinaux les prérogatives contenues dans leur diplôme. La clause contenant l'abolition des annates permet cette conclusion d'une grande portée parce que les prélats ayant obtenu des évêchés après la clôture du concile ont versé, l'un après l'autre, les «servitia» réclamés par la Chambre apostolique et, puisqu'ils ne se sont pas servis même des privilèges déjà obtenus, leurs collègues pouvaient encore moins pousser le roi à obtenir ce privilège. Par contre, plusieurs membres de la couche ecclésiastique intermédiaire appuyaient Sigismond lors des discussions du concile. A ce groupe appartenaient entre autres Benoît Vince de Szentgyörgy, prévôt de Székesfehérvár, conseiller spécial du roi, Jean de Újváros ou Esztergom, prévôt de Esztergom, vice-chancelier, ainsi que George de Késmárk, prévôt de Győr, substitut du premier chancelier. Tous les trois descendaient de familles bourgeoises. Au près de Sigismond d'autres «magistri» étaient employés également. Parmi ceux-ci, Sigismond a octroyé, par un diplôme de 1417 les mêmes armoiries : à Michel de Tordas, chanoine à Szepes, Nicolas de Békás, archidiacre

à Vasvár et à Jean de Buda, chanoine à Esztergom ; deux de ceux-ci étaient de simples nobles et un était bourgeois. Leurs armoiries identiques ont pour ainsi dire représenté l'unité de la couche ecclésiastique intermédiaire, en signifiant qu'il n'y a plus de différence entre nobles et bourgeois, si une fois ils sont admis à cette couche.

L'intérêt individuel de la couche en question était de voir que le pouvoir royal soit renforcé autant que possible, que l'organisation ecclésiastique soit indépendante de Rome et qu'elle s'appuie sur l'État qui atténue les divisions féodales. Précisément pour cette raison, cette couche a soutenu le régent Jean de Huniade (1446—1452) ainsi que le fils de celui-ci, Mathias Corvin (1458—1490), quand ces deux étaient en opposition avec la papauté au sujet de l'application du pouvoir royal. Plus tard, sous le règne des deux rois Jagellons (1490—1526), quand le système gouvernemental central était le moins fort, ladite couche a apporté son aide afin que le pouvoir royal soit non seulement conservé, mais qu'il trouve son expression juridique dans les décrets et dans le «Tripartitum» de Werbóczy.

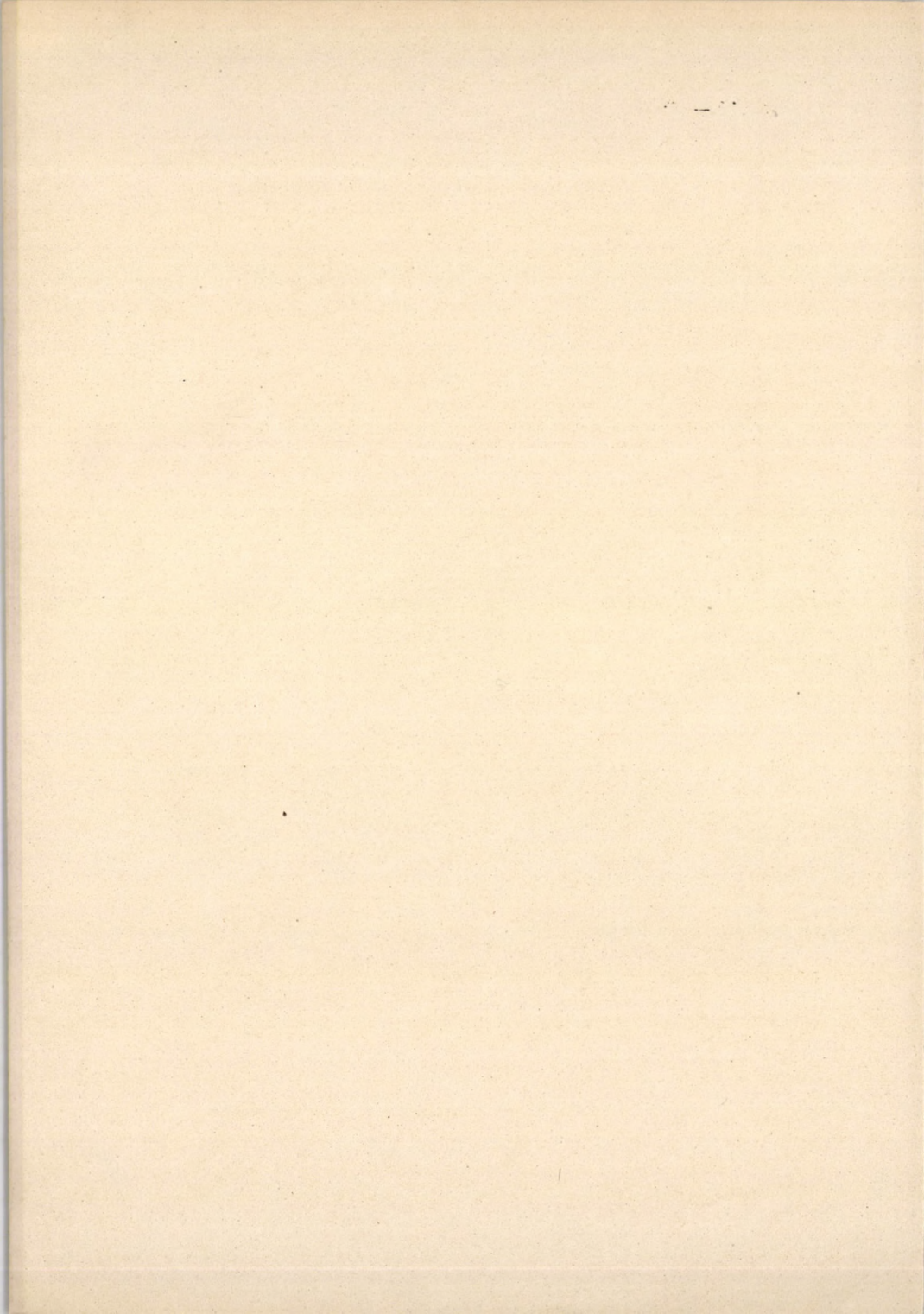
TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	5
I. A bíborosok oklevele	9
II. A megegyezés előzményei, a zsinat fordulópontja	22
III. Az egyházi középréteg	50
IV. A javadalmak betöltése	64
V. A placetum regium-tól Konstanzig	85
VI. A főkegyúri jog Konstanz után	112
Résumé	133

Ára: 18₅— Ft